

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Peter Ekström

Om icke-statliga aktörers våld och staters självförsvarsrätt

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Ulf Linderfalk

Folkrätt

VT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.2 Metod och material	5
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Terminologi	6
1.5 Disposition	7
2 RÄTTEN TILL SJÄLVFÖRSVAR	8
2.1 Det allmänna våldsförbudet	8
2.2 Undantag från det allmänna våldsförbudet	9
2.3 Väpnad attack	10
2.3.1 Typ av våld	11
2.3.2 Målet för den väpnade attacken	12
2.3.3 Typ av aktör	14
3 NÖDVÄNDIGHET OCH PROPORTIONALITET	21
3.1 Nödvändighetsprincipen	21
3.1.1 Tidsaspekten	22
3.1.2 Nödvändighetsbedömningen	25
3.2 Proportionalitetsprincipen	26
3.2.1 Proportionalitet mot vad?	26
3.2.2 Internationell humanitär rätt, IHL	28
3.2.2.1 IHL:s tillämplighet	29
3.2.2.2 Proportionerlighet och IHL	31
3.2.2.3 Förhållandet mellan proportionalitet i självförsvarsrätten och IHL	35
3.2.3 Övriga parametrar	37
4 SAMRÖRET MELLAN VÄRDSTATEN OCH DEN ICKE-STATLIGA AKTÖREN	40
4.1 Sudan och Afghanistan 1998	43

4.1.1	Bakgrund och grad av samröre	43
4.1.2	Legalitet, nödvändighet och proportionalitet	44
4.2	Afghanistan 2001	47
4.2.1	Bakgrund och grad av samröre	47
4.2.2	4.2.2 Legalitet, nödvändighet och proportionerlighet	49
4.3	Georgien 2002	52
4.3.1	Bakgrund och grad av samröre	52
4.3.2	Legalitet, nödvändighet och proportionalitet	54
4.4	Libanon 2006	55
4.4.1	Bakgrund och grad av samröre	55
4.4.2	Legalitet, nödvändighet och proportionalitet	57
5	SLUTSATSER OCH KOMMENTARER	61
5.1	Samrörets betydelse för proportionalitetskravet	61
5.2	Diskussion de lege ferenda	64
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	68
	RÄTTFALLSFÖRTECKNING	80

Summary

This thesis has two aims. Firstly, to analyse *de lege lata* in what way the level of collaboration between a non-state actor and the State from whose territory this actor operates (the Hoststate), affects the right of a state that has been attacked by this non-state actor to use force in self-defence. Secondly, and this is the main purpose of the work, to examine *de lege lata* what effect the level of collaboration has on the principles of necessity and proportionality and International Humanitarian Law (IHL).

It is a fundamental principle that the action by the non-state actor, in order to entitle the attacked State to use force in self-defence, must be attributable to the Hoststate, and that the level of collaboration affects the proportionality assessment.

In five cases I examine if States, when attacking non-state actors, act in accordance with international law. The cases that are analysed are the American attacks against targets in Afghanistan and the Sudan in 1998, the invasion of Afghanistan by the United States in 2001, the Russian attacks against targets on Georgian territory in 2002 and the Israeli invasion of Lebanon in 2006.

The conclusion is that the States in all five cases have not been entitled to use force in self-defence and, except for two cases, have failed to act in accordance with the requirements of proportionality. Another conclusion is that the law regulating this issue is unsatisfactory since the legitimate right of the attacked State to use force in self-defence must stand back in favour of the territorial integrity of the Hoststate.

In the last chapter of this thesis I discuss the law in this field *de lege ferenda* and present an alternative model on how the level of collaboration ought to affect the right to use force in self-defence, and in which both the interests of the attacked State and the Hoststate are protected in a more suitable way.

Sammanfattning

I denna uppsats studeras *de lege lata* hur graden av samröre mellan en så kallad icke-statlig aktör och den stat på vars territorium aktören befinner sig (värdstaten) påverkar självförsvarsrätten för en stat som blir utsatt för en attack av den icke-statliga aktören.

Arbetet har två syften. Dels att analysera hur graden av samröre inverkar på den angripna statens rätt att i självförsvar tillgripa våld, dels, och det är uppsatsens främsta syfte, att belysa vilken effekt graden av samröre har på nödvändighets- och proportionalitetskraven samt på den internationella humanitära rätten (IHL).

Utgångspunkten är att en icke-statlig aktörs agerande måste vara hänförbart till värdstaten för att den attackerade staten ska få tillgripa våld och att graden av samröre påverkar proportionalitetsbedömningen.

I fem fallstudier analyseras hur den gällande rätten kan anses ha efterlevts då en stat angripit en icke-statlig aktör på en värdstats territorium. De fall som studeras är USA:s angrepp mot mål i Afghanistan och Sudan 1998, USA:s invasion av Afghanistan 2001, Rysslands upprepade angrepp mot mål på georgiskt territorium 2002 och Israels invasion av Libanon 2006.

Slutsatsen är att den våldsutövande staten i samtliga fall har saknat rätt att tillgripa våld och att proportionalitetskravet i alla utom två har överträdits. En ytterligare slutsats är att den gällande rätten är otillfredsställande eftersom den våldsutövande statens legitima intresse av att avvärja en attack får träda tillbaka till förmån för värdstatens intresse av territoriell integritet.

I arbetets avslutande del presenteras *de lege ferenda* en alternativ modell av hur graden av samröre borde påverka självförsvarsrätten, där både värdstatens och den attackerade statens intressen tillvaratas på ett lämpligare vis.

Förkortningar

BBC	British Broadcasting Corporation
CBS	Columbia Broadcasting System
CBW	Chemical and Biological Weapons
CNN	Cable News Network
FN	Förenta nationerna
HRW	Human Rights Watch
ICJ	International Court of Justice
ICTY	International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
IDF	Israel Defense Forces
IHL	International Humanitarian Law
ILC	International Law Commission
ILC-Draft	Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts
ISAF	International Security Assistance Force
UNEP	United Nations Environment Programme

1 Inledning

Doktrinen om det rättfärdiga kriget har sitt ursprung i filosofen och teologen Aurelius Augustinus (354-430 e.Kr) verk *De civitate Dei*,¹ vari Augustinus förespråkade en medelväg mellan absolut pacifism och aggressiv krigsföring. Krigsföring, menade Augustinus, var rättfärdigt under förutsättning att olika krav efterlevdes av de stridande. Doktrinen om det rättfärdiga kriget kan idag sägas komma till uttryck genom reglerna i *jus ad bellum* och *jus in bello*.² Med *jus ad bellum* åsyftas de förutsättningar som måste föreligga för att en stat skall få tillgripa våld, medan *jus in bello*, ibland slarvigt kallat för ”krigets lagar”, reglerar det sätt varpå detta våld måste utövas.

Jus ad bellum konkretiseras genom Förenta nationernas stadga (FN-stadgan) artikel 51 och dess motsvarighet i den internationella sedvanerätten, där det stadgas att en stat har rätt att tillgripa våld i självförsvar om staten är utsatt för en väpnad attack, och under förutsättning att våldet är nödvändigt, proportionerligt och omedelbart.³ Nödvändighets- och proportionalitetsprinciperna återfinns också i den internationella humanitära rätten (IHL) som konkretiserar innebörden av *jus in bello*. Det är dock missvisande att se proportionalitetskravet i *jus ad bellum* som ett rekvisit som avgör huruvida våld får tillgripas eller ej. Principen kan istället sägas i första hand fylla en funktion motsvarande *jus in bello*, nämligen som en kontrollmekanism som övervakar statens våldsutövande, oavsett om tillgreppet av våld i sig kan anses som legalt eller ej.⁴

Dessa regler syftar således till att reglera mellanstatlig våldsutövning. Staten A attackerar staten B genom att antingen angripa statens territorium eller objekt som är förknippade med denna stat, till exempel staten B:s flotta. Denna stat har då en rätt, förutsatt att andra medel, till exempel ekonomiska eller diplomatiska, inte bedöms ha någon effekt, att själv tillgripa våld mot staten A för att försvara sig.

Sedan andra världskrigets slut har dock en ökning skett av de fall då stater blivit attackerade av så kallade icke-statliga aktörer. Dessa privata aktörer kan vara uteslutande inomstatliga, det vill säga de finns och verkar endast inom en stats gränser mot denna stat. Inte sällan verkar dock den privata aktören mot en stat från en stats territorium och kan till den senare ha varierande kopplingar. Det kan röra sig om en aktör som har ett utvecklat samarbete med denna eller som endast uppehåller sig på dess territorium med eller mot statens samtycke och där något egentligt samröre mellan de båda inte existerar. Man kan i detta sammanhang tala om att det föreligger

¹ För en översikt av detta verk, se Smith, s. 151 ff.

² Se Childress, s. 70.

³ Linderfalk, s. 166.

⁴ Gardam, 2004, s. 20.

olika grader av samröre mellan den icke-statliga aktören och den stat varpå vars territorium aktören befinner sig.

1.1 Syfte och frågeställning

Denna uppsats syftar till att utreda hur samröret mellan en icke-statlig aktör och den stat på vars territorium denna aktör befinner sig, påverkar självförsvarsrätten för den stat som blivit utsatt för en attack av denna aktör.

Min strävan är att dels belysa hur detta samband påverkar den attackerade statens rätt att alls tillgripa våld, dels att studera på vad sätt samröret påverkar våldsutövningen, det vill säga vilken betydelse graden av samröre har för proportionalitetskravet. I samband med detta kommer en analys också att göras avseende den humanitära rättens tillämplighet då en stat använder våld mot en icke-statlig aktör.

Den gällande rätten, så som den presenteras i arbetet, kommer att appliceras på fem fall där en stat riktat våld mot en icke-statlig aktör på en annan stats territorium. Syftet är att med denna studie se om den redovisade rätten har efterlevts eller ej. De fem fallen som kommer att studeras är USA:s angrepp mot Sudan och Afghanistan 1998, USA:s invasion av Afghanistan 2001, Rysslands upprepade angrepp mot mål på Georgiskt territorium 2002 och Israels invasion av Libanon 2006.

Med utgångspunkt i det som presenterats i arbetet kommer en diskussion att föras *de lege ferenda* varefter en alternativ modell avseende självförsvarsrätten och samrörets inverkan på denna presenteras.

Sammanfattningsvis kan uppsatsen sägas ha tre frågeställningar: (1) *hur påverkar samröret enligt den gällande rätten en stats självförsvarsrätt*, (2) *hur efterlevs dessa regler i praktiken* och (3) *hur borde samröret påverka självförsvarsrätten de lege ferenda?*

1.2 Metod och material

Då framställningen syftar till att både utröna samröresgradens betydelse *de lege lata* och huruvida den våldsutövande staten i fem konkreta situationer kan anses ha agerat i överensstämmelse med denna är det främst tre kategorier av källor som används. Den första kategorin omfattas i huvudsak av rättspraxis, doktrin och traktattext. *International Court of Justice* (ICJ) har vid ett flertal tillfällen i sina domar berört för denna uppsats relevanta frågeställningar varför åtskilliga rättsfall därifrån har använts. Den huvudsakliga materialkällan har dock varit doktrin där både ICJ:s domar analyseras och kritiseras samt där författaren har givit sin egen syn på för detta arbete relevanta frågor. Även traktattext har använts, främst FN-stadgan och Genèvekonventionens tilläggsprotokoll I. Även i detta fall har doktrin använts för att tolka och analysera traktattexterna.

För att besvara frågeställningen och analysera de fem konkreta fallen har jag även använt mig av information från tidningar och nyhets sajter på Internet.

Inte minst har denna kategori av källor varit av vikt för att klargöra de faktiska omständigheterna kring den attackerade statens agerande. Eftersom risken är större att information hämtat på Internet är behäftat med fel, i jämförelse med till exempel doktrin, har strävan varit att i största möjliga mån använda nyhetsleverantörer med stor trovärdighet, till exempel British Broadcasting Corporation (BBC).

Den tredje materialkategorin består av annan information än nyheter hämtat från Internet. Hit hör till exempel information från människorättsorganisationen Human Rights Watch:s (HRW) hemsida.

1.3 Avgränsningar

Jag avser att endast studera samrörets betydelse för självförsvarrätten i situationen då en icke-statlig aktör, som är verksam på en annan stats territorium, genomför en attack mot en annan stat och då värdstaten själv ej vidtar åtgärder mot den icke-statliga aktören. Situationen då en stat själv genomför en attack kommer därför ej att beröras, inte heller situationen då värdstaten vidtar åtgärder, ensidigt eller tillsammans med den stat som blivit utsatt för en attack. Eftersom arbetet rör självförsvarrätten kommer säkerhetsrådets funktion och betydelse i en situation av förevarande slag endast att ytligt beröras.

En stor del av förevarande studie kretsar kring den humanitära rätten. I arbetet kommer jag att argumentera för att situationen då en stat angriper en icke-statlig aktör på en annan stats territorium skall definieras som en internationell konflikt, varför de regler som blir tillämpliga i interna konflikter inte kommer att redovisas. Inte heller kommer frågan om i vad mån en icke-statlig aktör binds av reglerna i den humanitära rätten att belysas. Vilken roll de mänskliga rättigheterna spelar kommer inte heller att närmare att beskrivas.

1.4 Terminologi

Genom hela uppsatsen ligger fokus på tre olika aktörer. Den första utgörs av den stat som blir utsatt för en attack och som själv tillgriper våld i självförsvaret. Denna stat kommer härnäst att benämnas den *attackerade* eller *våldsutövande* staten. Staten på vars territorium den icke-statliga aktören verkar, och till vilken aktören kan ha olika grader av samröre, benämns i arbetet *värdstaten*. Beteckning kommer att användas även i det fall staten ifråga motsätter sig att en icke-statlig aktör verkar utifrån dess territorium. Den icke-statliga aktören, som utför attacken, benämns som just *icke-statlig aktör*. Det samröre som föreligger mellan värdstaten och den icke-statliga aktören kommer att benämnas antingen som *grad av samröre* eller *kopplingsgrad*.

1.5 Disposition

Inledningsvis (kapitel 2) kommer en övergripande redogörelse göras av det allmänna våldsförbudet (kapitel 2.1) samt självförsvarsrättens utformning (kapitel 2.2) och vad som åsyftas med en så kallad väpnad attack (kapitel 2.3). I detta kapitel redovisas också vilken aktör som kan genomföra en väpnad attack vilket berättigar den attackerade staten att tillgripa våld i självförsvar. Därefter (kapitel 3) beskrivs nödvändighets- och proportionalitetsprincipen. I detta kapitel redovisas också den humanitära rättens tillämplighet. Detta följs sedan (kapitel 4) av dels en beskrivning kring olika grader av samröre mellan en stat och en icke-statlig aktör, dels en redovisning av fem fall där den attackerade staten har angripit en icke-statlig aktör. Avslutningsvis (kapitel 5) följer en analys kring i vad mån graden av samröre kan sägas ha påverkat den attackerade statens våldsanvändning och hur statens agerande kan anses ha varit förenligt med den gällande rätten så som den presenterats i arbetet. I detta kapitel förs också en diskussion *de lege ferenda* kring hur graden av samröre borde påverka självförsvarsrätten.

2 Rätten till självförsvar

2.1 Det allmänna våldsförbudet

Folkrätten förbjuder mellanstatligt våld. Det allmänna våldsförbudet återfinns i FN-stadgan artikel 2 § 4 och är en del av det system i FN-stadgan vars syfte är att säkerställa internationell fred och säkerhet. I spåren av första och andra världskriget uppstod en stark vilja att skapa ett system som i möjligaste mån skulle minimera mellanstatliga konflikter.⁵ Resultatet blev ett generellt förbud mot mellanstatligt våld, uppbackat av ett kollektivt säkerhetssystem med ett organ, säkerhetsrådet, som åtnjuter en exklusiv rätt att auktorisera våld i de fall detta är nödvändigt för att återställa internationell fred och säkerhet (FN-stadgan artiklarna 39 och 42). I det fall detta system skulle fallera, eller fram till dess att säkerhetsrådet träder in, har dock var stat en rätt att själv bruka våld i självförsvar, vilket regleras i FN-stadgan artikel 51. FN-stadgan kan i denna kontext sägas ha två syften: den skall dels maximera internationell fred och säkerhet, dels tillse att mellanstatliga konflikter löses inom det kollektiva säkerhetssystemet och i möjligaste mån minimera unilateralt våld.⁶

Det allmänna våldsförbudet, som också har sin motsvarighet i den internationella sedvanerätten, och som idag anses vara *jus cogens*, har i FN-stadgan artikel 2 § 4 fått följande lydelse:⁷

All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations.⁸

Det mest uppenbara exemplet avseende våld eller hot om våld är naturligtvis att en stat genomför ett militärt angrepp mot en annan stat, eller hotar med ett sådant. Våldsförbudet omfattar dock även andra situationer. I *Resolution on the Definition of Aggression*⁹ ges en mer utförlig beskrivning av aggressionshandlingar, det vill säga sådana handlingar som stater enligt artikel 2 § 4 är förbjudna att vidta. I resolutionens tredje paragraf omnämns bland annat blockader av en stats hamnar, situationen då en stat låter en annan stat använda dess territorium för att attackera en tredje stat samt sändandet av irreguljär trupp från en stat till en annan. Även stöd till en väpnad opposition i en annan stat kan omfattas av våldsförbudet.

⁵ Krajewski, s. 14.

⁶ Ibid.

⁷ Cassese, s. 1000 och Linderfalk, s. 33.

⁸ Då innebörden av det allmänna våldsförbudet i artikel 2 § 4 och den internationella sedvanerätten torde vara i praktiken identiska kommer hädanefter endast bestämmelsen så som den kommer till uttryck i FN-stadgan att diskuteras. Se Nicaragua case p. 190; Shaw, s. 1018 och Gazzini, s. 320.

⁹ UN Doc. A/RES/29/3312 (XXIX).

Förutsättningen är i detta fall att våldet som den väpnade oppositionen genomför är av sådan omfattning att det faller under definitionen i artikel 2 § 4 i det fall att det var en stat som själv genomförde våldsaktionerna.¹⁰ Gemensamt för de nämnda situationerna är att de innefattar någon typ av väpnat våld. Begreppet *force* (våld) i artikel 2 § 4 kan dock ha en vidare betydelse och även omfatta vissa ekonomiska aktioner såsom bojkotter och embargo. Huruvida det förhåller sig på detta vis är dock osäkert.¹¹

För att våldet skall vara folkrättstridigt måste det riktas mot en stats territoriella integritet eller politiska oberoende. Det råder delade meningar om hur detta skall tolkas. De som förespråkar så kallade humanitära interventioner menar till exempel att bestämmelsen inte förbjuder denna typ av aktion eftersom en sådan intervention syftar till att säkerställa skyddet för en befolkningsgrupp, och således inte inkräktar i en stats politiska oberoende.¹² Den andra tolkningen gör istället gällande att varje typ av intervention, direkt eller indirekt, i en annan stat strider mot artikel 2 § 4, en uppfattning som får stöd i *Declaration on the Admissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States*¹³ som ger uttryck för den så kallade non-interventionsprincipen.

Under senare år torde dock non-interventionsprincipen ha naggats i kanten och ett ökat stöd finns för humanitära interventioner, där således en stats territoriella integritet och politiska oberoende får stå tillbaka för skyddet av de mänskliga rättigheterna.¹⁴ Det blir i dessa situationer således en avvägning mellan två synnerligen skyddsvärda intressen inom folkrätten: en stats rätt till oberoende och respekten för de mänskliga rättigheterna, där förespråkarna för humanitär intervention menar att våld mot en stat där till exempel grova brott mot mänskliga rättigheter förekommer är nödvändigt och mer skyddsvärt än respekten för staten ifråga.

2.2 Undantag från det allmänna våldsförbudet

Det system för våldsreglering som finns i FN-stadgan strävar sålunda till att i möjligaste mån minimera antalet mellanstatliga konflikter och, då dessa uppstår, lösa dem inom ramen för det kollektiva säkerhetssystemet. I yttersta fall får dock säkerhetsrådet auktorisera stater att använda våld, vilket är ett av två undantag från det allmänna våldsförbudet.

Det andra undantaget återfinns i ovan nämnda artikel 51, där det stadgas att en stat har rätt att tillgripa våld i självförsvar.¹⁵ Detta undantag är

¹⁰ Linderfalk, s. 160.

¹¹ Shaw, s. 1019.

¹² Linderfalk, s. 161.

¹³ UN Doc. A/RES/36/103.

¹⁴ Semb, s. 472 ff.

¹⁵ Även denna bestämmelse har sin motsvarighet i sedvanerätten. I likhet med stadgandet i artikel 2 § 4 torde den sedvanerättsliga bestämmelsen vara överensstämmande med den i

dock underordnat det första. Artikel 51 slår nämligen fast att en stat har rätt att använda våld i självförsvar endast till dess att säkerhetsrådet har vidtagit nödvändiga åtgärder:

Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken the measures necessary to maintain international peace and security.

Till skillnad från artikel 2 § 4, där termen våld används, betecknas i artikel 51 våldet som en stat utsätts för med *armed attack* (väpnad attack). Den senare definitionen är mer inskränkt än den i artikel 2 § 4, vilket får till följd att en våldsaktion kan strida mot det allmänna våldsförbudet, och därigenom vara folkrättsstridig, utan att för den skull berättiga den utsatta staten att agera i självförsvar.¹⁶ Omvänt betyder detta att en väpnad attack däremot alltid omfattas av ”våld” i 2 § 4, varför artikel 51 kan sägas ha en högre tröskel än artikel 2 § 4. För att ett våldsutövande skall strida mot det allmänna våldsförbudet måste det hota en stats territoriella integritet och politiska oberoende. Läser man artikel 2 § 4 tillsammans med artikel 51 får detta till följd att det våld som den attackerade staten utsätts för måste hota denna stats territoriella integritet och politiska oberoende.¹⁷

Detta andra undantag har sedan dess ikraftträdande varit utsatt för varierande tolkningar. De huvudsakliga tvisteämnena har varit huruvida rätten till självförsvar berättigar våld i förebyggande syfte, vad som åsyftas med väpnad attack samt vad för typ av aktör som måste ligga bakom attacken. Dessa frågor kan sägas utgöra det första ledet i legalitetsbedömningen. För att alls kunna tala om en rätt till självförsvar måste naturligtvis en väpnad attack ha ägt rum, och denna måste ha genomförts av en aktör som i folkrättslig mening kan genomföra en sådan. När dess krav är uppfyllda, det vill säga då det konstaterats att den attackerade staten åtnjuter en rätt att själv tillgripa våld, måste detta våld därefter uppfylla kraven på nödvändighet och proportionerlighet, vilka således kan sägas utgöra den andra delen av legalitetsbedömningen. Nedan skall innehållet i dessa två steg närmare behandlas. Som har påpekats fyller dock proportionalitetskravet en självständig funktion, det vill säga även om en stat ej har rätt att tillgripa våld måste fortfarande det våld som ändå används vara förenligt med proportionalitetsprincipen.

2.3 Väpnad attack

FN-stadgan varför endast den senare kommer att behandlas i den fortsatta framställningen. Se Ago, s. 63 och Gazzini, s. 320.

¹⁶ Linderfalk, s. 162.

¹⁷ Bjola, s. 273.

2.3.1 Typ av våld

På samma sätt som med artikel 2 § 4 och handlingar som konstituerar brott mot det allmänna våldsförbudet, är det enkelt att hitta uppenbara fall av våldsaktioner som faller under definitionen väpnad attack. Om till exempel en stat invaderar en annan stat torde det knappast råda någon tvekan om att det här rör sig om en väpnad attack (förutsatt att den invaderande staten inte agerar i självförsvar). Någon definition av vad som utgör en väpnad attack finns dock inte varför det kan vara svårt att fastställa huruvida mindre uppenbara typer av våld kan definieras som en väpnad attack eller ej.

I *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America (Nicaragua case)* konstaterade ICJ att sändandet av *armed bands* från en stat till en annan kan utgöra en väpnad attack.¹⁸ I denna dom gjorde domstolen en åtskillnad mellan "[...] the most grave forms of the use of force [...]", vilka konstituerar väpnad attack, och "[...] other less grave forms [...]", som inte kan anses utgöra en väpnad attack, dock utan att närmare redogöra för vad de två olika kategorierna kan omfatta.¹⁹ Domstolen återkom till denna åtskillnad i *Case Concerning Oil Platforms (Oil Platforms case)* där den också konstaterade att:

[M]ining of a single military vessel might be sufficient to bring into play the "inherent right of self-defence" [...].²⁰

Domstolen har dock aldrig närmare utvecklat några kriterier eller riktlinjer för hur bedömningen av våldet som kan utgöra en väpnad attack skall göras, utan endast berört frågan förhållandevis flyktigt i olika domar. Av *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Nuclear case)* framgår till exempel att typen av vapen som används inte är relevant för bedömningen.²¹ Det kvittar således om attacken genomförs med konventionella respektive okonventionella vapen eller om sofistikerade vapensystem eller primitiva vapen nyttjas.²² Enligt Yoram Dinstein, professor i internationell rätt vid Tel Avivs universitet, kan även vissa former av informationskrigsföring, såsom icke-fysiska attacker mot ett för en stat vitalt datornätverk, omfattas.²³ I detta fall torde effekten av nätverksattacken vara det avgörande för bedömningen av huruvida en väpnad attack föreligger.²⁴

¹⁸ Nicaragua case, para. 195. Se också Dinstein, s. 195 och Garwood-Gowers, s. 3.

¹⁹ Nicaragua case, para. 191.

²⁰ Oil Platforms case, para. 72.

²¹ Nuclear case, para. 39.

²² Dinstein, s. 196 och Gray, s. 121.

²³ Dinstein, s. 196.

²⁴ Läckage från ett kärnkraftverk eller översvämningar till följd av manipulation med säkerhetssystem borde till exempel vara skador som kan anses vara tillräckligt allvarliga för att definieras som en väpnad attack. Se Ronzitti, s. 7.

Att någon exakt definition inte finns kan troligen förklaras med att det är praktiskt omöjligt att fastställa en sådana, oavsett om man använder positiva eller negativa kriterier. Det blir således fråga om en ”fall till fall” bedömning där skalan och effekten av den förevarande attacken tillsammans får ligga till grund för bedömningen om en väpnad attack föreligger eller ej.²⁵

2.3.2 Målet för den väpnade attacken

Kopplat till frågan om vad för typ av våld som kan berättiga en stat att själv vidta våldsåtgärder i självförsvar är frågan om *vad* som måste ha varit föremål för en väpnad attack. Till de uppenbara fallen torde en attack mot personer eller egendom på en stats territorium (land, luft eller hav) utgöra det klaraste exemplet.²⁶ Även attacker utanför statens territorium kan dock omfattas.

Attacker mot en stats väpnade styrkor, som befinner sig utanför statens territorium, utgör till exempel en typ av mål som, i det fall de övriga kriterierna för en väpnad attack är uppfyllda, också kan utgöra ett mål som resulterar i att attacken kan definieras som en väpnad attack. Också andra objekt som fungerar som representerar för en stat kan omfattas.²⁷ I *Case Concerning United States Diplomat and Consular Staff in Tehran (Tehran case)* resonerade till exempel ICJ kring i vad mån ockupationen av den amerikanska ambassaden i Teheran 1980 kunde definieras som en väpnad attack, dock utan att ge ett klart svar på om så var fallet.²⁸

Huruvida attacker mot en stats medborgare och flygplan kan utgöra en väpnad attack är inte utrett, även om det finns exempel både i statspraxis och doktrin som gör gällande att så är fallet.²⁹ ICJ berörde delvis frågan i *Oil Platforms case*. Där besköts det privatägda handelsfartyget *Texaco Caribbean* oavsiktligt av en kryssningsmissil. Frågan var om denna attack kunde ses som en väpnad attack mot USA. Domstolen menade att eftersom fartyget ej gick under amerikansk flagg kunde attacken inte, oavsett ägarförhållandena, anses som en attack mot USA. Domstolen säger dock inte uttryckligen att attacker mot privata fartyg omfattas, men man torde ändå kunna dra slutsatsen att domstolen är av den åsikten.³⁰ I sin dom konstaterar ICJ också att kryssningsmissilen inte var avsedd att träffa

²⁵ Ronzitti, s. 8

²⁶ Dinstein, s. 200.

²⁷ Ronzitti, s. 7.

²⁸ *Tehran case*, para. 91; Dinstein, s. 196-197 och Ronzitti, s. 7. Det är dock oklart om domstolen då den talar om väpnad attack med detta menar väpnad attack enligt artikel 51 i FN-stadgan.

²⁹ Ronzitti, s. 7 och Dinstein, s. 200.

³⁰ *Oil Platforms case*, para. 64: ”[T]he *Texaco Caribbean*, whatever its ownership, was not flying a United States flag, so that an attack on the vessel is not in itself to be equated with an attack on that State.” Att också attacker mot privata fartyg kan utgöra en väpnad attack i enlighet med artikel 51 stöds vidare av statspraxis, se Raab, s. 726.

handelsfartyget.³¹ Frågan blir då om en förutsättning för att en väpnad attack skall anses föreligga kräver en intention hos den aktör som genomfört attacken att ett visst mål skall träffas. Domstolen utvecklar inte sitt resonemang och det är svårt att uttolka dess åsikt i frågan. Om en sådan intention krävs betyder det att ett subjektivt moment måste läggas till bedömningen av huruvida en väpnad attack är för handen eller ej. Det räcker då inte med att konstatera att de objektiva rekvisiten är uppfyllda. Den aktör som genomför en attack skulle med detta synsätt kunna hävda att avsikten inte var att attackera objektet ifråga. Eftersom det är den stat som blivit utsatt för en attack som i detta fall borde ha bevisbördan för att en intention de facto förelåg blir resultatet att i det fall denna stat ej kan framlägga erforderlig bevisning kan en väpnad attack inte heller anses ha ägt rum. Och har staten inte blivit utsatt för en väpnad attack blir naturligtvis inte heller självförsvarsrätten tillämplig. Det finns dock inget i vare sig doktrin eller praxis som stödjer denna uppfattning.³² Med anledning av detta, i kombination med att domstolen uttrycker sig vagt i frågan, är det tveksamt om man kan dra slutsatsen att en intention krävs hos den part som genomför attacken. Sammanfattningsvis bör sålunda attacker mot privata fartyg kunna utgöra en väpnad attack mot en stat, förutsatt att fartyget bär denna stats flagg. Vilken intention den attackerade parten har torde dock vara oväsentligt.³³ Detta gäller naturligtvis oavsett vad som attackeraras.

I vad mån attacker mot en stats medborgare som befinner sig utomlands kan utgöra en väpnad attack är omtvistat.³⁴ Yoram Dinstein menar att i det fall personer med officiella befattningar, till exempel diplomater, befinner sig på en annan stats territorium och där blir attackerade är svaret ja. Om samma sak gäller attacker mot övriga medborgare är däremot oklart. Vissa författare vill göra gällande att en stats medborgare representerar staten och att attacker mot dessa sålunda skulle utgöra en attack också mot staten ifråga.³⁵ Det finns i statspraxis ett visst stöd för denna uppfattning. USA, Storbritannien, Israel och Belgien tillhör till exempel de stater som hävdar att en attack mot dess medborgare kan konstituera en väpnad attack. Detta torde dock vara en minoritetsuppfattning.³⁶

³¹ Oil Platforms case, para. 64.

³² Raab, s. 728.

³³ Till stöd för åsikten att ett subjektivt moment bör ingå kan anföras att det vore olämpligt att en stat som helt oavsiktligt, till exempel under en militär övning till havs, råkar beskjuta ett fartyg tillhörande en annan nationalitet skulle riskera att bli utsatt för ett angrepp från den stat där det attackerade fartyget är flaggat. Den stat som oavsiktligen har genomfört attacken skyddas dock genom nödvändighetskravet. Detta eftersom den knappast kan anses nödvändigt för den attackerade staten att använda våld i detta fall.

³⁴ Ronzitti, s. 354.

³⁵ Christopher Greenwood, professor i internationell rätt vid London School of Economics, skriver i *International Law and the United States*, s. 89: "[S]ince population is one of the attributes of statehood, an attack upon a state's population would seem to be just as much an attack upon that state as would an attack upon its territory." Citatet är hämtat från Dinstein, s. 201.

³⁶ Gray, s. 127.

Om man tänker sig att en attack genomförs med målet att döda eller skada en grupp människor just med anledning av att de är medborgare i en viss stat skulle förvisso attacken kunna anses vara en attack mot staten ifråga. Detta eftersom individerna attackerades med anledning av att de kan sägas representera staten. Detta är dock inte en oproblematisk tolkning. Till en början krävs här ett subjektivt moment, det vill säga intentionen skall ha varit att orsaka just dessa personer skada. Som ovan angivits finns det knappast stöd för ett sådant moment i definitionen av en väpnad attack. En attack mot ett fartyg, flaggat i den ifrågavarande staten, torde kunna klassas som en väpnad attack mot denna oavsett avsikten hos den som genomfört attacken. Man kan här hävda att det inte finns någon anledning att särskilja de båda situationerna. En attack som drabbar en grupp medborgare från en viss stat skulle i sådana fall kunna definieras som en attack mot den stat där dessa är medborgare utan att deras medborgarskap var orsaken till att de drabbades.

Oavsett om en sådan tolkning är riktig kvarstår dock flera problem. Ovan betecknas individerna som medborgare, det vill säga den länk som finns mellan dessa och den stat vars självförsvarsrätt skulle aktiveras baseras på individernas medborgarskap. Men omfattas även situationer då individerna inte är medborgare i staten men av andra anledningar har starka kopplingar till denna? Vidare, hur många individer som måste lida av attacken? Driver man denna tolkning tillräckligt långt får det till resultat att en attack som dödar eller skadar en enda medborgare, eller person med viss anknytning till staten, berättigar den senare att använda våld i självförsvar, något som skulle resultera i en markant ökning av de fall då en stats självförsvarsrätt aktiveras.

Huruvida attacker mot medborgare, eller personer med annan koppling till en stat, kan anses som en väpnad attack är sammanfattningsvis problematisk och fortfarande inte utredd varför ett svar på frågan i vad mån en attack som drabbar individer från en stat kan konstituera en väpnad attack mot staten ifråga i dagsläget knappast kan ges.

2.3.3 Typ av aktör

Den på senare tid kanske mest omdebatterade frågan inom självförsvarsrätten är vilken aktör som kan genomföra en väpnad attack och mot vem den attackerade statens gensvar får riktas.

FN-stadgan artikel 51 anger endast att självförsvarsrätten för en stat träder ikraft då denna utsätts för en väpnad attack. Traditionellt har detta tolkats som att en stat, i det fall den blir utsatt för ett väpnat anfall (som uppfyller såväl kravet på omfattning och mål) av en annan stat, har rätt att försvara sig och tillgripa våld mot denne. Problemet uppstår då vi inte har att göra med en mellanstatlig situation utan då en icke-statlig aktör, som verkar från en annan stats territorium, genomför en attack mot en stat. Med andra ord: kan en icke-statlig aktör utföra en väpnad attack som ger den

attackerade staten en rätt att angripa denna aktör då den befinner sig på en annan stats territorium?

Graden av samröre mellan värdstaten och den icke-statliga aktören spelar här en avgörande roll. Man pratar i detta sammanhang om att en icke-statlig aktörs handlande kan bli *hänförbart* till en stat. Den juridiska effekten av detta är att den icke-statliga aktörens agerande juridiskt betraktas som statens agerande.

I International Law Commissions (ILC) *Draft Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts* (ILC-Draft), som syftar till att kodifiera sedvanerätten på detta område, beskrivs hur hänförbarhet uppstår. Det har debatterats kring i vad mån dessa regler, de så kallade statsansvarsreglerna, är tillämpliga i självförsvarskontexten. En utbredd uppfattning gör gällande att så är fallet och detta kommer också vara utgångspunkten i förevarande studie.³⁷

Hur hänförbarhet mellan en stat och en icke-statlig aktör uppstår beskrivs i ILC-Draft artiklarna 8 och 11.³⁸

Artikel 8 - Conduct directed or controlled by a State

The conduct of a person or group of persons shall be considered an act of a State under international law if the person or group of persons is in fact acting on the *instructions* of, or under the *direction* or *control* [min. kurs.] of, that State in carrying out the conduct.

Artikel 11 - Conduct acknowledged and adopted by a State as its own

Conduct which is not attributable to a State under the preceding articles shall nevertheless be considered an act of that State under international law if and to the extent that the State acknowledges and adopts the conduct in question as its own.

Det stadgande som vållar minst problem torde vara artikel 11. I det fall en icke-statlig aktör genomför en handling och en stat erkänner och antar den som sitt eget handlande kan den bli hänförbar till staten ifråga. Det kvittar således om staten känt till handlandet när det ägt rum. Frågan behandlades i

³⁷ Se ICJ i Genocide case, para. 401: "The rules for attributing alleged internationally wrongful conduct to a State do not vary with the nature of the wrongful act in question in the absence of a clearly expressed *lex specialis*." Se också Nicaragua case, para. 126-60; Congo case, para. 131-135 och 146; Jackson, s. 8, Verhoeven & Ruys, s. 298-300 och Kammerhofer, s. 107 ff.

³⁸ Hänförbarhet kan dock uppstå i fler fall. Det enda av dessa, vid sidan av de ovan nämnda, som i detta sammanhang torde vara av intresse är artikel 5. Där stadgas att hänförbarhet kan uppstå då en aktör, som inte är ett statsorgan, utövar befogenheter som om den vore ett sådant organ. ILC skriver i *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries* s. 42 om detta stadgande: "The article is intended to take account of the increasingly common phenomenon of para-statal entities, which exercise elements of governmental authority in place of State organs, as well as situations where former State corporations have been privatized but retain certain public or regulatory functions."

Tehran case där ICJ slog fast att den iranska staten var ansvarig för att en icke-statlig grupp tagit personalen på den amerikanska ambassaden i Teheran som gisslan.³⁹ Gruppen, *Muslim Student Followers of the Imam's Policy*, agerade självständigt. Dagarna efter attacken mot ambassaden uttalade dock flera representanter för den nya iranska regimen sitt gillande för aktionen. Det bör dock krävas att staten inte bara uttrycker sitt gillande utan på ett eller annat sätt antar den icke-statliga aktörens agerande som sitt eget. Ayatollah Khomeini, Irans då högste politiske och andlige ledare, betraktade den dock i flera offentliga tal som en i raden av aktioner som regimen genomförde och den iranska utrikesministern betraktade gisslantagandet som gjord av den iranska nationen.⁴⁰ Detta i kombination med att regimen inte avbröt ockupationen av ambassaden utan lät den fortgå gjorde att ICJ kom till slutsatsen att den icke-statliga aktörens agerande var hänförbart till den iranska staten.⁴¹

I artikel 8 stadgas så att i det fall en stat ger instruktioner och direktiv eller utövar kontroll över en icke-statlig aktör kan dennes agerande bli hänförbart till staten. Bestämmelserna avseende instruktioner och direktiv torde vålla minst problem. I detta fall ger staten ifråga en enskild individ eller en grupp instruktioner om att genomföra en viss handling. Svårare att tillämpa blir stadgandet om kontroll.

ICJ behandlade denna fråga i Nicaragua case. Där slog domstolen fast att för att en icke-statlig aktörs agerande i detta sammanhang skall bli hänförbart till en stat måste denne utöva *effektiv kontroll* över aktören⁴². ICJ konstaterade att finansiering, organisering, träning och materiellt stöd såväl som planering av en icke-statlig aktörs verksamhet inte är tillräckligt för att effektiv kontroll skall föreligga.⁴³ Denna effektiva kontroll måste vidare råda över just den specifika handling som den icke-statliga aktören genomfört.⁴⁴

Graden av samröre som måste föreligga ställs således högt. I *Prosecutor v. Tadić (Tadić case)* menade dock *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY)* att även en lägre grad av samröre kan konstituera kontroll och göra en icke-statlig aktörs agerande hänförbart till en stat. Domstolen menade att *övergripande kontroll* i vissa fall kunde vara tillräckligt.⁴⁵ ICTY:s mandat är dock begränsat till personligt straffansvar och omfattar inte statsansvarsreglerna. ICJ förkastade

³⁹ Tehran case, para. 74.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Nicaragua case, para. 115.

⁴³ Nicaragua case, para. 115. Se också Somer samt Capaldo, s. 105 och *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, artikel 8, s. 47-49.

⁴⁴ Nicaragua case, para. 104. Se också ICJ i Genocide case, para. 400: "It must [...] be shown that this 'effective control' was exercised, or that the State's instructions were given, in respect of each operation in which the alleged violations occurred, not generally in respect of the overall actions [...]."

⁴⁵ Prosecutor v. Tadić, Decision of 15 July 1999, para. 120.

också denna sänkning av kraven i *Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Genocide case)*.⁴⁶

Inte minst som en följd av attacken mot World Trade Center och det amerikanska försvarshögkvarteret Pentagon 2001 har stödet ökat för att en icke-statlig aktörs agerande skall kunna bli hänförligt till en stat också i det fall staten tillåter aktören att verka på sitt territorium, utan att staten för den skull har något egentligt samröre med aktören.⁴⁷ Tröskeln för värdstatens inblandning ställs följaktligen ännu längre än vad som var fallet i Tadić case. Det är dock svårt att finna ett reellt stöd för denna uppfattning, inte minst efter ICJ:s uttalande i nämnda Genocide case från 2007:

[A] State's responsibility can be incurred for acts committed by persons or groups of persons [...] only if [...] they are attributable to it under the rule of customary international law reflected in Article 8 [...].⁴⁸

Hänförlighet torde sammanfattningsvis därför endast kunna uppstå i de fall värdstaten utöver effektiv kontroll, ger instruktioner eller direktiv till den icke-statliga aktören eller erkänner aktörens agerande som sitt eget.⁴⁹

Men kan en stat som blir utsatt för en attack av en icke-statlig aktör trots detta berättigas att använda våld i självförsvar mot den icke-statliga aktören? ICJ har i flera domar, senast i *Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Congo case)*, konstaterat att avsaknad av hänförlighet mellan värdstaten och den icke-statliga aktören får till resultat att den attackerade staten saknar rätt att använda våld i självförsvar mot värdstaten.⁵⁰

Flera bedömare menar dock att frågan, trots ICJ:s uttalanden, inte är utredd.⁵¹ Vad dessa siktar in sig på är att ICJ:s domar kan tolkas som att de

⁴⁶ Genocide case, para. 406.

⁴⁷ Garwood-Gowers, s. 7.

⁴⁸ Genocide case, para. 406.

⁴⁹ Som nämnts kan hänförlighet uppstå även i andra fall, till exempel då en aktör agerar som ett de facto organ till staten. Dessa andra situationer har dock ingen relevans för förevarande framställning.

⁵⁰ Congo case, para. 146-147. Se också Wall case, para. 139.

⁵¹ I Wall case para. 139 berörde ICJ också frågan om självförsvarsrätten: "Article 51 of the Charter thus recognizes the existence of an inherent right of self-defence in the case of armed attack by one State against another State". Detta uttalande har dock mött omfattande kritik och enligt domarna Higgins, Kooijmans och Buergenthal skall artikel 51 inte tolkas som att attacker från andra aktörer än stater inte skulle omfattas. Higgins skriver i sin skiljaktliga mening, para. 33: "There is, with respect, nothing in the text of Article 51 that thus stipulates that self-defence is available only when an armed attack is made by a State". ICJ utreder inte heller frågan närmare. Domstolen konstaterar endast att eftersom de väpnade attacker som Israel menar äger rum härrör från av Israel ockuperat territorium kan inte artikel 51 bli tillämplig. Detta eftersom attackerna kommer från en aktör verksam på det territorium som staten kontrollerar. Enligt domstolen skiljer sig därför denna situation från den i Afghanistan 2001 (para. 139). Med anledning av detta menar flera bedömare att domstolen i domen inte tar ställning till frågan om en icke-statlig aktör kan genomföra en

endast förbjuder våld i självförsvar mot *världstaten*, om hänförbarhet ej föreligger.⁵² De menar att det fortfarande inte är klarlagt i vad mån våld som *uteslutande* riktas mot en icke-statlig aktör som verkar från en annan stats territorium är förenligt med självförsvarsrätten eller ej.⁵³ De vill alltså göra en åtskillnad mellan vem som blir föremål för den attackerade stats våldsanvändning, den icke-statliga aktören eller världstaten, och menar att en icke-statlig aktör kan angripas utan att världstaten i sig drabbas, trots att aktören befinner sig på dennes territorium.

De som förfäktar denna tolkning gör inte sällan gällande att den attackerade staten har en rätt att använda våld i självförsvar även då hänförbarhet inte finns, förutsatt att (1) attacken har viss omfattning, (2) världstaten är ovillig eller oförmögen att agera och (3) det är nödvändigt för den attackerade staten att använda våld.⁵⁴

Vad som är viktigt att här ha i åtanke är att förespråkarna för denna uppfattning alltså gör en klar distinktion mellan angrepp mot en icke-statlig aktör respektive angrepp mot världstaten. Om den senare skall vara föremål för våld måste hänförbarhet föreligga, och i de fall denna typ av samröre inte finns får världstaten *i sig* inte angripas men däremot en icke-statlig aktör som befinner sig på världstatens territorium.

De stödjer sin uppfattning på såväl resolutioner från säkerhetsrådet som statspraxis.⁵⁵ Huvudargumentet kan dock sägas ligga i en nödvändighetsmotivering. Som ovan angivits menar de att en av förutsättningarna för att en icke-statlig aktör skall få attackeras är att värld-

världstaten drabbas av väpnad attack. Se Dienststein, s. 204 samt Bethlehem och Greenwood i *diskussionsdokument från Chathamhouse*, punkt 6.

⁵² Trapp, s. 142.

⁵³ Congo case, para. 147: "Accordingly, the Court has no need to respond to the contentions of the Parties as to whether and under what conditions contemporary international law provides for a right of self-defence against large-scale attacks by irregular force." Se också *Separate Opinion of Judge Kooijmas*, para. 26: "The Court only deals with the question whether Uganda was entitled to act in self-defence *against the DRC* [...]. By doing so, the Court does not answer the question as to the kind of action a victim State is entitled to take if the armed operation by irregulars [...] would have been classified as an armed attack [...]." *Separate Opinion of Judge Simma* para. 7-8: "What thus remains unanswered by the Court is the question whether, even if not attributable to the DRC, such activities could have been repelled by Uganda through engaging these groups also on Congolese territory, if necessary, provided that the rebel attacks were of a scale sufficient to reach the threshold of an "armed attack" within the meaning of Article 51 [...]." Se också Trapp, s. 144.

⁵⁴ Vaughan Lowe, professor i internationell rätt vid Oxfords universitet, uttrycker detta krav på följande vis: "The right to self-defence is a right to use force to avert an attack. The source of the attack, whether a state or a non-state actor, is irrelevant to the existence of the right. [...] The character of the source does, however, affect the measures that can be taken in response. [...] If the threat emanates from a non-state actor, no forcible action in self-defence is lawful if the state in which the actor is located is able and willing to take reasonable measures to nullify the threat." Se *diskussionsdokument från Chathamhouse*, punkt 6 samt Trapp, s. 145 ff.

⁵⁵ Trapp, s. 156: "[S]tate practise strongly suggests that the international community has recognized a right to use force in self-defence targeting non-state actors in foreign territory to the extent that the foreign State cannot be relied on to prevent or suppress terrorist activities." Israel rättfärdigade till exempel sitt angrepp mot Hizbollah 2006 utifrån denna grund.

staten är ovillig eller oförmögen att agera. Det vill säga: om värdstaten inte kan eller vill vidta åtgärder mot den icke-statliga aktören som attackerat en stat kan det som sista utväg vara nödvändigt för den senare att tillgripa våld.⁵⁶

Tolkningen är fördelaktig eftersom i det fall den attackerade staten inte ges denna rätt får det till resultat att denne, fram till dess att säkerhetsrådet eventuellt beslutar om åtgärder, måste finna sig i att utsättas för attacker som, om de utförts direkt av en stat, eller då hänförbarhet föreligger, hade berättigat staten att försvara sig, men som i detta fall lämnar staten utan effektiva handlingsmöjligheter. Världstaten skulle således kunna bli en fristad för terrorister. Tolkningen har också den fördelen att den låter den attackerade staten agera omedelbart. I det fall en attack är pågående, eller, om man accepterar att en stat även får tillgripa våld då attacken är nära förestående, måste naturligtvis den utsatta staten agera mycket snabbt. Att staten då först måste klargöra och utreda förhållandet mellan den aktör som genomför attacken och en annan stat skulle försvåra den attackerade statens möjlighet att försvara sig.

Den främsta fördelen är dock att den är mer flexibel än den ovan redovisade striktare tolkningen, som ju kräver att hänförbarhet måste föreligga för att våld alls skall få tillgripas, oavsett vem våldet riktas mot. Flexibiliteten kommer till uttryck på så vis att om en mycket hög grad av samröre föreligger, det vill säga hänförbarhet, får världstaten tåla ett mer omfattande våldsutövande från den attackerade statens sida än vad som är fallet då en låg grad av samröre föreligger, då endast objekt direkt knutna till den icke-statliga aktören får angripas. På detta vis tillvaratas båda staternas intresse i större utsträckning än vad som är fallet med den tidigare redovisade striktare tolkningen. Den striktare tolkningen spärrar all typ av våldsutövning då samröret hamnar under hänförbarhetströskeln, medan denna mer generösa tolkning fortfarande tillåter den attackerade staten att använda våld, fast med restriktionen att våldet endast får riktas mot mål direkt kopplade till den icke-statliga aktören. Den våldsutövande staten får således även med denna tolkning inte angripa till exempel militära objekt knutna till världstaten, i det fall staten och den icke-statliga aktören inte har ett samröre som passerar hänförbarhetströskeln.

Denna modell är dock behäftad med allvarliga brister. Det är till exempel oklart vad som åsyftas med attacker mot världstaten *i sig*, det vill säga vilka kriterier som skall vara uppfyllda för att en attack uteslutande skall anses vara riktad mot en icke-statlig aktör. Vad som torde åsyftas är attacker som drabbar mål som inte endast är kopplade till den privata aktören, till exempel infrastruktur och det civila samhället.

⁵⁶ Se diskussionsdokument från Chathamhouse punkt 6. Michael Wood, folkrättsjurist verksam vid Cambridges universitet: States may act in self-defence in the face of a large-scale terrorist attack [...] where the usual requirements for self-defence are met (necessity, proportionality). State practice, including practise of the Security Council, strongly supports this position.”. Staters legalitetsbedömning görs ofta uteslutande från nödvändighetsprincipen, se Gray, s. 121.

En betydligt allvarligare brist ligger dock i det faktum att tolkningen förutsätter att en attack kan genomföras på en annan stats territorium utan att denna stat egentligen drabbas. En sådan tolkning kan få mycket långtgående effekter. Grunden för uppfattningen är att värdstaten kan hållas utanför den våldsutövande statens agerande, ett synsätt som inte sällan används av dem som försvarar så kallade humanitära insatser. De menar att eftersom det inte är värdstatens politiska oberoende som är föremål för våldsutövandet, utan istället strävan att förhindra brott mot mänskliga rättigheter, kränks i realiteten inte staten och den kan följaktligen därför heller inte anses som drabbad (se kap. 2.1). Med ett motsvarande synsätt skulle en stat också kunna berättigas att utöva exekutiv jurisdiktion på värdstatens territorium i mycket stor omfattning.

Att man kan betrakta ett våldsutövande som sker mot objekt på en stats territorium som ej riktat mot denna stat är dock ologiskt. Som kommer att hävdas i kapitel 3.2.2.1 om den humanitära rättens tillämpning måste varje form av våld på en annan stats territorium, i det fall detta sker utan denna stats medgivande, betraktas som riktat mot denna stat. Trots de fördelar som finns med denna tolkning bör den därför knappast vara förenlig med gällande rätt.

För att en väpnad attack skall anses föreligga, vilket berättigar den attackerade staten att nyttja våld i självförsvar, måste följaktligen den aktör som utför attacken vara en stat eller, i det fall en icke-statlig aktör genomför attacken, dennes agerande vara hänförbart till värdstaten. Är så ej fallet får värdstatens territorium inte angripas. Denna tolkning kommer att vara utgångspunkten i den fortsatta framställningen. I kapitel 3.2 kommer en redogörelse göras över på vad sätt graden av samröre påverkar proportionalitetskravet.

3 Nödvändighet och proportionalitet

Att en stat har blivit utsatt för ett väpnat attack som berättigar staten att använda våld i syfte att freda sig innebär inte att detta våld kan ta sig vilka uttryck som helst. Folkrätten uppställer fyra krav på den våldsutövande staten i detta avseende: (1) våldet måste ske i direkt tidsmässig anslutning till attacken mot staten, (2) våldet måste vara nödvändigt samt (3) proportionerligt och (4) får endast användas till den tidpunkt då säkerhetsrådet agerar i frågan och vidtar åtgärder.⁵⁷

Det gemensamma syftet med dessa krav kan sägas vara att belägga staters våldsanvändning med restriktioner, vilket ligger i linje med FN-stadgans mål att begränsa unilateralt våld. Artikel 51 omnämner varken nödvändighets- eller proportionalitetskravet, men de är en del av den internationella sedvanerätten och har i flera av ICJ:s domar stadsfästs som de centrala kriterierna för legalitetsbedömningen då en stat nyttjar våld i självförsvar.⁵⁸ Trots nödvändighet- och proportionalitetskravens vikt finns det ingen exakt definition av de moment som ingår i de båda. Ofta konstateras i såväl doktrin som praxis endast att våld i självförsvar, för att vara legalt, måste uppfylla de båda kraven.

Kraven överlappar i viss utsträckning varandra. Enkelt uttryckt innebär kravet på nödvändighet att den attackerade staten inte har någon annan utväg än att använda vapenmakt, det vill säga andra medel måste vara verkningslösa eller inte anses ge tillräckligt resultat. Appliceras man detta på det i kapitel 2 nämnda betyder det att om en stat attackerades av en icke-statlig aktör men värdstaten vidtar egna åtgärder mot denne kan det antagligen inte anses vara nödvändigt för den attackerade staten att tillgripa våld.

Om en situation ändå uppstår där staten bedömer det som nödvändigt måste våldet vidare uppfylla kravet på proportionalitet.⁵⁹ Som kommer att framgå i kap 3.2.2 förekommer dock nödvändighetskravet också inom proportionalitetsbedömningen.

Tidsaspekten kan, beroende på hur man tolkar den, antingen räknas som en egen bedömningsgrund eller som ett moment i både nödvändighets- och proportionalitetsbedömningen. Nedan kommer den att presenteras under kapitlet som berör nödvändighetskriteriet.

3.1 Nödvändighetsprincipen

⁵⁷ Linderfalk, s. 166.

⁵⁸ Se Nicaragua case, para. 176; Nuclear case, para. 41 och Gray, s. 121.

⁵⁹ Gray, s. 139.

En stat har alltid möjlighet att avstå från att använda våld. Våld i självförsvar är ingen skyldighet utan en rättighet som den berörda staten själv får besluta om.⁶⁰ En stat kan vidare självfallet använda våld även i fall då en situation som aktiverar självförsvarsrätten inte föreligger. Men för att ett våldsutövande med hänvisning till självförsvarsrätten skall vara förenligt med folkrätten måste det anses som nödvändigt. Frågan är då vad som åsyftas med detta krav. Geir Ulfstein, professor i juridik vid Oslo universitet, definierar i sin artikel *Terrorism and the Use of Force* nödvändighetskriteriet på följande vis:

The requirement of necessity means that force may only be used if no other means are available⁶¹

Definitionen är som synes mycket kortfattad och den ger ingen djupare förklaring för hur nödvändighetsbedömningen skall göras. Dessvärre är den symptomatisk. Vilka kriterier som skall användas för att bedöma i vad mån en situation är av sådant slag att det kan anses nödvändigt att använda våld utelämnas allt som oftast i både doktrin och praxis. Robert Ago, tidigare domare vid ICJ, ger i *Addendum to the Eight Report of State Responsibility* en något mer utvecklad beskrivning:

The reason for stressing that action taken in self-defence must be *necessary* is that the State attacked (or threatened with imminent attack, if one admits preventive self-defence) must not, in the particular circumstances, have had any means of halting the attack other than recourse to armed force. In other words, had it been able to achieve the same result by measures not involving the use of armed force, it would have no justification for adopting conduct which contravened the general prohibition against the use of armed force.⁶²

Innebörden av principen är sålunda att en stat som är utsatt för en pågående, eller mycket nära förestående attack, inte kan försvara sig och slå tillbaka attacken på annat vis än med våld. Andra åtgärder, till exempel ekonomiska eller diplomatiska, måste anses som lönlösa. För att staten skall kunna försvara sig är det alltså nödvändigt för denna att själv tillgripa våld. Det går knappast att ge en exakt definition av vissa specifika krav som måste föreligga för att en situation skall uppfylla nödvändighetskravet, utan det måste bli fråga om en helhetsbedömning från fall till fall.

3.1.1 Tidsaspekten

I FN-stadgans artikel 51 anges endast att en stat är berättigad att använda våld i självförsvarssyfte då en väpnad attack inträffar (eng. *occurs*). Hur

⁶⁰ Dinstein, s. 178.

⁶¹ Ulfstein, s. 161.

⁶² Ago, s. 69.

detta rekvisit skall tolkas är omdebatterat. Om utgångspunkten är den tidpunkt när den väpnade attacken rent fysiskt inträffar, till exempel då en kryssningsmissil träffar sitt mål, blir frågan dels när självförsvarsrätten aktiveras, dels när denna rätt upphör i förhållande till denna tidpunkt.

Lättast är att fastställa den bortre tidsgränsen. I artikel 51 slås fast att rätten till självförsvar fortsätter fram till dess att säkerhetsrådet har vidtagit nödvändiga åtgärder för att upprätthålla internationell fred och säkerhet. Efter att så skett upphör den attackerade statens rätt att använda våld utifrån sin självförsvarsrätt.⁶³ I det fall säkerhetsrådet inte agerar upphör självförsvarsrätten då den väpnade attacken har slagits tillbaka.⁶⁴ En stats får följaktligen inte använda våld i vedergällningssyfte.

Vad gäller tidsgränsen innan det att attacken äger rum gör den striktaste tolkningen gällande att en attack måste ha inträffat eller vara pågående för att självförsvarsrätten skall aktiveras, det vill säga någon tidsmässig marginal finns inte.⁶⁵ Effekten av en sådan strikt tolkning torde bli att en stat som med säkerhet vet att den kommer att bli utsatt för en attack inom en snar framtid inte har någon möjlighet att med hänvisning till självförsvarsrätten försvara sig innan attacken rent fysiskt inträffar.

Denna tolkning har dock utsatts för omfattande kritik. Kritikerna menar att en stat skall ha rätt att använda våld också innan dess att attacken har ägt rum eller är pågående. Man talar i detta sammanhang om *anticipatory*, *preemptive* och *preventive self-defence*. Begreppen används för att beskriva i huvudsak två olika situationer. I den ena är en attack mycket nära förestående (eng. *imminent*), det vill säga den kommer inom en mycket snar framtid att äga rum. I den andra situationen kan attacken inte sägas vara nära förestående. Snarare föreligger en situation som, om åtgärder inte vidtas, eventuellt kan resultera i att en stat attackeras. Någon exakt gräns mellan de båda situationerna kan naturligtvis inte dras.

Vilka av de tre ovanstående definitionerna som skall beteckna dessa två situationer varierar och det råder i doktrinen en viss begreppsförvirring.⁶⁶ I förevarande uppsats kommer *anticipatory*- och *preemptive self-defence*

⁶³ Förhållandet mellan en stats rätt till självförsvar och säkerhetsrådets roll i detta sammanhang ligger utanför detta arbetes ram varför frågan inte kommer att beröras närmare. För en översikt avseende relationen, se Gray, s. 105. Det kan dock tilläggas att den stat som utövar våld i självförsvar omedelbart måste rapportera detta till säkerhetsrådet.

⁶⁴ Ronzitti, s. 352: "The action in self-defence should finish when the aggrieved State has reached its goal, that is, it has been successful in repelling the armed attack. Se också Nicaragua case p. 122-123 och Gardam, 2004, s. 167: "A response that may initially satisfy the requirements of proportionality may lose that character if it continues past the point in time that is necessary to deal effectively with the armed attack (although sometimes such a situation is dealt with under the rubric of necessity)." Följdfrågan här blir när detta mål skall anses vara uppfyllt, det vill säga när den väpnade attacken har stoppats. Något enhetligt svar kan knappast ges utan en bedömning måste göras i den enskilda situationen. Vissa menar att det i extremfall kan vara förvarbart att fullständigt besegra den aktör som genomfört attacken, se Gardam, 2004, s. 165.

⁶⁵ Se Bothe, s. 229. Bothe menar att vid en tillämpning av Wienkonventionen om traktatolkning, artikel 31, så kan slutsatsen endast bli att attacken måste vara pågående.

⁶⁶ Krajewski, s. 4.

(hädanefter betecknat som *anticipatoriskt* självförsvar) att beteckna den situation då en attack är mycket nära förestående medan preventive self-defence (hädanefter betecknat som *förebyggande* självförsvar) definierar den situation då så inte är fallet.⁶⁷

Är då den våldsutövande staten berättigad att använda våld innan attacken har ägt rum? ICJ har till dags dato inte uttalat sig i frågan.⁶⁸ Vad till en början gäller anticipatoriskt självförsvar finns ett omfattande stöd i statspraxis, men också den av FN:s generalsekreterare tillsatta *High-level Panel on Threats, Challenges and Change* gav stöd för det denna typ av självförsvar:

[A] threatened State, according to long established international law, can take military action as long as the threatened attack is *imminent*, no other means would deflect it and the action is proportionate.⁶⁹

Om man därför kan konstatera att det finns en viss acceptans för anticipatoriskt självförsvar råder det motsatta avseende förebyggande självförsvar.⁷⁰ Det vill säga, en stat kan inte anses berättigad att tillgripa våld endast därför att den tror sig bli attackerad någon gång i framtiden. Om så var fallet skulle det kraftigt öka staters rätt att nyttja våld vilket skulle resultera i att det system för internationell fred och säkerhet som utformats i och med bildandet av FN, och där unilateralt våld i så stor utsträckning som möjligt skall undvikas, skulle äventyras. Självförsvarsrätten är ett undantag från det allmänna våldsförbudet och får endast användas då det är nödvändigt. I det fall det endast föreligger ett hot om en eventuell framtida attack bör den stat som känner sig hotad vända sig till säkerhetsrådet. Det kan knappast i denna situation betraktas som nödvändigt för staten att vid denna tidpunkt själv tillgripa våld. Det är däremot rimligt att en stat som står inför en mycket nära förestående attack, det vill säga en attack som med säkerhet kommer att inträffa inom en mycket snar framtid, berättigas att vidta åtgärder innan attacken verkställs.

Tidsaspektens plats i nödvändighetsbedömningen är således den att en stat, på grund av att den väpnade attacken är pågående, eller mycket nära förestående, inte har något annat val än att använda våld. Diplomatiska eller

⁶⁷ Eftersom anticipatory och preemptive self-defence ges samma innebörd i denna uppsats kommer endast benämningen anticipatorisk självförsvar att användas fortsättningsvis. Som anmärkts varierar användningen av begreppen. I USA:s *National Security Strategy* betecknar till exempel preemptive den situation som i detta arbete definieras som preventive. Donald R Rothwell, professor i internationell rätt vid Sidneys universitet, ger följande definition av anticipatorisk självförsvar: "Anticipatory self-defence (ASD) builds upon the principle of classical self-defence to by extension assert a right whereby a State which believes it is about to suffer an armed attack retains the right to launch a defensive military strike upon an expected aggressor State in order to thwart an armed attack it may have been on the brink of suffering." Se Rothwell, s. 2.

⁶⁸ Ronzitti, s. 345.

⁶⁹ *A more secure world: Our Shared responsibility – Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change*, s. 54.

⁷⁰ Värk, 2004, s. 150 och Krajewski, s. 18.

ekonomiska motåtgärder bedöms till exempel i detta skede inte ha någon verkan varför våld blir det enda återstående alternativet för att effektivt bemöta den väpnade attacken. I fallet *Caroline* formuleras detta på följande vis:

[T]he necessity of self-defence, instant, over-whelming, leaving no other choice of means, and no moment for deliberation.⁷¹

3.1.2 Nödvändighetsbedömningen

Vem skall då göra nödvändighetsbedömningen? Det självklara svaret är att det är den stat som anser sig vara utsatt för en väpnad attack:

It seems perfectly evident that a State which considers itself the victim of an armed attack or, in more general terms, of conduct entitling it to react in self-defence against the author of that conduct, should not have to seek anybody's permission beforehand to do so; to maintain the opposite would be to contradict the very essence of the notion of self-defence.⁷²

Frågan är snarare hur fri staten är i denna bedömning. I *Oil Platforms* case argumenterade USA för att ICJ skulle tillmäta USA:s subjektiva uppfattning en viss tyngd i sin bedömning av huruvida USA:s attack mot tre iranska oljeproduktionskomplex kunde anses som nödvändig och proportionerlig.

[T]he United States claims that it considered in good faith that the attacks on the platforms were necessary to protect its essential security interests, and suggests that 'A measure of discretion should be afforded to a party's good faith application of measures to protect its essential security interests' [...]⁷³

USA var alltså av den uppfattningen att staten skulle ges en vis skönmarginal i bedömningen och att vikt skulle läggas vid hur staten vid det givna tillfället hade uppfattat situationen. Detta är en tolkning som har visst stöd i doktrinen.⁷⁴ Domstolen avvisade dock detta med att konstatera att bedömningen är strikt och objektiv.⁷⁵ Samma syn ger domstolen i *Legal Consequences of the Construction of a wall in the Occupied Palestinian Territory (Wall case)*.⁷⁶

En uppenbar risk med att tillmäta statens egen uppfattning betydelse är att nödvändighetskravet då urholkas. Om det är staten som får besluta om innebörden i kriteriet kan naturligtvis staten påstå att den ansåg det som nödvändigt, och därmed försvarbart, att tillgripa våld trots att en objektiv bedömning skulle ha kommit till motsatt slutsats. Med anledning av ICJ:s

⁷¹ Letter of Secretary of State Daniel Webster to Special Minister Ashburton.

⁷² Ago, s. 70.

⁷³ *Oil Platforms* case, para. 73.

⁷⁴ Shany, s. 937.

⁷⁵ *Oil Platforms* case, para. 73.

⁷⁶ *Wall case*, para. 151-153.

ställningstagande måste det dock anses fastslaget att nödvändighetsbedömningen är strikt objektiv. Samma sak torde också gälla proportionalitetsbedömningen.

3.2 Proportionalitetsprincipen

Efter det att den attackerade staten har gjort bedömningen att ett militärt gensvar är nödvändigt blir frågan hur detta gensvar skall se ut, det vill säga vad som krävs för att proportionalitetskravet skall uppfyllas. Som tidigare påpekats bör proportionalitetskravet ses som en självständig kontrollmekanism som träder ikraft oavsett huruvida den våldsutövande staten kan anses haft rätt att tillgripa våld i självförsvar eller ej.⁷⁷ Det vill säga: även om en stat inte kan anses ha rätt att angripa en stats territorium för att där komma åt en icke-statlig aktör eftersom hänförbarhet ej föreligger, måste staten ändå följa de krav som följer av proportionalitetsprincipen.

Principen har vid ett flertal fall berörts av ICJ, men, i likhet med kriterier avseende nödvändighetsbedömningen, så har dess närmare innebörd inte närmare utvecklats. På samma sätt förhåller det sig med doktrin där det oftast bara konstateras att våldet, för att vara legitimt, måste vara proportionerligt.⁷⁸

3.2.1 Proportionalitet mot vad?

För att kunna avgöra huruvida den attackerade statens våldsanvändning är proportionerlig måste våldet till en början dock ställas i relation till något. Den mest restriktiva tolkningen i detta sammanhang gör gällande att det våld som har använts i den väpnade attacken skall vara den faktor som den attackerade statens eget våld bör mätas mot.⁷⁹ Detta betyder att den våldsutövande staten i sitt gensvar inte får använda mer våld än vad staten själv blivit utsatt för. Överstiger den attackerade statens våld denna gräns måste det följaktligen definieras som oproportionerligt. Detta är dock ett synsätt som är oflexibelt och som gör det svårt för den attackerade staten att på ett effektivt sätt freda sig. Det är också en tolkning som mött omfattande kritik, bland annat från ILC:

It would be mistaken, however, to think that there must be proportionality between the conduct constituting the armed attack and the opposing conduct. The action needed to halt and repulse the attack may well have to assume dimensions disproportionate to those of the attack suffered [...] It must be emphasized once again that, without the necessary flexibility, the requirement would be unacceptable.⁸⁰

⁷⁷ Gardam, 2004, s. 20.

⁷⁸ Ibid. s. 155.

⁷⁹ Gardam, 2004, s. 160.

⁸⁰ Ago, s. 69.

Denna uppfattning stöds av Judith Gardam, professor i internationell rätt vid Adelaides universitet, som menar att den attackerade staten skulle bli allt för begränsad i sitt handlingsutrymme om den inte tilläts att gå utanför ramen av det våld som använts i den väpnade attacken.⁸¹ Även Frederik Naer, doktorand i internationell rätt vid Leuvens universitet, är av denna åsikt:

[S]elf-defence is only proportional if it does not go any further than is necessary to fend off the armed attack to which it is a response, although this does not mean that self-defence must have the same form and extend as the attack.⁸²

Den attackerade staten får med denna tolkning alltså använda så mycket våld som krävs för att avbryta och slå tillbaka attacken. Att använda mer våld blir följaktligen oproportionerligt.⁸³ Frågan om vad den attackerade statens gensvar skall vägas mot berör också den tidigare nämnda tidsaspekten. Roberto Ago skriver i Addendum to the Eight Report of State Responsibility att:

If [...] a State suffers a series of successive and different acts of armed attack from another State, the requirement of proportionality will certainly not mean that the victim State is not free to undertake a single armed action on a much larger scale in order to put an end to this escalating succession of attacks.⁸⁴

Problemet som här uppstår är hur skiljelinjen mellan en serie av attacker, som kan klassificeras som en enda större attack, skall dras mot enskilda fristående attacker. Om den våldsutövande staten vid tidpunkten för sitt angrepp svarar på en enskild attack som inte har ägt rum torde det i detta fall bli att betrakta som ett anticipatoriskt självförsvar.⁸⁵ Enligt Judith Gardam finns det dock ett utbrett stöd för åsikten att det ej är fråga om anticipatoriskt självförsvar då den attackerade staten blir utsatt för en

⁸¹ Gardam, 2004, s. 161.

⁸² Naert, s. 147.

⁸³ En tolkning som korresponderar med detta synsätt ges av Malcolm N. Shaw, professor i internationell rätt vid Leicester universitet, som menar att den parameter som den attackerade statens våld skall mätas mot skall vara det totala hot som den väpnade attacken representerar. Det hot som här åsyftas skall inte blandas ihop med hotet om en eventuellt kommande attack. Med hot menas här den fara för den attackerade staten som den pågående, eller mycket nära förestående, attacken medför. Enligt Shaw får den attackerade staten alltså använda det våld som krävs för att "stoppa" hotet som den väpnade attacken representerar. Vad som skall förstås med hotet och huruvida attacken, eller det hot som attacken representerar, skiljer sig åt utvecklar han inte. Möjligen blir resultatet med denna tolkning att den attackerade staten berättigas att använda mer våld än vad som är fallet då endast det våld som krävs för att stoppa attacken är proportionerligt. Se diskussionsdokument från Chatham House punkt 6.

⁸⁴ Ago, s. 69-70.

⁸⁵ Det kan naturligtvis också röra sig om förebyggande självförsvar. Gränsdragningsproblematiken uppstår dock i första hand mellan proportionerligt och anticipatoriskt självförsvar.

väpnad attack och en ytterligare attack är att vänta.⁸⁶ Den genomförda attacken och den eventuellt kommande attacken skall med detta synsätt således räknas som en enda attack. Följaktligen skall den attackerade statens våld vägas både mot den redan genomförda attacken och den attack som tros komma. Det uppenbara problemet ligger som redan framgått i att dra en tidsmässig skiljelinje mellan de båda situationerna. Att göra en sådan uppdelning i generella termer är dock inte möjligt utan bedömningen av huruvida det rör sig om flera enskilda attacker eller en enda attack måste göras utifrån en helhetsbedömning i det enskilda fallet. Om till exempel en stat blir attackerad med en kryssningsrobot och man kan anta att ytterligare attacker är att vänta inom en mycket snar framtid är det rimligt att bedöma attackerna som en samlad attack, förutsatt att det är samma aktör som ligger bakom dem.⁸⁷

Sammanfattar man det ovan sagda får det våld den attackerade staten använder i självförsvar överstiga våldet i den väpnade attacken, men inte vara mer omfattande än vad som krävs för att avbryta eller slå tillbaka attacken, som torde kunna bestå av såväl en enda enskild attack som flera attacker som räknas som en attack.

3.2.2 Internationell humanitär rätt, IHL

Om man därför kan konstatera att det inte är skadan som den väpnade attacken förorsakar, eller våldet som användes, i sig som skall vara måttstocken för gensvaret utan snarare vad som krävs för att avbryta och slå tillbaka attacken, blir nästa fråga om det finns någon övre gräns för den attackerade statens våldsanvändning eller om denna, så länge som våldet är motiverat utifrån detta mål, kan agera utan restriktioner.

IHL är den del av den internationella rätten som uppställer regler till skydd för såväl kombattanter som civila i krig och under väpnade konflikter. De centrala regelverken inom IHL är Haagkonventionerna IV, VI-IX och XI, Genèvekonventionerna I-IV samt Genèvekonventionernas tilläggsprotokoll I (internationella konflikter) och II (interna konflikter).⁸⁸ Enkelt uttryck kan tilläggsprotokoll I, som är av störst vikt för denna framställning, sägas innehålla begränsningar för parternas agerande under en internationell väpnad konflikt, till exempel val av vapen och mål som attackeras.

ICJ slog i Nuclear case fast att ett agerande i självförsvar, för att vara proportionerligt, måste vara förenligt med IHL:

⁸⁶ Gardam, 2004, s. 165.

⁸⁷ Ett problem här är naturligtvis att man oftast inte med säkerhet kan veta att ytterligare attacker är att vänta. Den attackerade staten skulle vidare kunna utnyttja situationen och påstå att fler attacker kommer äga rum vilket kan ge staten en rätt att använda mer våld.

⁸⁸ Linderfalk, s. 169.

[A] use of force that is proportionate under the law of self-defence, must, in order to be lawful, also meet the requirements of the law applicable in armed conflict which comprise in particular the principles and rules of humanitarian law.⁸⁹

De principer och regler, såväl traktaträttsliga som sedvanerättsliga, som utgör IHL är i de allra flesta fall utformade för situationen då två eller flera stater är i konflikt med varandra. Detta väcker frågan om de regler som återfinns i IHL, och då främst tilläggsprotokoll I, och som förutsätter att en väpnad konflikt föreligger, kan tillämpas, och i så fall i vilken omfattning, då det inte är två stater som är parter i en konflikt, utan en stat och en icke-statlig aktör.

3.2.2.1 IHL:s tillämplighet

Inte minst genom USA:s ”krig mot terrorismen” har frågan om främst Genèvekonventionernas tillämplighet i aktioner mot icke-statliga aktörer aktualiserats. Debatten har i första hand rört USA:s ovilja ge olika stridande parter status av krigsfångar, vilket regleras i den tredje Genèvekonventionen, och om detta är förenligt med gällande rätt.

Parallellt med detta har det tvistats om hur begreppet *armed conflict* skall tolkas. En förutsättning för att Genèvekonventionerna, och dess motsvarighet i sedvanerätten, skall bli tillämpliga är nämligen att vi har att göra med en väpnad konflikt. Föreligger ej en sådan kan nämligen inte de regler som skyddar civilbefolkningen och kombattanter i Genèvekonventionerna, och dess motsvarighet i sedvanerätten, tillämpas.⁹⁰

Varken Genèvekonventionerna eller sedvanerätten ger dock en klar definition av vad som åsyftas med väpnad konflikt. I artikel 2 (som har samma utformning i samtliga Genèvekonventioner) stadgas endast att en väpnad konflikt kan vara för handen utan att parterna har förklarat varandra krig. Det är därför situationen i sig, och inte hur staterna definierar den, som är avgörande. ICTY yttrade sig i Tadić case om innebörden av väpnad konflikt:

[A]n armed conflict exist whenever there is a *resort to armed force* [min kurs.]⁹¹

Detta uttalande korresponderar med internationella rättsläroverkommitténs uppfattning. Enligt organisationen räcker det nämligen med *use of force* för att en väpnad konflikt skall vara för handen.⁹² Exakt hur *use of force* skall tolkas beskrivs dock inte närmare, men en rimlig tolkning är att

⁸⁹ Nuclear case, para. 42.

⁹⁰ Definitionen av internationell väpnad konflikt torde vara densamma i Genèvekonventionerna och i den internationella sedvanerätten.

⁹¹ The Prosecutor v. Dusko Tadić, Decision of 2 October 1995, para. 70. Domstolen resonerade i denna del av domen både kring begreppet väpnad konflikt i såväl internationella som i interna konflikter. Den senare typen av konflikt regleras i tilläggsprotokoll II.

⁹² Jinks, s. 24.

våldströskeln är förhållandevis låg. En allt för hög tröskel avseende våldets omfattning och intensitet skulle gå stick i stäv med den humanitära rättens, och då främst Genèvekonventionernas, syfte som ju bland annat är att minimera onödigt lidande för civilbefolkningen. Derek Jinks, professor i juridik vid Saint Louis universitet, skriver i sin rapport *The Temporal Scope of Application of International Humanitarian Law in Contemporary Conflicts* att:

Hostilities between states are, for the most part, governed by the laws of war irrespective of the intensity, duration, or scale of the conflict.⁹³

Att fastställa en exakt tröskel låter sig dock inte göras. Det är dock rimligt att anta att även enskilda attacker omfattas av definitionen.

Inom IHL talar man om två olika typer av väpnade konflikter: *interna* och *internationella*. Traditionellt tänker man sig en väpnad internationell konflikt som en konflikt mellan två stater, och det är också med denna situation för ögonen som det ifrågavarande regelverket har utformats. Men kan en konflikt mellan en stat och en icke-statlig aktör också omfattas av tilläggsprotokoll I, de vill säga: kan en sådan konflikt definieras som en internationell väpnad konflikt?

Vissa författare menar att det är graden av samröre mellan en icke-statlig aktör och värdstaten som är avgörande. De menar att i de fall en icke-statlig aktör agerar tillsammans med värdstaten, det vill säga om de två samarbetar i en inte obetydlig omfattning, eller agerar på värdstatens uppdrag, är det fråga om en internationell konflikt vilket gör tilläggsprotokoll I tillämpligt. Det är dock oklart vilken grad av koppling som skulle erfordras. Vissa författare menar att det måste föreligga hänförlighet, vilket ställer tröskeln högt.⁹⁴ Motsatsvis betyder detta att i det fall det endast finns en svag koppling mellan staten ifråga och den icke-statliga aktören, till exempel då denne verkar från värdstatens territorium mot statens vilja, kan tilläggsprotokoll I, och dess motsvarighet i sedvanerätten, inte bli tillämplig eftersom ett angrepp från den attackerade staten mot den icke-statliga aktören då inte kan definieras som en internationell väpnad konflikt. Det skulle i det fallet istället vara fråga om en intern väpnad konflikt vilket får till resultat att färre och mindre detaljerade regler blir tillämpliga.⁹⁵

Denna tolkning har dock mött omfattande kritik.⁹⁶ Kritikerna menar att då den attackerade staten genomför ett angrepp mot en icke-statlig aktör på värdstatens territorium kränks den senares territoriella integritet och konflikten står därigenom, per automatik, mellan de båda staterna. Silja N. U. Vöneky, doktor i juridik och verksam vid Max-Planck Institutet, uttrycker det på följande sätt:

⁹³ Ibid. s. 21.

⁹⁴ Somer, s. 3.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Se Schöndorf, s. 19-22 och Roberts, s. 4-5.

[W]hen a state objects to counter-terrorist military operations taking place in its territory, military operations are [...] against that state. It is hard to see how it could be argued differently, bearing in mind the sovereignty and territorial integrity of the state that objects to the military means. Hence in those cases an international armed conflict exist between that state and the state that is fighting terrorist.⁹⁷

Med denna tolkning av internationell väpnad konflikt är det oväsentligt vilken koppling som finns mellan värdstaten och den icke-statliga aktören. Det centrala kriteriet för att en internationell väpnad konflikt skall anses föreligga blir istället att värdstaten, vars territorium kränks, motsätter sig den attackerade statens angrepp. Detta kommer också att vara utgångspunkten i den fortsatta framställningen.

Annorlunda förhåller det sig naturligtvis om värdstaten samtycker till den våldsutövande statens operationer. Denna situation ligger dock utanför detta arbetes frågeställning.⁹⁸

Oavsett hur det förhåller sig med tillämpningen av tilläggsprotokoll I i fall av förevarande slag finns dock sedvanerättsliga regler inom IHL som är allmängiltiga och tillämpliga oberoende av hur den väpnade konflikten definieras.⁹⁹ Dessa kommer att beskrivas närmare nedan.

3.2.2.2 Proportionerlighet och IHL

IHL, och då främst Genèvekonventionens tilläggsprotokoll I, kan i självförsvarskontexten sägas fylla en funktion på två plan: dels uppställer de egna regler, bland annat avseende proportionalitet, som måste efterlevas under en väpnad konflikt, dels utgör de i sin helhet en del av en stats proportionalitetsbedömning då denne använder våld i självförsvar.¹⁰⁰ En närmare belysning av just förhållandet mellan proportionalitetsbedömningen inom självförsvarsrätten och IHL kommer att göras i kap 3.3.3.

Tilläggsprotokoll I är en traktat och de regler som där uppställs binder därför endast fördragsparterna. För att Genèvekonventionerna, inklusive tilläggsprotokollen, skall bli tillämpliga krävs således att de stater som deltar i konflikten är parter till konventionerna. För att konventionerna skall bli tillämpliga krävs i den situation som behandlas i detta arbete således att både den attackerade staten och värdstaten är parter. Det finns dock mycket som talar för att de centrala reglerna, inte minst distinktions-

⁹⁷ Vöneky, s. 751. Se också Zimmerman, s. 127: [T]he rules of international armed conflicts do apply even if the 'real' enemy in the conflict is not the territorial state as such, but rather non-state group [...].

⁹⁸ För en belysning av de regler i IHL som i denna situation kan aktualiseras, se Vöneky, s. 751. Tilläggsprotokoll II kan dock bli tillämplig.

⁹⁹ Schöndorf, s. 54-55.

¹⁰⁰ Det kan tilläggas att det inte finns något klart samband mellan begreppen *armed attack* i artikel 51 FN-stadgan och *armed conflict* i IHL. Båda två har ”trösklar” som måste uppnås för att de skall bli applicerbara på en situation. Tröskeln för *armed conflict* torde dock vara betydligt lägre än den i artikel 51 (och motsvarande sedvanerätt). Se Jinks, s. 9.

och proportionalitetsprinciperna i tilläggsprotokoll I, är en del av den internationella sedvanerätten, varför dess regler även binder icke fördragslutande parter.¹⁰¹

Få vapensystem är uttryckligen förbjudna i IHL.¹⁰² Begränsningen avseende vapensystem ligger istället främst i det sätt varpå de används och mot vilka mål de nyttjas. Tilläggsprotokoll I förbjuder dock så kallade godtyckliga vapensystem (eng. *indiscriminate weapons*). Med detta menas att ett vapensystem, för att i sig vara legalt, måste ha den inneboende egenskapen att kunna åtskilja mellan militära och civila mål.¹⁰³ Vad som menas med godtyckliga vapen definieras i tilläggsprotokoll I artikel 51 p. 4 b och c:

- (b) those which employ a method or means of combat which cannot be directed at a specified military object; or
- (c) those which employ a method or means of combat the effects of which cannot be limited as required by this Protocol.

Om vapnet i sig inte klassificeras som godtyckligt måste dess användning vidare, enligt artikel 51 p. 5, uppfylla kravet på proportionalitet (se nedan).¹⁰⁴

Intimt kopplat till typen av vapen är de mål mot vilka vapnet används, det vill säga hur vapensystemet nyttjas. I tilläggsprotokoll I artikel 48 uttrycks detta genom den så kallade *distinktionsprincipen*, (av ICJ definierad som en av IHL:s kardinalprinciper vilka utgör grundstommen för den humanitära rätten).¹⁰⁵ Artikel 48 stadgar följande:

In order to ensure respect for and protection of the civilian population and civilian objects, the Parties to the conflict shall at all times distinguish between the civilian population and combatants and between civilian objects and military objectives and accordingly shall direct their operations only against military objectives.

Vad som åsyftas med militära, och därigenom legitima, mål beskrivs i artikel 52 p. 2 tilläggsprotokoll I:

[M]ilitary objectives are limited to those objects which by their nature, location, purpose or use make an effective contribution to military action and whose total or

¹⁰¹ Se Nuclear case para. 84; Gardam, 2004, s. 108 och Meron, s. 80. Tilläggas här kan att tilläggsprotokoll I och II i sig stadgar att i fall som ej omfattas av konventionen är parterna bundna av internationell sedvanerätt. Se artikel 1 punkt 2.

¹⁰² Linderfalk, s. 173. Olika vapensystem har dock förbjudits i diverse traktater, bland annat *Vapenkonventionen* som stadgar om förbud och restriktioner avseende vissa vapensystem och *Ottawakonventionen* som förbjuder antipersonella minor.

¹⁰³ Gardam, 2004, s. 96. ICJ slog i Nuclear case fast att detta är en sedvanerättslig regel. En av domarna menade till och med att den utgör *jus cogens*. Se Nuclear case para. 21 och Separate Opinion of Judge Guillaume, para. 5.

¹⁰⁴ Se Gardam, 2004, s. 94 och Doswald-Beck, s. 10.

¹⁰⁵ Nuclear case, para. 78.

partial destruction, capture or neutralization, in the circumstances ruling at the time, offers a definite military target.

Det blir alltså fråga om en helhetsbedömning där även objekt som används av det civila samhället, men som har en betydande militär användning, kan utgöra legitima mål. På samma sätt som med vapensystem kan ett angrepp definieras som godtycklig, och således förbjuden. Enligt artikel 51 p. 4 är ett sådant angrepp ett som inte är riktad mot ett specifikt militärt mål.

Om nu ett vapensystem, som i sig inte är förbjudet, brukas, får det sätt varpå det används inte vara oproportionerligt (eng. *disproportionate*). Denna bedömning skall, enligt tilläggsprotokoll I, ske i två steg: först måste den bedömda militära nyttan beaktas. Därefter skall de skador på det civila samhället som kan följa utvärderas. Om dessa tros bli omfattande kan inte attacken vara proportionerlig.¹⁰⁶ Oproportionerligt är, enligt artikel 51 p. 5 (b)¹⁰⁷, en attack:

[W]hich may be expected to cause incidental loss of civilian life, injury to civilians, damage to civilian objects, or a combination thereof, which would be *excessive* [min kurs.] in relation to the concrete and direct *military advantage* [min kurs.] anticipated.

Om ett våldsutövande kan anses som proportionerlig blir därför en bedömningsfråga. Ett anfall mot ett militärt mål som är av stor betydelse, och som det därigenom är av synnerlig vikt att slå ut, kan medföra större civila förluster, och fortfarande vara proportionerligt, jämfört med ett anfall mot ett mål med begränsad militär betydelse. Prövningen här består av två moment. Först måste den militära nyttan (eng. *military advantage*) utvärderas. Därefter måste avgöras om attacken kan få orimliga (eng. *excessive*) effekter på det civila samhället.

Hur skall då den militära nyttan värderas? Frågan berördes, avseende nyttjandet av kärnvapen, i Nuclear case. Domare Higgins menade att gällande massförstörelsevapen så måste den militära nyttan vara i form av den ifrågavarande statens överlevnad eller för att undvika omfattande och svårt lidande för den egna befolkningen.¹⁰⁸ Används ett massförstörelsevapen måste således nyttan ligga i för staten så väsentliga ting som dess egen överlevnad. Domare Guillaume förde ett motsvarande resonemang och menade att eftersom skadan av ett kärnvapen är extremt omfattande kan dess användande endast vara försvarbart i ytterst extrema situationer.¹⁰⁹ Man kan här se ett klart samband mellan omfattningen av de skador som

¹⁰⁶ Gardam, 2004, s. 100.

¹⁰⁷ Denna artikel omnämner förvisso i sig inte proportionalitetsprincipen, den talar endast om godtyckliga attacker, men skall ändå läsas som ett uttryck för denna princip. Se Gardam, 2004, s. 94-95.

¹⁰⁸ Nuclear case, Dissenting Opinion of Judge Higgins, para. 21.

¹⁰⁹ Nuclear case, Dissenting Opinion of Judge Guillaume, para. 5.

uppstår och de positiva effekter som kan härledas ur detta för den attackerande parten.

I bedömningen av eventuella skador på det civila samhället måste en mängd faktorer tas med. Den våldsutövande staten måste i sin kalkyl utvärdera det aktuella vapensystemet. Även om angreppet genomförs med ett precisionsvapen finns risken att civila personer eller egendom skadas till följd av tekniska fel. Om det militära målet som anfalls ligger i ett område som är tätbefolkat är vidare risken naturligtvis större för skador på civilbefolkningen än vad som är fallet om målet ligger isolerat. Också terrängen där angreppet genomförs måste utvärderas. Föreligger det till exempel en risk för att vattentäkter kommer att förorenas av de substanser som kan finnas i vapnet?

Den avvägning som den våldsutövande staten gör måste äga rum både före samt under angreppet genomförande. Om det uppdragas att angreppet förorsakar skador på det civila samhället som inte står i proportion till den militära nyttan måste angreppet omedelbart avbrytas (tilläggsprotokoll I artikel 57 p. 2 (b)).

Då den attackerade staten tar till våld i självförsvar kan naturligtvis våldsanvändningen utformas på en mängd olika sätt. Det kan vara fråga om ett enskilt anfall, till exempel en bombräd mot ett enskilt mål, eller det kan röra sig om en storskalig militär operation. Mot vilken av dessa skall då proportionalitetsbedömningen göras?

I artiklarna 51 p. 5 (b) och 57 p. 2 a (iii) talas om ”*concrete and direct military advantage*” med vilket får förstås att det är den militära nyttan i ett kortare perspektiv, snarare än en lång rad angrepps kumulativa effekt, som är avgörande.¹¹⁰ En distinktion måste här också göras mellan ett angrepp och de olika moment som kan förekomma i ett sådant. Det är angreppet i sin helhet som skall bedömas. Exakt hur man skall särskilja ett angrepp från delmoment i detta kan dock bli en svår bedömningsfråga. Enligt Judith Gardam torde det med angrepp åsyftas en komplex militär operation. Under operation Ökenstorm 1991 menade USA till exempel att det var den militära nyttan av att förstöra en mängd mål, däribland infrastruktur, som skulle vara föremål för proportionalitetsbedömningen och inte varje enskilt anfall.¹¹¹

Som ovan nämndes finns det sedvanerättsliga regler inom IHL som alltid blir applicerbara, oavsett vilka parter som tar del i den ifrågasvarande väpnade konflikten och oavsett om denna klassificeras som internationell eller ej.¹¹² Till dessa hör de ovan nämnda distinktions- och proportionalitetsprinciperna, det vill säga: civila måste alltid skyddas och en avvägning måste alltid göras mellan den militära nyttan och de bedömda civila förlusterna och skadorna på det civila samhället. Även förbudet att använda vapen som orsakar onödigt lidande tillhör denna kategori av

¹¹⁰ Gardam, 2004, s. 102 och 113.

¹¹¹ Ibid. s. 99 och 114.

¹¹² Schöndorf, s. 54.

regler.¹¹³ Som en ”paraplyprincip” över dessa finns slutligen de så kallade principerna om humanitet (eng. *principles of humanity*).¹¹⁴ I tilläggsprotokoll I artikel 1 p. 2 stadgas att:

In cases not covered by this Protocol or by other international agreements, civilians and combatants remain under the protection and authority of the principles of international law derived from established custom, from the principles of humanity and from dictated of public conscience.

Detta är ett uttryck för den så kallade *Martin Clause*, en sedvanerättslig regel som syftar till att säkerställa att såväl kombattanter som civila skyddas även i de fall då det ej finns någon konvention som är applicerbar.¹¹⁵

Det exakta innehållet i dessa principer om humanitet är dessvärre inte utrett. Både distinktionsprincipen och proportionalitetsprincipen torde dock innefattas. Så är även fallet med nödvändighetsprincipen, som stadgar att mer våld inte får användas än vad som är nödvändigt för att uppnå de militära målen.¹¹⁶ I *Martic case* yttrade sig ICTY kring principens innehåll:

[T]he prohibition against attacking the civilian population as such, as well as individual civilians, and the general principle limiting the means and methods of warfare [...] emanate from the elementart considerations of humanity which constitute the foundation of the entire body of international humanitarian law applicable to all armed conflicts.¹¹⁷

Sammantaget kan konstateras att det även utanför Genèvekonventionerna, och då särskilt tilläggsprotokoll I (och dess motsvarighet i sedvanerätten), finns regler som binder den våldsutövande staten. Problemet med dessa mer generella principer, till skillnad från främst tilläggsprotokoll I, är dock att de just är generella och kan bli svåra att applicera på en konkret situation. Tilläggsprotokoll I ger en närmare specificering av hur till exempel distinktionsprincipen skall tillämpas på ett konkret fall, varför det är lättare att bedöma legaliteten i den våldsutövande statens agerande utifrån tilläggsprotokoll I.

3.2.2.3 Förhållandet mellan proportionalitet i självförsvarsrätten och IHL

Som har framgått förekommer proportionalitetsbedömningen på två plan då en stat nyttjar våld i självförsvar: dels har vi den övergripande proportionalitetsbedömningen, dels har vi proportionalitetsbedömningen inom IHL. Vad skiljer dessa åt?

¹¹³ Nuclear case, para. 78 och Meron, s. 88.

¹¹⁴ Ticehurst, s. 128.

¹¹⁵ Se *UN Report of International Law Commission on the Work of its Forty-sixth Session*, p. 317; Nuclear case, para. 78 och 84 samt Neuman, s. 95.

¹¹⁶ Ticehurst, s. 129.

¹¹⁷ Prosecutor v. Milan Martić, para. 13.

I kapitel 3.2.1. nämndes att det som bör vara måttstocken för proportionalitetsbedömningen är det våld som krävs för att slå tillbaka eller avbryta attacken. Ett våld som sträcker sig längre än så blir följaktligen oproportionerligt. Judith Gardam skriver i sin bok *Necessity, Proportionality and the Use of Force by States* att:

Proportionality in self-defence, for example, is designed to ensure that States are allowed the minimum that is required to defend themselves against an aggressor.¹¹⁸

Proportionalitetsbedömningen inom IHL fungerar sedan som ett instrument för att avgöra huruvida det våld som den attackerade staten sedan använder i den konkreta situationen kan anses vara legalt eller ej. Judith Gardam beskriver i sin bok denna skillnad genom ett praktiskt exempel från operation Ökenstorm. Ett av de övergripande målen med de allierades¹¹⁹ kampanj var att isolera den irakiska regimen. För att åstadkomma detta angreps det irakiska telekommunikationssystemet samt produktionen av elektricitet. Huruvida denna kampanj var legitim är föremål för den övergripande proportionalitetsbedömningen. De enskilda anfällen mot olika mål, till exempel kommunikationscentraler och anläggningar som distribuerar eller producerar energi, blir sedan föremål för proportionalitetsbedömningen i IHL.¹²⁰ För att statens nyttjande av våld skall vara folkrättsenligt måste således båda proportionalitetskraven uppfyllas.¹²¹ Judith Gardam skriver att:

A target such as an electricity grid may meet the definition of an legitimate military target in IHL but its destruction in the particular circumstances pertaining at the time may be excessive in terms of achieving the aims of self-defence.¹²²

ICJ berörde denna fråga Oil Platforms case. Domstolen slog fast att en oljeplattform som attackerades av USA *i sig* kunde utgöra ett legalt mål, men att omständigheterna i fallet var sådana att ett angrepp i självförsvar inte kunde anses såsom förenlig med proportionalitetsprincipen.¹²³

I praktiken är det dock svårt att särskilja de två proportionalitetsbedömningarna eftersom samma faktorer ingår i de båda, till exempel det bedömda antalet skadade och dödade civila och graden av förstörelse av infrastruktur (se kap 3.2.3). Man kan dock konstatera att proportionalitetsbedömningen i IHL i praktiken främst blir relevant för militära beslutsfattare på lägre nivå, det vill säga de som fattar beslut om vilka mål som skall

¹¹⁸ Gardam, 2005, s. 16.

¹¹⁹ De allierade är benämningen på den av USA ledda koalitionsstyrka som tvingade irakiskt trupp att lämna kuwaitiskt territorium. Totalt ingick 27 stater i koalitionen.

¹²⁰ Gardam, 2005, s. 21.

¹²¹ Ibid. s. 11.

¹²² Gardam, 2004, s. 169.

¹²³ Oil Platforms case, para. 74-77.

angripas i en viss situation, medan proportionalitetsbedömningen i självförsvarskontexten snarast har betydelse för de personer på regeringsnivå som har att besluta om staten skall tillgripa våld.

3.2.3 Övriga parametrar

De parametrar som ligger till grund för att bedöma huruvida IHL efterlevs återkommer således i flera fall i den mer omfattande proportionalitetsbedömningen.

En värdering måste i den övergripande proportionalitetsbedömningen göras avseende den bedömda *totala* destruktiva effekten av den attackerade statens våld. Bedömningskriterier här är de redan nämnda skadorna på det civila samhället, värdestatens infrastruktur och territorium, dess väpnade styrkor¹²⁴ och miljön.¹²⁵

En utbredd uppfattning är att det måste finnas ett samband mellan de mål som den våldsutövande staten angriper och den aktör som genomfört attacken.¹²⁶ Med detta menas att staten ifråga, för att dess våld skall vara proportionerligt, endast får angripa objekt som är kopplade till den aktör som ligger bakom attacken. Med detta synsätt är det således oproportionerligt för den våldsutövande staten att anfälla mål som inte kan anses ha något samröre med den icke-statliga aktören. Detta korresponderar till viss del med distinktionsprincipen i IHL. Markus Krajewski, professor i juridik vid Postams universitet, hör dem som stödjer denna uppfattning. Han skriver i sin artikel *Preventive Use of Force and Military Actions against Non-State Actors: Revisiting the Right of Self-defence in Insecure Times* att:

If the attackers are non-State actors, measures of self-defence can [...] only be directed against the non-State actors themselves. [...] In practical terms this means that the bases, military equipment and personnel of the non-State actors may be attacked, but that sites and individuals not connected with the non-State actor may not be subject to the exercise of the right of selfdefence.¹²⁷

Åsikten att en koppling måste föreligga mellan det objekt som den attackerade staten angriper och den aktör som genomfört attacken, för att angreppet skall vara proportionerligt, har ett brett stöd och kommer vara en av de centrala utgångspunkterna i den fortsatta framställningen och utgör ett

¹²⁴ De totala skadorna på värdestatens väpnade styrkor kan här tjäna som ytterligare ett exempel på skillnaden mellan den övergripande proportionalitetsbedömningen och den i IHL. Fiendens väpnade styrkor utgör ett legitimt mål och de totala förlusterna är därför inte en parameter som används i proportionalitetsbedömningen i IHL. I den övergripande proportionalitetsbedömningen ingår dock detta som en bedömningsgrund.

¹²⁵ Gardam, 2004, s. 168.

¹²⁶ Arend & Beck, s. 168.

¹²⁷ Krajewski, s. 24.

centralt moment i den modell avseende självförsvarsrätten som presenteras i kapitel fem.¹²⁸

Denna utgångspunkt får således till resultat att objekt som är knutna till den aktör som utfört attacken är legitima mål. Frågan blir här vilken koppling som måste föreligga mellan objekten och den icke-statliga aktören. Att ge ett generellt svar är knappast möjligt utan bedömningen får ske utifrån det ifrågavarande fallet. Om värdstaten upplåter militära anläggningar eller kommunikationsfaciliteter till den icke-statliga aktören torde till exempel dessa anses som legitima mål utifrån proportionalitetsprincipen. Men att i detta fall rikta omfattande våld mot värdstatens infrastruktur kan knappast ses som förenligt med proportionalitetsprincipen. Om däremot en hög grad av samröre föreligger och samarbetet mellan den icke-statliga aktören och värdstaten är betydligt mer omfattande får följaktligen också mer våld riktas mot mål som inte uteslutande är kopplade till den icke-statliga aktören. Detta korresponderar med det i kapitel 3.2.1 nämnda, det vill säga att mer våld inte får användas än vad som krävs för att slå tillbaka och avbryta attacken. Föreligger inget samarbete alls, till exempel då den icke-statliga aktören uppehåller sig på värdstatens territorium mot statens vilja, bör det räcka med att angripa objekt, till exempel träningsläger, som endast nyttjas av aktören för att slå tillbaka attacken. Om däremot det är fråga om ett mer utökat samarbete kan det vara motiverat, för att på ett effektivt sätt slå tillbaka attacken, att även angripa mål som inte uteslutande är kopplade till den icke-statliga aktören. Enkelt uttryckt betyder detta att ju mer inblandad värdstaten är i den icke-statliga aktörens verksamhet, desto mer våld är det berättigat att utsätta staten för.

Denna fråga gränsar till den geografiska aspekten av proportionalitetsbedömningen. Allmänt gäller att det våld som den attackerade staten använder måste vara begränsat till det område varifrån den attack man slår tillbaka härstammar ifrån.¹²⁹ Det anses till exempel oproportionerligt för en stat att vid stridigheter till havs använda våld mot fartyg tillhörande den stat som utfört attacken då dessa befinner sig på ett avsevärt avstånd från den plats där attacken ägt rum.¹³⁰ Den geografiska begränsningen är dock, som det mesta inom proportionalitetsbedömningen, styrt av den ifrågavarande situationen. Om en stat till exempel invaderar en annan stat kan det vara proportionerligt att för denna inte bara driva ut den invaderade statens styrkor utan dessutom själv intervensera på denna stats territorium.¹³¹ ICJ berörde den geografiska aspekten i Congo case. Uganda, som hade blivit utsatt för gränsöverskridande attacker från kongolesiskt territorium, angrep, med hänvisning till självförsvarsrätten, flygplatser och

¹²⁸ Cassese, s. 999; Gardam, 2004, s. 183; Garwood-Gowers, s. 8; Gray, s. 168; Naert, s. 148 och Arend & Beck, s. 168.

¹²⁹ Gardam, 2005, s. 14.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Denna fråga uppstod bland annat under operation Ökenstorm då vissa menade att irakisk trupp inte bara skulle drivas ut från kuwaitiskt territorium, utan att den USA-ledda koalitionen skulle gå in på irakiskt territorium. Se Gardam, 2005, s. 15.

städer flera hundra kilometer in på Kongos territorium, något ICJ menade ej stod i överensstämmelse med proportionalitetsprincipen.¹³² ICJ menade således att det i detta fall inte fanns något geografiskt samband mellan den plats som Uganda anföll och den plats där attackerna ägde rum.¹³³

Avslutningsvis måste den våldsutövande statens angrepp vara proportionerliga under hela den tid då angreppet genomförs, varför det således inte räcker att göra en initial proportionalitetsbedömning.¹³⁴

Som tidigare har angivits fungerar proportionalitetsbedömningen som en i stor utsträckning självständig kontrollmekanism som träder i kraft omedelbart då en stat använde våld med hänvisning till självförsvarsrätten, och det oavsett om staten kan anses ha denna rätt eller ej.¹³⁵ Det är också på detta vis den kommer att tillämpas i fallstudierna.

¹³² Congo case, para. 147.

¹³³ Se Capaldo, s. 103.

¹³⁴ Gardam, 2004, s. 156.

¹³⁵ Gardam, 2005, s. 20.

4 Samröret mellan värdstaten och den icke-statliga aktören

En icke-statlig aktör verkar alltid från en stats territorium. Den kan naturligtvis uteslutande befinna sig och operera inom en stats gränser mot denna stat, och de åtgärder som staten då vidtar kommer då att vara av polisiär art. Även i det fall en icke-statliga aktör befinner sig på värdstatens territorium kan åtgärderna mot den icke-statlig aktör vara rent polisiära. Den attackerade staten och värdstaten kan till exempel samarbeta i en gemensam operation för att komma åt aktören. Folkrättslig karaktär får situationen i första hand genom att värdstaten vägrar, eller är oförmögen, att antingen själv, eller gemensamt med den attackerade staten, vidta åtgärder mot aktören.

Relationen mellan den icke-statliga aktören och värdstaten kan naturligtvis variera avsevärt. Samröret kan vara mycket stark, den icke-statliga aktören kan till exempel agera på uppdrag eller i nära samarbete med värdstaten, eller den kan vara helt obefintlig, till exempel då den icke-statlig aktören finns på värdstatens territorium mot dennes vilja.

Att ställa upp fasta kategorier av samröre eller kopplingar mellan en icke-statlig aktör och värdstaten är svårt eftersom sambandet kan ta sig så många olika former. Rent systematiskt är det lättast om man tänker sig en ograderad skala där man i den ena änden har den starkast tänkbara kopplingen (hänförlighet), och i den andra den svagast tänkbara (värdstaten motsätter sig den icke-statlig aktörens närvaro men är oförmögen att agera). Var ett specifikt fall sedan hamnar på denna skala beror således på vilken grad av samröre eller koppling mellan den icke-statlig aktören och värdstaten man kan tala om i det aktuella fallet.

Vad för typ av faktorer inverkar då på graden av samröre, det vill säga: vad avgör om det kan anses finnas en hög eller låg grad av koppling mellan en icke-statlig aktör och värdstaten?

Antonio Cassese, professor i internationell rätt vid Florens universitet, menar att fem grader av samröre mellan en icke-statlig aktör och en värdstat kan identifieras. Den högsta graden av samröre råder i det fallet då den icke-statliga aktören agerar på direkt uppdrag av värdstaten (situation a), det vill säga den icke-statliga aktörens agerande är i detta fall hänförligt till staten. Cassese graderar sedan upp ytterligare fyra situationer (situationerna b-e), där e utgör den lägsta graden av samröre: (b) värdstaten stödjer den icke-statliga aktören finansiellt och genom vapen, (c) värdstaten förser den icke-statliga aktören med logistiskt stöd, till exempel transporter, (d) värdstaten samverkar inte med den icke-statliga aktören men tolererar att

aktören verkar på dess territorium, (e) värdstaten ger varken aktivt eller passivt stöd.¹³⁶

John Murphy, professor i internationell rätt vid Villanova universitet, ger en mer ingående beskrivning av det konkreta stöd som kan förekomma från värdstaten och som, om man applicerar det på Casseses ovan nämnda situationer, torde falla under b och c. Stödet tar sig, enligt Murphy, främst följande uttryck: värdstaten förser den icke-statliga aktören med underrättelsematerial, värdstaten ger den icke-statliga aktören tillgång till det diplomatiska systemet¹³⁷, värdstaten ger den icke-statliga aktören militär träning, värdstaten förser den icke-statliga aktören med teknologi, vapen och transporter, värdstaten upplåter sitt territorium så att en icke-statlig aktör där kan bedriva verksamhet, värdstaten ger den icke-statliga aktören finansiellt stöd och värdstaten ger den icke-statliga aktören taktiska råd.¹³⁸

Anthony Clark Arend, professor i juridik vid Georgetown universitet, och Robert J. Beck, professor i statsvetenskap vid Wisconsin universitet, menar att de situationer som Casseses och Murphys omnämner grovt kan delas in i fyra huvudkategorier. Den första av dessa, som utgör den starkaste kopplingsgraden, definierar de som (1) *statligt kontroll*, med vilket åsyftas att värdstaten utövar effektiv kontroll över aktören. Därefter finns situationen då värdstaten (2) *stödjer* den icke-statliga aktören. Skillnaden mot den förstnämnda situationen är att värdstaten i detta fall inte är direkt inblandad i aktörens verksamhet utan endast förser denne med till exempel vapen, pengar och underrättelseinformation. Den tredje och näst lägsta formen av samröre föreligger då värdstaten (3) *tolererar* den icke-statliga aktören på sitt territorium, men utan att på något sätt vara involverad i dennes aktiviteter. Slutligen finns så den allra lägsta graden av samröre, vilken Arend och Beck kännetecknas av att värdstaten varken tolererar eller stödjer aktören.¹³⁹ Denna sista situation benämns inte sällan som att värdstaten är (4) *ovillig men oförmögen* att vidta åtgärder mot den icke-statliga aktören.¹⁴⁰ Applicerar man detta på det i kapitel 2.3.3 redovisade får det till följd att endast det samröre som ovan definieras som statlig kontroll resulterar i hänförlighet. De övriga situationerna hamnar under denna tröskel.

Värdstaten är i den sistnämnda situationen inte sällan en så kallad *failed state*, där statsapparaten har kollapsat, till exempel på grund av inbördeskrig.¹⁴¹ Somalia under 1990-talet kan anföras som exempel på en

¹³⁶ Arend & Beck, s. 141.

¹³⁷ Vad detta exakt innebär utvecklas inte. Men troligen åsyftas att en icke-statlig aktör får möjlighet att korrespondera genom till exempel diplomatpost.

¹³⁸ Arend & Beck, s. 141-142.

¹³⁹ Ibid

¹⁴⁰ Ruys & Verhoeven, s. 292.

¹⁴¹ Dinstein, s. 205. Det saknas en fastslagen definition av begreppet "failed state". En någorlunda bra beskrivning gavs dock av FN:s tidigare generalsekreterare Boutros Boutros-Ghali: "A feature of such conflicts is the collapse of state institutions, especially the police and judiciary, with the resulting paralysis of governance, a breakdown of law and order, and general banditry and chaos.". Citatet är hämtat från Thürer.

sådan stat. Det saknas dock en fastslagen definition av begreppet *failed state*. Även Georgien och Libanon, som ingalunda är några *failed states*, har av vissa bedömare tidvis klassats som oförmögna att vidta åtgärder mot de icke-statliga aktörer som verkar på deras territorier. I Georgien har det rört sig om tjetjenska rebeller och i Libanon om organisationen Hizbollahs verksamhet. Även om staten är oförmögen att verka mot aktören gör sig dock staten ifråga skyldig till ett brott mot den internationella rätten eftersom en stat inte får tillåta verksamheter på sitt territorium som kan orsaka skada på andra stater.¹⁴²

Den största svårigheten i denna analys ligger i bevisfrågan. Att för en utomstående slå fast hur nära samröre värdstaten och en icke-statlig aktör i realiteten har vållar inte sällan problem. Värdstaten och en icke-statlig aktör kan ha ett mycket utvecklat samarbete men av förklarliga skäl nekar värdstaten till detta. Man måste därför göra en helhetsbedömning av tillgängligt material i varje konkret situation för att i möjligaste mån skapa en bild av den troliga kopplingsgraden.

Det finns flera exempel på fall då stater har använt våld, med hänvisning till självförsvarsrätten, mot icke-statliga aktörer som befinner sig på en annan stats territorium. Oftast motiverar den våldsutövande staten sitt agerande med att en icke-statlig aktör kontrolleras eller har ett direkt stöd av värdstaten. Så var till exempel fallet då Burundi 1997 skickade in trupp på Tanzanias territorium med motiveringen att Tanzania gav fristad åt en icke-statlig aktör som genomförde attacker mot Burundi, samt försåg denna med både vapen och träning.¹⁴³ Det finns också flera exempel på fall då värdstatens oförmåga att hantera en icke-statlig aktör som befinner sig på dess territorium har föranlett den attackerade staten att ta till våld. Inte minst Israel har använt sig av denna bevekelsegrund för att anfälla mål i Libanon.¹⁴⁴

För att en analys av förevarande slag skall kunna göras måste fallet vara förhållandevis väldokumenterat. Det krävs att både graden av samröre någorlunda kan fastställas samt att de skador som uppstått till följd av den våldsutövande statens angrepp finns dokumenterade. Vidare bör konflikterna vara förhållandevis aktuella. Med dessa två begränsningar är det främst fem fall som blir intressanta: USA:s angrepp mot Sudan och Afghanistan 1998, USA:s invasion av Afghanistan 2001, Ryssland upprepade angrepp mot mål på georgiskt territorium 2002 och Israels invasion av Libanon 2006.

Nedan skall dessa fem fall närmare belysas. I vart och ett av dessa kommer graden av samröre och den attackerade statens våldsutövning att diskuteras. Syftet är att utreda dels i vad mån staten alls haft en rätt att använda våld i självförsvar, dels huruvida detta våld har varit förenligt med proportionalitetsprincipen. I samtliga fall torde den icke-statliga aktören ha

¹⁴² Se Corfu Channel case, s. 22.

¹⁴³ Ruys & Verhoeven, s. 294.

¹⁴⁴ Ibid. s. 295.

riktat våld mot mål samt våldet uppnått den omfattning som krävs för att det skall vara fråga om en väpnad attack (se kapitel 2.3.1 och 2.3.2). Vad gäller tidskravet (se kapitel 3.1.1) kan USA:s angrepp mot Sudan och Afghanistan 1998 och USA:s invasion av Afghanistan 2001 eventuellt ifrågasättas. Då frågeställningen för detta arbete är att i första hand utreda samrörets betydelse kommer dock för den fortsatta diskussionens skull utgångspunkten dock vara att båda dessa fall uppfyller tidskravet.

4.1 Sudan och Afghanistan 1998

4.1.1 Bakgrund och grad av samröre

Den 7 augusti 1998 exploderade bilbomber utanför de amerikanska ambassaderna i Tanzania, Kenya och Nairobi. 257 människor dödades och cirka 5000 skadades.¹⁴⁵ USA pekade ut terroristnätverket Al-Qaida som ansvarig för terrordåden, samt Sudan och Afghanistan varifrån, enligt USA, Al-Qaida opererade. Som ett svar på ambassadbombningarna anföll USA den 20 augusti sex misstänkta träningsläger för Al-Qaida på afghanskt territorium samt en fabrik för läkemedelstillverkning, Al-Shifa, i Sudan.¹⁴⁶ USA hävdade att fabriken hade kopplingar till terroristorganisationen och att den nyttjades för framställning av kemiska vapen.¹⁴⁷ I ett brev till säkerhetsrådet gav USA följande motivering till angreppet:

These attacks were carried out only after repeated efforts to convince the Government of Sudan and the Taliban regime in Afghanistan to shut these terrorist activities down and to cease their cooperation with the Bin Ladin organization. [...] The targets struck, and the timing and method of attack used, were carefully designed to minimize risks of collateral damage to civilians and to comply with international law, including the rules of necessity and proportionality.¹⁴⁸

Förutom de materiella skadorna tros angreppet ha dödat 21 människor i Afghanska och tre i Sudan.¹⁴⁹

Kopplingen i fallet Sudan bestod alltså i att det på sudanesiskt territorium fanns en fabrik som, enligt USA, på uppdrag av Al-Qaida, bland annat tillverkade kemiska vapen och att den sudanesiska regimen, trots USA:s krav, vägrade att stänga ner denna. Huruvida ett direkt samarbete mellan Al-Qaida och den sudanesiska regimen förelåg, vilket skulle leda till en högre grad av samröre, är oklart. Det skall dock tilläggas att det finns uppgifter som gör gällande att det på sudanesiskt territorium sedan tidigare

¹⁴⁵ Se U.S. Department of State, International Information Programs, *U.S. Embassy Bombings*.

¹⁴⁶ Se CNN.com, 21 augusti 1998.

¹⁴⁷ Se Newman. Det kan tilläggas att den bevisning USA presenterade också var förhållandevis svag, se *The Economist*, 29 augusti 1998.

¹⁴⁸ UN Doc. S/1998/780.

¹⁴⁹ *Asian Political News*, 24 augusti, 1998.

fanns tre träningsläger för mujahedin¹⁵⁰, upprättade av ledaren för Al-Qaida rörelsen, Usama Bin Laden.¹⁵¹ I vad mån dessa var kopplade till Al-Qaida rörelsen, och om de på något vis varit inblandade i terroristverksamhet, är dock oklart. Det är i realiteten tveksamt om anläggningen verkligen användes till att producera kemiska vapen. USA har haft svårt att prestera övertygande bevisföring att så var fallet.¹⁵² Vad som däremot står klart är att anläggningen användes för att framställa medicin.¹⁵³

Vad gäller Afghanistan torde graden av samröre vara något starkare. Att Al-Qaida bedrev verksamhet på afghanskt territorium med talibanregimens medgivande är ställt utom all tvivel. Vidare fanns det såväl ekonomiska, organisatoriska och personella kopplingar mellan Al-Qaida och regimen. Att det skulle röra sig om finansiellt stöd från talibanregimen till Al-Qaida är dock tveksamt, varför en situation då värdstaten aktivt stödjer en icke-statlig aktör med ekonomiska medel troligen inte förelåg. Snarare var samarbetet på en mer jämställd nivå.¹⁵⁴

Sammanfattar man graden av samröre i fallen Sudan och Afghanistan kan därför följande sägas. Om fabriken verkligen var inblandad i produktionen av kemiska vapen, vilket dock är tveksamt, och den sudanesiska regeringen vägrade att agera trots USA:s krav, föreligger en situation där Sudan tolererar en icke-statlig aktör, eller dess verksamhet, på sitt territorium. Den grad av samröre som USA agerat utifrån är således att värdstaten är ovillig att vidta åtgärder. I Afghanistan är graden av samröre starkare. Detta med anledning av att talibanregimen uppenbart kände till Al-Qaidas verksamhet och hade ett visst samarbete med organisationen.

4.1.2 Legalitet, nödvändighet och proportionalitet

Till skillnad från *Operation Enduring Freedom* 2001 och den israeliska kampanjen mot Libanon 2006 var det i fallen Sudan och Afghanistan 1998 endast fråga om angrepp mot enskilda mål. Den nödvändighetsgrund som USA motiverade sitt våldsanvändande med var att de båda staterna medvetet tillät Al-Qaida att verka på dess territorium och följaktligen vägrade att agera mot dessa, varför USA såg sig tvingad att själv agera. USA menade vidare att då Bin Laden hade omfattande ekonomiska tillgångar som ej var kopplade till någon direkt stat var konventionella påtryckningsmetoder, till exempel ekonomiska sanktioner, verkningslösa.¹⁵⁵ Slutsatsen blev således

¹⁵⁰ Mujaheddin är beteckningen över olika militanta islamistiska grupper. Mujaheddin torde främst vara förknippat med de gerillasoldater som under perioden 1979-1989 stred mot sovjetiska förband i Afghanistan.

¹⁵¹ Se South Asia Intelligence Review - Weekly Assessments & Briefings, *Usama bin Laden*.

¹⁵² Se Lacey.

¹⁵³ Se Weiner & Myers.

¹⁵⁴ Rashid, s. 139; Krajewski, s. 19 och South Asia Intelligence Review - Weekly Assessments & Briefings, *Al Qaeda*.

¹⁵⁵ Se Newman.

att tillgripande av våld var den enda effektiva metoden. Resultatet av USA:s resonemang blir följaktligen att då den ifrågavarande icke-statliga aktören är fristående i ekonomisk bemärkelse, det vill säga inte finansieras eller får ekonomiskt stöd av värdstaten, som kan vara mottaglig för ekonomiska påtryckningar från den attackerade staten, är den senare nödgad att ta till våld.

Med utgångspunkt i vad som krävs avseende det samröre som måste råda för att värdstaten skall få angripas (kapitel 2.3.3) torde det stå klart att hänförlighet ej förelåg. Att talibanregimen eller den sudaneseiska regeringen skulle ha givit instruktioner, direktiv eller utövat effektiv kontroll över Al-Qaida är mycket tveksamt. Inte heller erkände någon av de båda staterna organisationens attacker som sina egna. Att Al-Qaida skulle ha fungerat som ett de facto organ till den sudanesiska eller afghanska regimen bör också vara uteslutet. Slutsatsen måste därför bli att USA inte var berättigad att tillgripa våld mot vare sig Afghanistan eller Sudan.

Vad så gäller proportionalitetsbedömningen måste till en början den totala destruktiva effekten av den attackerade statens våldsanvändning studeras (se kap 3.2.3). Eftersom det både i fallet Afghanistan och Sudan var fråga om punktanfall skonades båda staternas infrastruktur. Det sudanesiska civila samhället kan dock ha påverkats indirekt av angreppet mot fabriken, detta eftersom anläggningen producerade både medicin och antibiotika mot malaria.¹⁵⁶ Uppgifter om hur omfattande produktionen var varierar. Vissa bedömare gör dock gällande att tiotusentals sudaneser dog till följd av produktionsbortfallet.¹⁵⁷ Huruvida dessa siffror stämmer är dock osäkert. Enligt HRW resulterade angreppet mot anläggningen vidare i att åtskilliga humanitära insatser i Sudan tvingades avbrytas på grund av rädsla för vedergällningar.¹⁵⁸

Att med säkerhet slå fast de effekter bortfallet av medicin samt avbrytandet av humanitära insatser haft är svårt. Det kan dock med relativt god säkerhet konstateras att förstörandet av fabriken fick effekter på såväl produktionen av medicin som de humanitära hjälpinsatserna, varför den skada som uppstod till följd av angreppet är mer omfattande än de rent materiella skadorna på anläggningen.

För att ett angrepp skall anses såsom proportionerlig måste det vidare finnas en koppling mellan målet ifråga och den aktör som genomfört attacken. Att angripa mål som inte är kopplade till denna aktör strider mot proportionalitetsprincipen (se kapitel 3.2.3). Inga mål utanför dem som ansågs ha kopplingar direkt till Al-Qaida angreps. I Afghanistan angreps endast de fyra träningsläger som tillhörde Al-Qaidarörelsen varför detta angrep uppfyller kravet på koppling. Förutsatt att kemikaliefabriken

¹⁵⁶ Se *Quarterly Journal of the Harvard Sussex Program on CBW Armament and Arms Limitation*, s. 24. Fabriken producerade också medicin på uppdrag av FN, se Weiner & Myers.

¹⁵⁷ Daum, s. 1.

¹⁵⁸ Se Roth.

verkligen användes till att producera kemiska vapen är kopplingskriteriet även uppfyllt i fallet Sudan. Vad som är intressant i detta sammanhang är dock att USA, då angreppet mot Sudan planerades, övervägde även andra mål. Ett av dessa var ett fabrikskomplex, där man också misstänkte att kemiska vapen producerades, och som dessutom inhyste högkvarteret för de sudanesiska säkerhetsstyrkorna.¹⁵⁹ Om ett anfall mot denna anläggning ägt rum hade det varit ett angrepp mot ett mål med koppling inte bara till den icke-statliga aktören utan också till värdstaten. Med anledning av att Sudan ej kan anses ha varit inblandad i attacken skulle följaktligen ett angrepp mot denna anläggning vara oproportionerlig.

USA är inte part till tilläggsprotokoll I och Sudan blev part först 2006. De regler som där kommer till uttryck får därför istället appliceras genom den internationella sedvanerätten.¹⁶⁰ Enligt distinktionsprincipen måste den attackerade staten i sitt våldsutövande särskilja mellan civila och militära objekt (se kap 3.2.2.2). Vad som åsyftas med militära objekt definieras i tilläggsprotokoll I artikel 52 p. 2, där det bland annat stadgas att det sätt varpå objektet används är av vikt för denna bedömning. Att en anläggning även har ett civilt bruk betyder i sig inte att den inte kan utgöra ett legalt militärt mål. Det blir som alltid en helhetsbedömning. Om anläggningen verkligen nyttjades till att framställa kemiska stridsmedel torde den, enligt distinktionsprincipen, vara ett giltigt mål. Enligt proportionalitetsprincipen (se tilläggsprotokoll I artikel 51 p. 5 (b)) skall angreppet vidare genomföras på ett sådant sätt att civila skador begränsas och vägs mot den militära nyttan. Angreppet mot fabriken ägde rum på natten eftersom man ville minimera civila förluster.¹⁶¹ Innan angreppet verkställdes gjordes också datasimuleringar avseende klimat och vindförhållanden för att utröna huruvida explosionen skulle kunna resultera i giftutsläpp.¹⁶² Utifrån detta perspektiv torde också proportionalitetsprincipen vara uppfylld. Vad som talar mot detta är dock de indirekta effekter produktionsbortfallet fick samt försvårandet av humanitära insatser.

I fallet Afghanistan tycks det dock som att de relevanta reglerna i IHL har efterlevts. Angreppen ägde rum bortom civil bebyggelse och skadade, så vitt man vet, inget annat än de fyra träningslägren, som utgör legala mål, samt personer som vistades där.

Omvärldens reaktion på de amerikanska angreppen var splittrade. Angreppen fördömdes av Iran, Irak, Pakistan, Ryssland och Yemen. Dock var kritiken mildare i fallet Sudan än Afghanistan. Arabförbunden kritiserade till exempel angreppet mot kemikaliefabriken men var tyst

¹⁵⁹ Se Weiner & Myers.

¹⁶⁰ I förevarande fall kan dock reglerna i tilläggsprotokoll I appliceras på ytterligare ett sätt. De missiler som träffade Al-Shifa fabriken avfyrades från den amerikanska flottans fartyg i Röda havet. I ett supplement till den amerikanska flottans regelverk för krigsföring, *Annotated Supplement to the Commander's Handbook on the Law of Naval Operations*, inkorporeras de för denna framställning relevanta reglerna. Se artikel 8.1.

¹⁶¹ Baker, s. 223.

¹⁶² Se Newman.

avseende Afghanistan.¹⁶³ Åtskilliga stater, bland annat Australien, Frankrike, Tyskland, Japan, Spanien och Storbritannien uttryckte dock stöd eller förståelse för såväl angreppen mot Sudan som Afghanistan.¹⁶⁴ Den kritik som framfördes gällde främst den svaga bevisning USA presenterade i fallet Sudan, inte att USA nytjat våld i sig.

Sammanfattar man USA:s angrepp mot Afghanistan och Sudan kan konstateras att hänförlighet ej förelåg varför USA ej hade rätt att tillgripa våld. Vad gäller proportionalitetsbedömningen är slutsatsen svårare att dra. I Sudan beror det i stor utsträckning på vilken koppling som fanns mellan fabriksanläggningen och Al-Qaida. Eftersom en reell koppling troligen inte existerade blir dock slutsatsen att proportionalitetsprincipen inte efterlevts, vilket dock bör vara fallet i Afghanistan.

4.2 Afghanistan 2001

4.2.1 Bakgrund och grad av samröre

Den 11 september 2001 genomförde terroristnätverket Al-Qaida en samordnad attack mot USA. Fyra reguljära passagerarflygplan kapades. Två flögs in i World Trade Center i New York, ett i det amerikanska försvarshögkvarteret Pentagon och ett, vars mål var Washington D.C, störtade i Somerset County i Pennsylvania.¹⁶⁵

I ett tal till den amerikanska nationen direkt efter attacken den 11 september förklarade den amerikanske presidenten George W. Bush att någon åtskillnad ej skulle göras mellan dem som hade genomfört attackerna och de som ger skydd åt dessa.¹⁶⁶ Noteras här kan att USA således aldrig hävdade att talibanregimen hade någon direkt koppling till Al-Qaida eller att regimen ens kände till attackerna.¹⁶⁷

Al-Qaida opererade från afghanskt territorium och USA gav den 20 september fem ultimata krav till den afghanska talibanregimen. Bland annat krävde USA att regimen omedelbart skulle stänga Al-Qaidas träningsläger, ledarna för organisationen skulle utlämnas till USA som vidare skulle få fritt tillträde till dessa läger för inspektion.¹⁶⁸ Inga av dessa krav accepterades av regimen.¹⁶⁹

Som en följd av detta inledde USA den 7 oktober Operation Enduring Freedom. Träningsläger, men i stor utsträckning också den

¹⁶³ Se UN Doc. S/1998/789.

¹⁶⁴ Murphy, s. 165 och Ruys & Verhoeven, s. 295.

¹⁶⁵ Se *The 9/11 Commission Report*, s. 1-19.

¹⁶⁶ Se BBC News, 12 september 2001.

¹⁶⁷ Jinks, s. 144 och Värk, 2006, s. 189. Se också USA:s brev till säkerhetsrådet 7 oktober 2001 (UN Doc. S/2001/946): "The attacks on 11 September [...] have been made possible by the decision of the Taliban regime to allow the parts of Afghanistan that it controls to be used by this organization as a base of operation."

¹⁶⁸ Se CNN.com, 20 september 2001.

¹⁶⁹ Se CBS News, 21 september 2001.

afghanska infrastrukturen, angreps och i huvudsak anfölls mål som i första hand inte var kopplade till terroristorganisationen. USA samarbetade i sin kampanj med den så kallade Norra alliansen, en löst samansatt grupp av oppositionsstyrkor som bekämpat talibanregimen under flera år och som tillsammans med amerikanska styrkor drev ut regimen från huvudstaden Kabul i november 2001.¹⁷⁰ Efter det att regimen förlorat makten inrättades, genom den så kallade Bonnöverenskommelsen, i december 2001 *International Security Assistance Force* (ISAF)¹⁷¹ som fick till ansvar att sörja för säkerheten i landet.

USA fick ett omfattande stöd för sitt agerande, och även om legalitetsfrågan vållade debatt, slöt de flesta stater upp bakom USA:s anfall mot Afghanistan.¹⁷²

Som alltid är det svårt att med säkerhet fastställa de civila förlusterna. Motstridiga uppgifter figurerar men troligen dödades mellan 3 100 och 3 600 civila afghaner under de amerikanska bombbräderna mellan den 7 oktober och den 31 juni 2001.¹⁷³ Till skillnad från fallet Libanon var skadorna på infrastrukturen mildare i fallet Afghanistan. En stor del av förklaringen till detta torde ligga i det faktum att Afghanistan är ett jordbrukssamhälle där cirka 80 % av befolkningen helt eller delvis lever av jordbruket utanför städerna.¹⁷⁴ Infrastrukturen är totalt sett dåligt utvecklad och eftersatt, inte minst till följd av de konflikter som drabbat landet under de gångna 20 åren.¹⁷⁵

I likhet med fallet Libanon orsakade den USA-ledda kampanjen mot Afghanistan omfattande flyktingströmmar. Bedömningar gör gällande att hundratusentals afghaner flydde som ett resultat av de amerikanska bombkampanjerna och de efterföljande striderna.¹⁷⁶ Av rädsla för bombattacker flydde cirka 60% av befolkningen i städerna till landsbygden.¹⁷⁷ Dessa flyktingströmmar måste dock sättas in i ett större sammanhang. Av Afghanistans totalt 27 miljoner invånare var redan cirka fem miljoner på flykt sedan tidigare, vilket ger en bild av den oroliga situation som rått i landet de senaste 20 åren.¹⁷⁸

Kopplingen mellan talibanregimen och Al-Qaida har varit föremål för omfattande debatt och exakt vilket samröre som förelåg är inte utrett. Att

¹⁷⁰ Gray, s. 168

¹⁷¹ ISAF inrättades efter beslut av säkerhetsrådet och består av cirka 35.000 soldater från USA, Europa och Australien, se UN Doc. S/RES/1386.

¹⁷² Försvarsalliansen *North Atlantic Treaty Organisation* slog den 22 september fast att attacken mot USA var en attack enligt Natostadgan artikel 5 och att USA hade rätt att försvara sig. Se också säkerhetsrådets resolutioner 1368 och 1373 samt Dinstein, s. 208.

¹⁷³ Se Herold. Se också Human Rights Watch rapport *Fatally Flawed: Cluster Bombs and Their Use by the United States in Afghanistan*.

¹⁷⁴ Se UNEP Report *Chronicles Environmental Damage Of The Afghanistan Conflict*, Press Release.

¹⁷⁵ För en närmare beskrivning av det afghanska samhället, se United Nations Environment Programme, *Afghanistan - Post-Conflict Environmental Assessment*.

¹⁷⁶ Se Human Rights Watch, World Report 2002.

¹⁷⁷ Guardian Unlimited, 28 september 2002.

¹⁷⁸ Human Rights Watch, World Report 2002.

det fanns ekonomiska och organisatoriska länkar mellan talibanregimen och Al-Qaida torde stå klart (se kapitel 4.1.1).¹⁷⁹ Huruvida talibanregimen kände till, eller än mindre var inblandad i attacken den 11 september, är dock okänt. Vad som däremot är klart är att Al-Qaida, med talibanregimens goda minne, verkade på afghanskt territorium. Det är också utifrån detta samröre som USA motiverar Operation Enduring Freedom:

The attacks on 11 September and 2001 and the ongoing threat to the United States and its nationals posed by the Al-Qaeda organization have been possible by the decisions of the Taliban regime to allow the parts of Afghanistan that it controls to be used by this organization as a base off operation [...]. In response to these attacks [...] Unites States armed forces have initiated actions [...]. These actions include measures against Al-Qaida terrorist camps and military installations of the Taliban regime in Afghanistan.¹⁸⁰

4.2.2 4.2.2 Legalitet, nödvändighet och proportionerlighet

Då USA inte fick gehör för de ovan nämnda kraven mot talibanregimen såg man det som nödvändigt att tillgripa våld. På samma sätt som i fallet Libanon utgör den amerikanska kampanjen mot Afghanistan också en situation där inte bara mål kopplade till den icke-statliga aktören som genomfört den ursprungliga attacken angrips.

I resolutionen *Authorization for Use of Military Force*, antagen av den amerikanska kongressen 18 september 2001 stadgas att:

[T]he President is authorized to use all necessary and appropriate force against those nations, organizations, or persons he determines planned, authorized, committed, or aided the terrorist attacks that occurred on September 11, 2001, or harbored such organizations or persons [...]¹⁸¹

Vad som åsyftas med ”necessary and appropriate force” utvecklas inte. Att våld, enligt USA, kan vara både nödvändigt och proportionerligt mot såväl de som organiserar och utför terrorattacker som de stater som upplåter sitt territorium för dessa aktörer torde dock stå klart. Detta ställningstagande kommer också till uttryck i ett tal av den amerikanska presidenten George W. Bush den 20 september 2001:

The Taliban must act and act immediately. They will hand over the terrorists, or they will share in their fate [...] Our war on terror begins with al-Qaida, but it does

¹⁷⁹ Krajewski, a.a. s. 19.

¹⁸⁰ UN Doc. S/2001/946.

¹⁸¹ U.S. Public Law 107-40 [S. J. RES. 23].

not end there. It will not end until every terrorist group of global reach has been found, stopped, and defeated.¹⁸²

Läser man detta tillsammans med den grad av samröre som USA tycks utgå från förelåg mellan talibanregimen och Al-Qaida blir slutsatsen att det enligt USA är rättfärdigt och proportionerligt att angripa, och till och med störta, en sittande regim ("share their fate"), i det fall denna är ovilliga att samarbeta, även då kopplingsgraden är förhållandevis låg.

Med den tolkning av den gällande rätten som tillämpas i denna studie måste, för att våld skall få riktas mot en stat, hänförlighet föreligga. I likhet med situationen 1998, då USA angrepp träningsläger tillhörande Al-Qaida på afghanskt territorium, är det föga troligt att talibanregimen skulle ha givit direktiv eller instruktioner till Al-Qaida avseende attacken den 11 september. Att regimen vidare skulle ha utövat effektiv kontroll är mycket tveksamt.¹⁸³ Inte heller godtog den afghanska regimen Al-Qaidas agerande som sitt eget. Slutsatsen måste därför bli att hänförlighet ej förelåg varför USA:s invasion, trots det massiva stöd som gavs från omvärlden, bör betraktas som stridande mot den gällande rätten.¹⁸⁴

Att driva en regim från makten måste betraktas som den grävsta formen av intrång i en stats territoriella integritet och politiska oberoende. Även i det fall det inte är fråga om en icke-statlig aktör som genomfört en attack, utan en stat, är detta ett extremt ingrepp vars proportionalitet måste bedömas som tveksam. Judith Gardam menar att i ett fall där det är fråga om en låg grad av samröre kan det vara proportionerligt att angripa aktören i sig, det vill säga Al-Qaida, men att därifrån gå vidare och rikta våld mot värdstatens militär och driva den sittande regimen från makten kan knappast anses som ett proportionerligt våldsutövande.¹⁸⁵ Denna uppfattning delas av Antonio Cassese:

[T]he use of military force must be *proportionate* [...] Force *may not* be used to wipe out the Afghan leadership or to destroy Afghan military installations and other military objectives that have nothing to do with the terrorist organization [...].¹⁸⁶

Geir Ulfstein menar även han att det från ett proportionalitetsperspektiv är tveksamt om störtandet av en sittande regim är folkrättsenligt.¹⁸⁷

¹⁸² President Addresses Joint Session of Congress Sept. 20.

¹⁸³ Ruys & Verhoeven, s. 313.

¹⁸⁴ Näert, s. 146 och Ruys & Verhoeven, s. 313.

¹⁸⁵ Gardam, 2004, s. 183. Hon menar dock att det finns ett ökat stöd för åsikten att i det fall värdstaten är oförmögen att vidta åtgärder mot en aktör som från dess territorium planerar och genomför terroraktioner mot andra stater kan det vara berättigad att störta denna regim.

¹⁸⁶ Cassese, s. 999. Se även Krajewski, s. 24-25.

¹⁸⁷ Ulfstein, s. 161.

Utgångspunkten måste vara att endast objekt kopplade till den aktör som ligger bakom attacken får angripas.¹⁸⁸

Oavsett vilken kopplingsgrad som olika bedömare menar förelåg tycks den gemensamma uppfattningen vara att endast i det fall det är fråga om en hög grad av samröre får andra mål än sådana som är direkt kopplade till den icke-statliga aktören angripas.¹⁸⁹ Det förekom förvisso ett visst samarbete mellan Al-Qaida och talibanregimen. Graden av samröre är alltså högre än i det fall då värdstaten endast accepterar en icke-statlig aktör inom sina gränser, eller är oförmögen att vidta åtgärder. För att det skall vara fråga om en hög kopplingsgrad bör dock kopplingen mellan värdstaten och den icke-statliga aktören vara starkare. Det bör vara en situation då en icke-statlig aktör och värdstaten är intimt kopplade till varandra eller där staten kontrollerar den icke-statliga aktören, eller där staten i vart fall förser aktören med till exempel vapen och teknologi samt ger ekonomiskt stöd (se kap. 4). Utgångspunkten i detta arbete är att en sådan tät koppling ej förelåg utan att det rörde sig om en lägre grad av samröre, varför det torde vara proportionerligt att endast angripa mål som har en direkt anknytning till Al-Qaida. Enligt Christine Gray rådde under Operation Enduring Freedom dock snarast det motsatta förhållandet eftersom merparten av striderna alls inte rört Al-Qaida utan snarare stått mellan talibanregimen och USA/Norra Alliansen.¹⁹⁰

Som redan påpekats skall i den övergripande proportionalitetsbedömningen den totala destruktiva effekten av den attackerade statens våldsanvändning bedömas. Viktiga parametrar här är skadorna på det civila samhället, värdstatens infrastruktur och territorium. Vad som i fallet Afghanistan försvårar denna analys är det faktum att Afghanistan redan innan det att Operation Enduring Freedom inledes var hårt drabbat av långvariga konflikter och inre stridigheter. Som en direkt effekt av den amerikanska kampanjen ökade dock flyktingströmmen med hundratusentals individer och de humanitära hjälpinsatserna, inte minst matleveranser, försvårades ytterligare.

Som angavs i kapitel 4.1.2 är USA inte ansluten till tilläggsprotokoll I varför IHL i detta fall främst får effekt genom den internationella sedvanerätten. Debatten om USA:s agerande och dess förenlighet med IHL har i första hand i fallet Afghanistan handlat om USA:s vägran att tillämpa den tredje Genèvekonventionen på alla stridande parter. Detta är dock en fråga som ligger utanför detta arbetes ram. Vad gäller de delar av den humanitära rätten som är av störst relevans för detta arbete, det vill säga huruvida distinktions- och proportionalitetsprinciperna har uppfyllts, tycks USA under Operation Enduring Freedom i stort ha efterlevt dessa.¹⁹¹ USA:s

¹⁸⁸ Inom det internationella samfundet fanns dock ett utbrett stöd för USA:s aktioner mot såväl Al-Qaida som talibanregimen. Se Trapp, a.a. s. 151.

¹⁸⁹ Se också Garwood-Gowers, s. 8; Gray, s. 168 och Naert, s. 148.

¹⁹⁰ Gray, s. 168.

¹⁹¹ Se Ratner, s. 911.

användande av så kallade klusterbomber¹⁹², och dessa förenlighet med IHL, har dock ifrågasatts, inte minst då militära mål placerade i eller i anslutning till civila byar har angripits.¹⁹³ I jämförelse med Libanonkonflikten tycks dock i de flesta fall en distinktion ha gjorts mellan civila och militära mål.

Sammanfattningsvis kan, i likhet med situationen 1998, hänförbarhet inte anses ha förelegat varför USA inte kan sägas ha varit berättigat att angripa Afghanistan. Till skillnad från det amerikanska angreppet 1998 har vidare inte heller proportionalitetskravet efterlevts. Mål utan koppling till Al-Qaida har angripits i synnerligen stor omfattning trots att samröret mellan Al-Qaida och talibanregimen var på en förhållandevis låg nivå. Dessutom har den afghanska regimen störtats, vilket måste ses som ett extremt intrång i en stats politiska oberoende och något som står i klar strid mot proportionalitetsprincipen.

4.3 Georgien 2002

4.3.1 Bakgrund och grad av samröre

Under år 2002 krävde Ryssland att få tillträde till den mot Tjetjenien angränsade georgiska regionen Pankisi Gorge. Ryssland hävdade att tjetjenska rebeller nyttjade området som bas för attacker mot ryska mål inne i Tjetjenien.¹⁹⁴ Vid sidan av de georgier som lever i området bedömdes vid denna tid också cirka 7 000 flyktingar från det krigsdrabbade Tjetjenien och cirka femhundra tjetjenska rebeller uppehålla sig i området.¹⁹⁵ Generellt har de georgiska myndigheterna haft svårt att hävda sin auktoritet i flera av landets gränsområden. Centralregeringen har mött motstånd då den försökt driva in skatter från gränsregionerna och Pankisi Gorge utvecklades under 1990-talets slut till något som bäst kan beskrivas som ett laglöst land med omfattande kriminalitet.

Den ryska retoriken gick i huvudsak ut på att då Georgien var oförmögen eller alternativt ovillig att vidta åtgärder mot de tjetjenska separatister som fanns i området lämnade det inte Ryssland något annat val än att själv agera.¹⁹⁶ I början av september 2002 hänvisade Ryssland till sin rätt till självförsvar enligt FN-stadgan:

If the Georgian leadership cannot set up a security zone along the Georgian-Russian border [and] fails to prevent outrages and incursions on Russia's neighbouring areas, we reserve the right to act in line with Article 51 of the UN

¹⁹² Med klusterbomber åsyftas en bomb som då den släpps från ett flygplan, innan dess att den når marken, briserar och sprider ut en stor mängd mindre bomber.

¹⁹³ Human Rights Watch, Publications - *V. Targeting, or Immediate Effects*, s. 21.

¹⁹⁴ BBC News, 6 september 2002.

¹⁹⁵ The Economist, 2 mars 2002.

¹⁹⁶ Se Silverman och The Economist, 21 september 2002.

Charter, which gives every UN member nation the right to defend itself on its own or collectively.¹⁹⁷

Under sensommaren och hösten 2002 skedde upprepade intrång i det georgiska luftrummet då ryska stridsflygplan bombade mål som Ryssland menade var kopplade till de tjetjenska separatisterna. I en av dessa angrepp dödades, enligt georgiska uppgifter, tre civila personer och sju skadades.¹⁹⁸ Ryssland gick dock vidare och hotade med att sätta in marktrupp och inleda en betydligt mer omfattande kampanj, något som dock inte skedde.¹⁹⁹

Att Georgien inte hade full kontroll över regionen torde stå klart. Georgiska säkerhetsstyrkor var till exempel ovilliga att genomföra operationer i området med hänvisning till att det var för farligt.²⁰⁰ Såväl tjetjenska separatister som, enligt USA, aktörer med kopplingar till Al-Qaida har därför relativt riskfritt kunna uppehålla sig i de otillgängliga bergsområdena utan att riskera att konfronteras med georgisk polis eller militär. Att gå så långt som Ryssland och definiera Georgien som en *failed state* är dock en överdrift. Georgien kan snarast vid denna tidpunkt betraktas som en svag stat som inom vissa områden har svårt att fullt ut hävda sin territoriella suveränitet.²⁰¹

Under denna tidsperiod stärktes dock den georgiska armén successivt. USA bidrog genom *The Georgia Train and Equip Program* till att såväl utrusta som att utbilda det georgiska försvaret som man hoppades skulle bidra till USA:s ”krig mot terrorismen”.²⁰²

Under sensommaren 2002 skickades ett tusental georgiska soldater in i Pankisi Gorge och i början av september förklarade den georgiske presidenten Eduard Sjevardnadze att området nu stod under georgisk kontroll.²⁰³ Ryssland har dock även efter denna operation av Georgien anklagats för att genomföra operationer på georgiskt territorium.

Att något samarbete mellan de tjetjenska separatisterna och den georgiska staten förekommit kan uteslutas. Att Georgien vidare skulle vara ovillig att agera mot de aktörer som verkat på dess territorium verkar inte heller troligt. Snarare har det varit så att Georgien självt varit oförmögen att agera och med anledning av detta accepterat amerikansk assistans. Att landet vägrat Ryssland samarbete torde bero på en rädsla för ett ökat ryskt inflytande i regionen.²⁰⁴

De ryska angreppen på georgiskt territorium har varit förhållandevis ouppmärksammade. De har fördömts, bland annat av USA, men i stort har

¹⁹⁷ BBC News, 11 september 2002. Se också UN Doc. S/2002/1012.

¹⁹⁸ UN Doc. S/2002/950.

¹⁹⁹ The Economist, 21 september 2002 och Ruys & Verhoeven, s. 290.

²⁰⁰ BBC News, 5 augusti 2002.

²⁰¹ Se Areshidze.

²⁰² Ibid.

²⁰³ BBC News, 2 september 2002.

²⁰⁴ BBC News, 25 augusti 2002.

omvärlden varit oengagerad i frågan, att jämföra med de protester som följde på till exempel USA:s bombning av Al-Shifa fabriken i Sudan.

Vad som avslutningsvis kan noteras i detta sammanhang är att den ryska retoriken efter 11 september och USA:s ”krig mot terrorismen” har färgats av USA:s argumentation avseende landets insatser och angrepp mot icke-statliga aktörer. I *Russia Surfs Antiterrorist Wave* skriver journalisten Fred Weir att:

[N]ow Russia has a whole new language to deploy: the global battle against terrorism. Last week, Moscow issued a diplomatic memo, using some of the strongest language yet in pressuring Georgia to clean out 'bases of international terrorism' in the Pankiski Gorge. 'It is high time for Georgia to join, not in words but in deeds, the common front of civilized states against international terrorism,' [...].²⁰⁵

4.3.2 Legalitet, nödvändighet och proportionalitet

Ryssland motiverade således sina angrepp mot mål på georgiskt territorium med att Georgien inte förmådde agera på egen hand mot de där verksamma tjetjenska separatisterna. Även om det i den ryska retoriken tidvis indikerades att man från ryskt håll såg det som att Georgien var ovillig att agera tycks den huvudsakliga motiveringen från ryskt håll varit att Georgien helt enkelt saknade kontroll i området. Vi har således en situation där värdstaten själv är oförmögen att vidta tillräckliga åtgärder men där staten samtidigt är villig att få hjälp utifrån, vilket man fick genom USA.

I likhet med de ovan redovisade fallen kan hänförbarhet inte anses ha förelegat varför de ryska angreppen mot mål på georgiskt territorium bör betraktas som folkrättstridiga.

Vad som försvårar analysen av proportionalitetsbedömningen i förevarande fall är det faktum att de skador som uppstått på georgiskt territorium till följd av de ryska angreppen är förhållandevis okända. Att över tio civila georgier har dödats eller skadats till följd av angreppen torde dock stå klart. Hur stora materiella skador som uppstått är ovisst. Den georgiska infrastrukturen kan dock knappast sägas ha kommit till skada. Om de mål som angripits haft en direkt koppling till de tjetjenska separatisterna kan de ryska angreppen anses proportionerliga ur målhänseende, det vill säga: man har endast angripit mål som har en koppling till den icke-statliga aktören.

Som framgått fanns dock planer från ryskt håll på att också inleda en större markoperation på georgiskt territorium. Hur en sådan mer omfattande operation hade utvecklats är naturligtvis omöjligt att veta, men sannolikheten ökar självfallet för att det civila georgiska samhället, dess

²⁰⁵ Se Weir.

infrastruktur och så vidare då skulle drabbas i betydligt högre utsträckning. Det hade i detta fall blivit fråga om en situation där mål med obefintlig eller mycket svag koppling till den icke-statliga aktören angrips, en situation som påminner om Israels kampanj mot Libanon sommaren 2006 och USA:s invasion av Afghanistan 2001. Detta indikerar att Ryssland anser det vara proportionerligt att genomföra operationer som ger en betydande effekt på värdstaten trots att kopplingsgraden är lägsta tänkbara.

Eftersom de skador som uppstått på de mål som angripits, och dessas koppling till de tjetjenska separatisterna, inte är utredda är det oklart huruvida Ryssland har agerat i enlighet med IHL. Minst tre civila har dött och sju skadats, men detta i sig behöver inte betyda att Ryssland brutit mot till exempel distinktions- och proportionalitetsprincipen. Även om således hänförlighet ej förelegat kan mycket väl proportionalitetsprincipen ha efterlevts.

4.4 Libanon 2006

4.4.1 Bakgrund och grad av samröre

Den 12 juni 2006 besköt den shiamuslimska organisationen Hizbollah²⁰⁶, från libanesiskt territorium, områden kring den israeliska staden Zarit, överträdde den israelisk-libanesiska gränsen, dödade tre och tillfångatog två israeliska soldater. Israel svarade med att angripa mål inne i Libanon, bland annat åtskilliga vägar och broar i landets södra del. Stridigheterna fortsatte den 13 juni med att Hizbollah genomförde omfattande raketanfall, bland annat mot staden Haifa där minst två israeler dödades. Israel svarade denna gång med att angripa Beiruts flygplats samt en av Hizbollah kontrollerad tv-station.²⁰⁷

Krisen eskalerade därefter hastigt. Den israeliska flottan blockerade libanesiska hamnar, vilket, tillsammans med bombräderna mot Beiruts internationella flygplats, kraftigt försvårade möjligheten för civila att lämna landet och södra Libanon utsattes för kraftig beskjutning vilket resulterade i omfattande förstörelse av infrastruktur.²⁰⁸ Även Hizbollah intensifierade sina attacker genom raketbeskjutningar av mål i norra Israel och den 14 juni attackerades även den israeliska flottan genom beskjutningen av korvetten ISN Hanit.²⁰⁹

Den första augusti inledde Israel en markoffensiv som sedan successivt trappades upp och som syftade till att driva tillbaka Hizbollah till området kring Litani-floden, belägen cirka 20 kilometer in på libanesiskt territorium.²¹⁰ Den 11 augusti antog säkerhetsrådet enhälligt resolution

²⁰⁶ Hizbollah är en shiamuslimsk politisk och paramilitär organisation baserad i Libanon.

²⁰⁷ UN Doc. S/PV.5489.

²⁰⁸ BBC News, 13 juli 2006.

²⁰⁹ CBS News, 15 juli 2006.

²¹⁰ Breaking News.ie, 1 augusti 2006.

1701. Resolutionen, som fick stöd av både de israeliska och libanesiska regeringarna, krävde att Hizbollah skulle avväpnas och att israelisk trupp skulle dra sig tillbaka från libanesiskt territorium samt att den libanesiska regeringen omedelbart skulle ta kontroll över området.²¹¹ Stridigheterna avslutades den 14 augusti då en av FN utarbetad vapenvila trädde ikraft. Israelisk trupp kvarstannade på libanesiskt territorium fram till den första oktober då större delen av markstyrkan drogs tillbaka.²¹²

Under den israeliska kampanjen bombades flera libanesiska militärbaser. Trots detta, och trots att Israel genomförde omfattande angrepp långt in på libanesiskt territorium, engagerades aldrig de libanesiska väpnade styrkorna i konflikten. Konflikten utkämpades således uteslutande mellan Hizbollah och Israel.

Uppgifter om hur många civila som dödades under konflikten varierar och det är därför svårt att ge en exakt siffra. I sin rapport *Fatal Strikes - Israel's Indiscriminate Attacks Against Civilians in Lebanon* hävdar HRW att mellan det att den israeliska kampanjen inleddes och den 30 juni, det vill säga före markoperationen, dödades cirka 300 civila libaneser och 500 skadades.²¹³ I sin rapport hävdar HRW också att Israel vid flera tillfällen medvetet angripit civila mål.²¹⁴ FN:s speciellt utsände till regionen anger i sin rapport till generalförsamlingen att över 400 civila palestinier dödades och cirka 1500 skadades mellan den 25 juni och slutet av november 2006.²¹⁵ En motsvarande bild ges av Amnesty International som dock menar att antalet skadade uppgick till över 4000.²¹⁶

Oavsett det exakta antalet döda och skadade står det klart att den israeliska kampanjen orsakade mycket omfattande skador på det libanesiska samhället. Till detta skall också läggas den flyktingvåg som följde i spåren av stridigheterna. Bedömningar gör gällande att närmare en miljon civila libaneser tvingades på flykt till följd av konflikten.²¹⁷

²¹¹ UN Doc. S/RES/1701.

²¹² BBC News, 1 oktober 2006.

²¹³ Human Rights Watch, *Fatal Strikes - Israel's Indiscriminate Attacks Against Civilians in Lebanon*, s. 3.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Rapporten beskriver också den omfattande materiella förstörelse som drabbade det civila samhället: "Missiles, shells and bulldozers destroyed, or caused serious damage to, homes, schools, hospitals, mosques, public buildings, bridges, water pipelines and sewage networks. On 27 June 2006, the Israeli Air Force destroyed all six transformers of the only domestic power plant in the Gaza Strip, which supplied 43 per cent of Gaza's daily electricity. This resulted in depriving half of the population of Gaza of electricity for several months." Se United Nations Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967*, s. 7. Se också *Fatal Strikes - Israel's Indiscriminate Attacks Against Civilians in Lebanon*, s. 14.

²¹⁶ Amnesty International, *Israel/Lebanon Deliberate destruction or "collateral damage"? Israeli attacks on civilian infrastructure*.

²¹⁷ I *Report of the Commission of Inquiry on Lebanon pursuant to Human Rights Council resolution* ges en utförlig beskrivning av skadorna på det libanesiska samhället. Här omnämns till exempel attackerna mot Beirut hamn, flygplats, vattenförsörjningssystem, åtskilliga tv-stationer, fabriker samt förstörelsen av omfattande åkermark. Som en följd av

Israel tycks vid krisens början först ha ansett att Libanon som stat låg bakom attackerna mot Israel.²¹⁸ Denna uppfattning ändrades dock efter bara några dagar då Israel istället hävdade att Libanon medvetet tillät att dess territorium nyttjades av Hizbollah och, istället för att avvärja organisationen, underlät att utöva full territoriell kontroll i området.²¹⁹

Even if last Wednesday's criminal attack [...] was carried out without the consent of the Lebanese government and without the assistance of its military, this does not absolve it of full responsibility for the attack which emanated from its sovereign territory.²²⁰

Dagen efter den första attacken från Hizbollah frånsade sig den libanesiska regeringen allt ansvar för det inträffade. Man hade, enligt premiärministern, varit helt ovetande om att den skulle inträffa.²²¹ Attacken fördömdes också av libanesiska parlamentsledamöter.²²²

Som redan har konstaterats är det svårt att med säkerhet slå fast exakt vilken grad av samröre som föreligger mellan värdstaten och den icke-statliga aktören. Hizbollah har en stark ställning i det libanesiska samhället och det är möjligt att den libanesiska regeringen saknade förmåga att vidta tillräckligt kraftfulla åtgärder mot organisationen. Israel tycks tolka det som att den libanesiska regeringen var oförmögen eller ovillig att agera mot Hizbollah, varför det i relationen Libanon-Hizbollah är rimligast att tala om en låg grad av samröre. Det finns i litteraturen vidare inget som styrker att den libanesiska regeringen eller militären aktivt har gett Hizbollah stöd genom till exempel vapen, information och logistik.

4.4.2 Legalitet, nödvändighet och proportionalitet

Det är uppenbart att Hizbollah har genomfört upprepade attacker mot såväl civila som militära mål inne i Israel. Det torde vidare stå klart att den libanesiska regeringen inte har förmått att utöva territoriell kontroll i delar av gränsområdena mot Israel och att krav från den israeliska sidan om åtgärder mot Hizbollah har varit verkningslösa, varför Israel har sett det som nödvändigt att tillgripa våld. Eftersom oförmåga att utöva territoriell kontroll inte kan resultera i hänförlighet måste Israels angrepp på Hizbollah på libanesiskt territorium dock anses som stridande mot den gällande rätten.

detta drabbades den libanesiska ekonomin mycket hårt, se s. 136-147 och 295-306. Även miljön skadades till följd av den israeliska kampanjen. Inte minst genom attacken mot kraftstationen Jiyeh som resulterade i stora oljeutsläpp vid den libanesiska kusten, se s. 321.

²¹⁸ *PM Olmert's remarks at his press conference with Japanese PM Junichiro Koizumi* 2007-07-12.

²¹⁹ UN Doc. S/PV.5489 s. 6.

²²⁰ Israel Prime Minister's Office, *Address by Prime Minister Ehud Olmert - The Knesset*.

²²¹ Se Qawas & El Rafei.

²²² Se Stalinsky.

Hur förhåller sig då det israeliska våldsutövandet i förhållande till proportionalitetskravet? Israel försvarade den 21 juli, det vill säga 10 dagar efter det att den första attacken från Hizbollah ägt rum, sitt agerande på följande vis:

We feel that proportionality should be judged in terms of the threat we face. This is not just an issue of the kidnappings. [...] We are targeting only military objectives, including transport facilities that Hezbollah can use, but you have to remember that Hezbollah often hides in civilian areas. We sent flyers and gave other warnings to civilians to leave before our attacks.²²³

Den övergripande proportionalitetsbedömningen skall göras utifrån vad som krävs för att slå tillbaka attacken, och inte den mängd våld som används i den attack som den våldsutövande staten utsatts för. Förenklat uttryckt betyder detta att det får anses vara proportionerligt för den attackerade staten att utforma sitt gensvar på ett sådant sätt så att den pågående, eller mycket nära förestående, attacken kan stoppas och slå tillbaka. För att uppnå detta mål såg Israel det uppenbarligen som nödvändigt att genomföra en omfattande aktion mot *staten* Libanon.²²⁴ Naturligtvis drabbas alltid värdstaten oavsett vad det är som angrips inom dess gränser. Att benämningen *staten* Libanon här används är snarast för att förtydliga att den israeliska kampanjen inte i första hand riktades mot enstaka mål som utslutande kunde kopplas till Hizbollah, utan helt andra mål, till exempel Beirut internationella flygplats och den libanesiska infrastrukturen.

Av citatet ovan framgår att Israel såg det som proportionerligt att angripa objekt som Hizbollah *kunde* nyttja, det vill säga inte objekt som nödvändigtvis i realiteten användes av Hizbollah. Det torde dock krävas att en reell koppling föreligger, det vill säga att objektet faktiskt nyttjas av den icke-statliga aktören och inte endast att det rent hypotetisk kan användas. Med detta sagt måste den mycket omfattande israeliska kampanjen anses som klart oproportionerlig.

Vad gäller den geografiska aspekten kan konstateras att mål, till exempel i den libanesiska huvudstaden Beirut, som ligger bortom det område varifrån Israel attackerades, blev föremål för de israeliska anfällen. Israel menade att Hizbollahs aktioner koordinerades och styrdes från Beirut.²²⁵ Om det förhåller sig på detta vis kan därför Israels angrepp mot mål som geografiskt är belägna bortom gränssnittet vara legala, förutsatt att en reell koppling fanns.

I den övergripande proportionalitetsbedömningen skall den totala destruktiva effekten omfattas. I fallet Libanon måste hit räknas den

²²³ BBC News, 21 juli 2006.

²²⁴ Som angavs i kapitel 3.2.2.3 är det i denna del av proportionalitetsbedömningen den *totala* destruktiva effekten av den attackerade statens våld som skall kalkyleras. Israel tycks här således ha gjort bedömningen att omfattande skador på såväl infrastruktur som ekonomi var proportionerligt.

²²⁵ Zimmerman, s. 123.

flyktingström på närmare en miljon människor och de miljöskador som följde av oljeutsläppen efter angreppen mot kraftstationen i Jiyeh.

Israel är inte anslutet till Genèvekonventionens tilläggsprotokoll I. Bedömningen av huruvida Israels agerande är förenligt med de bestämmelser som där finns måste därför, i likhet med USA:s agerande i Sudan och Afghanistan, avgöras utifrån sedvanerätten. Som redan flera gånger påtalats måste, enligt distinktionsprincipen, militära och civila mål särskiljas (se tilläggsprotokoll I artikel 48). Objekt som har både civil och militär natur får angripas om den militära nyttan överväger de civila skadorna som uppstår (tilläggsprotokoll artikel 52 p. 2). Som nämnts förstördes såväl skolor, privata hem, TV-stationer, fabriker, offentliga byggnader och vattenförsörjningssystem av de israeliska angreppen. I den rapport som den av FN tillsatta *Commission of Inquiry on Lebanon* lämnade i november 2006 berördes just i vad mån Israel kan anses ha agerat i enlighet med de två ovannämnda principerna:

The Commission considers that the excessive, indiscriminate and disproportionate use of force by IDF goes beyond reasonable arguments of military necessity and of proportionality, and clearly failed to distinguish between civilian and military targets, thus constituting a flagrant violation of international humanitarian law.²²⁶

All attacks on civilian infrastructure, including roads, bridges, airport and ports, water facilities, factories, farms and shops, in particular far from the confrontations in the South, even in cases of 'dual use', cannot be justified in each instance under military necessity and was disproportionate to the military advantage they provided. They constitute a violation of Israel's obligations under international humanitarian law to distinguish between military targets and civilian objects.²²⁷

Det saknades vidare, enligt kommissionen, inte sällan ett klart samband mellan de mål som angreps och Hizbollah.²²⁸

Israel justified its attacks on the civilian infrastructure by invoking their hypothetical use by Hezbollah. [...] The Commission appreciates that some infrastructure may have had "dual use" but this argument cannot be put forward for each individual object directly hit during this conflict. [...] Further, the Commission is convinced that damage inflicted to some infrastructure was done for the sake of destruction.²²⁹

²²⁶ United Nations Human Rights Council, *Report of the Commission of Inquiry on Lebanon pursuant to Human Rights Council resolution*, s. 317.

²²⁷ Ibid. s. 320.

²²⁸ Ibid. s. 318.

²²⁹ Ibid. s.146-148.

Kommissionen måste sägas rikta anmärkningsvärt hård kritik mot Israel då den menar att både distinktionsprincipen som proportionalitetsprincipen har åsidosatts.²³⁰

Ser man till stadgandena i främst tilläggsprotokoll I artiklarna 48 och 52 p. 5 (b) är det inte svårt att se hur kommissionen kommer fram till denna slutsats. Till en början är det tveksamt om merparten av de mål som angripits alls kan definieras som militära mål. Oftast rör det sig om rent civila objekt. Vidare måste våldet som använts, eller de effekter som följt därav, definieras som klart oproportionerligt eftersom det har resulterat i ett omfattande civilt lidande.

Sammanfattar man det israeliska agerandet kan följande sägas. Att Hizbollah skulle ha en koppling till den libanesiska staten av det slag som får till följd att hänförlighet föreligger är inte troligt. Israel har sålunda ej haft rätt att med hänvisning till självförsvarsrätten tillgripa våld mot mål på libanesiskt territorium.

I den övergripande proportionalitetsbedömningen, där den totala destruktiva effekten av våldsanvändningen skall ställas mot vad som krävs för att avbryta och slå tillbaka attacken, tycks Israel dragit slutsatsen att en synnerligen omfattande förstörelse av det libanesiska samhället och stora skador på dess ekonomi samt omfattande flyktingströmmar varit nödvändigt, proportionerligt och försvarbart. Någon åtskillnad mellan staten Libanon, dess befolkning, infrastruktur och Hizbollah tycks i realiteten inte ha gjorts utan mål med endast svag och/eller tveksam koppling till den icke-statliga aktören har i flera fall angripits.

Att graden av samröre mellan Hizbollah och Libanon varit svag har följaktligen inte ha påverkat Israel. Den israeliska kampanjen kan snarast liknas vid ett regelrätt krig där objekt med obefintlig eller mycket låg grad av koppling till Hizbollah har angripits i lika stor utsträckning som den icke-statliga aktören.

Proportionalitetsbedömningen måste slutligen ske fortlöpande. Detta gäller både den övergripande och den som finns i IHL (se kapitel 3.2.3 och tilläggsprotokoll I artikel 57 p. 2 (b)). Även om Israel initialt har gjort en korrekt avvägning, vilket dock är tveksamt, borde operationen rimligen ha avbrutits eller ändrat form då effekterna för Libanon stod klara, något som inte skedde. Slutsatsen måste därför bli att Israel inte har agerat i enlighet med proportionalitetskravet.

²³⁰ Då frågan behandlades av säkerhetsrådet slog en majoritet fast att Israel hade rätt att använda våld i självförsvar men att det sätt varpå Israel utövade sitt våld var oproportionerligt. Se UN doc. S/PV.5489. Israel menade dock att dess agerande var överensstämmande, proportionerligt och förenligt med IHL. För en närmare redogörelse för den israeliska ståndpunkten, se Israel Ministry of Foreign Affairs, *Responding to Hizbollah attacks from Lebanon: Issues of proportionality*.

5 Slutsatser och kommentarer

5.1 Samrörets betydelse för proportionalitetskravet

I detta arbete har min strävan varit att bland annat analysera i vad mån proportionalitetskravet påverkas, och i så fall på vad sätt, av den grad av samröre som föreligger mellan den icke-statliga aktör som genomfört en attack och värdstaten. Slutsatsen är att kopplingsgraden har en direkt inverkan på proportionalitetskravet. Den enskilt viktigaste faktorn som anger att så är fallet är det i kapitel 3.2.3 nämnda kopplingskravet som stadgar att endast objekt med anknytning till den aktör som genomfört attacken får angripas. Detta betyder att i det fall en icke-statlig aktör har genomfört en attack och denna aktör agerat helt utan samverkan med värdstaten får endast objekt knutna direkt till aktören angripas. I det fall till exempel värdstatens infrastruktur blir föremål för våldsutövandet efterlevs således inte proportionalitetsprincipen. Har vi däremot en situation där till exempel ett militärt samarbete mellan värdstaten och den icke-statliga aktören föreligger kan det dock vara proportionerligt att rikta våld mot till exempel militära anläggningar tillhörande värdstaten.

Det är omöjligt att sätta upp generella regler för vad som får angripas i en viss situation. Som så ofta kan svaret endast ges efter en samlad bedömning av den förevarande situationen. Utgångspunkten är dock att ju högre grad av samröre det är fråga om, desto fler mål på värdstatens territorium får angripas. Enklast blir det om man tänker sig två ytterlighetssituationer. I ena änden är värdstaten inte på något vis inblandad i den icke-statliga aktörens verksamhet och är ovillig och/eller oförmögen att agera mot aktören. I den andra änden har vi en situation där hänförbarhet föreligger. I den sistnämnda situationen är det proportionerligt för den attackerade staten att rikta våld mot objekt som inte endast är knutna till den icke-statliga aktören, till exempel infrastruktur. Med utgångspunkt i denna situation minskas sedan den attackerade statens möjlighet att angripa mål på värdstatens territorium ju närmare man kommer den andra ytterlighetssituationen.

Detta korresponderar med det i kapitel 3.2.1 nämnda, det vill säga att våld endast får användas för att slå tillbaka eller avbryta en attack. Om en icke-statlig aktör helt utan samröre med värdstaten är ansvarig för attacken krävs det knappast att objekt som ej är kopplade till denna aktör angrips. Föreligger ett visst samröre, till exempel då den icke-statliga aktören nyttjar vissa militära faciliteter tillhörande värdstaten, är det dock motiverat att dessa angrips för att slå tillbaka attacken.

I detta arbete har min utgångspunkt varit att situationen då en stat angriper en icke-statlig aktör skall betraktas som en internationell konflikt, vilket får till följd att de regler som återfinns i Genèvekonventionens tilläggsprotokoll I och dess motsvarighet i sedvanerätten blir tillämpliga. Jag menar att det är mycket tveksamt att låta graden av samröre mellan den icke-statliga aktören och värdstaten avgöra om det rör sig om en internationell konflikt eller ej. Precis som Silja Vöneky anser blir värdstaten, oavsett om den våldsutövande staten endast angriper till exempel faciliteter som uteslutande används av en icke-statlig aktör, drabbad eftersom dessa anläggningar finns på värdstatens territorium. Att hävda att konflikten uteslutande råder mellan den attackerade staten och den icke-statliga aktören blir av denna anledning ologiskt. Om utgångspunkten istället skulle vara att tillämpningen blir beroende av graden av samröre, vilket vissa menar är fallet (se kapitel 3.2.2.2), blir följden att skyddet för till exempel civilbefolkningen blir beroende av relationen mellan den icke-statliga aktören och värdstaten. Om kravet på samröre är att hänförlighet måste föreligga för att det skall anses som en internationell konflikt berövas civilbefolkningen nämligen de omfattande skyddsregler som träder ikraft vid internationella konflikter.

Graden av samröre påverkar däremot tillämpningen av reglerna i tilläggsprotokoll I och dess motsvarighet i sedvanerätten. Graden av samröre kommer här till uttryck genom de krav som ställs på de objekt som angrips. Det är förvisso inte kopplingen mellan den icke-statliga aktören och värdstaten som i första hand är relevant utan sambandet mellan den icke-statliga aktören och det objekt som angrips, och de följer detta får. De båda kan dock naturligtvis överlappa varandra. Tillämpat i denna kontext betyder det att ett mål som inte har någon koppling till en icke-statlig aktör knappast kan ses som legalt att angripa.²³¹ Och i det fall målet i sig får utsättas för ett angrepp måste de skador som uppstår på det civila samhället vägas in.

Tar då den våldsutövande staten någon hänsyn till graden av samröre i sin våldsanvändning? I detta arbete har fem fall belysts. Häri ligger också en begränsning. Långtgående slutsatser om hur en attackerad stat allmänt agerar i situationer av förevarande slag kan inte dras. En studie som skulle ge svar på det skulle kräva ett betydligt mer omfattande empiriskt underlag. Detta låter sig dock svårligen göras eftersom så få fall är väldokumenterade. En analys av dessa fem fall kan däremot ge en inblick i hur den våldsutövande staten i några situationer har agerat och vilken inverkan graden av samröre har haft.

Genomgående för de fem fallen har varit en förhållandevis låg grad av samröre. De allra lägsta torde ha förelegat i fallen Georgien och Libanon, som både kan definieras som situationer då värdstaten är oförmögen att

²³¹ Att ett objekt hypotetiskt kan användas av en icke-statlig aktör betyder inte att detta mål också kan definieras som militärt och därmed legalt att attackera. Se kapitel 4.4.2. Detta korresponderar vidare med kopplingskravet i det övergripande proportionalitetsbedömningen (se kapitel 3.2.3)

agera mot den aktör som finns på dess territorium. Skillnaden i den attackerade statens agerande har dock varit påtagligt. I fallet Libanon genomfördes en invasion av värdstatens territorium och mål utan någon som helst koppling, eller endast mycket svag sådan, till den icke-statliga aktören angreps. De regler inom IHL som blir tillämpliga efterlevdes ej. Israel kan med anledning av detta knappast sägas ha påverkats av den låga graden av samröre som förelåg mellan Libanon och Hizbollah eftersom Israel i mycket stor utsträckning har angripit mål utan koppling till Hizbollah. Israel måste med anledning härav anses ha brutit mot proportionalitetsprincipen.

I Georgien var det förvisso fråga om punktinsatser varför proportionalitetsprincipen mycket väl kan ha efterlevts. Vad som är intressant att notera är dock att Ryssland även planerade en markinsats, något som dock inte genomfördes. Även om utfallet av en sådan är oklar skulle troligen mål utan en direkt koppling till den icke-statliga aktören, på samma sätt som i Libanon, ha angripits. Det är rimligt att anta att den georgiska infrastrukturen och det civila samhället skulle ha drabbats vilket gör en sådan operation tveksam ur proportionalitetshänseende. Slutsatsen av detta torde bli att inte heller Ryssland i realiteten lät sig påverkas av graden av samröre. Det vill säga: det var inte den låga kopplingsgraden som gjorde att man avstod från en markinsats utan snarare att en sådan inte bedömdes som nödvändig.

En något högre grad av samröre förelåg i Afghanistan 1998 där regimen var ovillig att vidta åtgärder mot Al-Qaida och där också ett visst samarbete förelåg. Ur proportionalitetshänseende torde det i detta fall vara legalt att angripa de mål på afghanskt territorium som har en koppling till Al-Qaida. Angreppen mot de fyra träningslägren 1998 bör därför betecknas som proportionerliga. Eftersom en reell koppling mellan Al-Qaida och kemikaliefabriken saknades måste dock angreppet mot Al-Shifa anläggningen i Sudan betraktas som oproportionerlig.

Operation Enduring Freedom 2001 uppvisar flera likheter med Israels invasion av Libanon 2006. Det som skiljer är främst graden av samröre, som i fallet Afghanistan var högre än i Libanon. På samma sätt som i Libanon riktades våldet i mycket stor omfattning mot mål utan koppling, eller endast svag koppling, till Al-Qaida. Eftersom graden av samröre var högre kan ett mer omfattande våld anses som proportionerligt. Men, med utgångspunkt i vad som ovan sagts om den koppling som måste råda mellan objektet som angrips och den aktör som genomfört attacken mot den våldsutövande staten, är det ändå synnerligen tveksamt om USA:s agerande kan anses vara förenligt med proportionalitetskravet. Att vidare den sittande regimen också störtades måste i sig ses som en klar överträdelse av proportionalitetsprincipen (se kapitel 4.2.2).

Vid en sammantagen bedömning blir slutsatsen att de enda fall där den attackerade statens agerande har varit förenligt med proportionalitetskravet, och därigenom IHL, och där graden av samröre har haft inverkan, varit USA:s angrepp mot Afghanistan 1998 och Ryssland

angrepp mot tjetjenska separatister i Georgien. I båda dessa fall har endast mål direkt kopplade till den icke-statliga aktören angripits. Det bör dock återigen noteras att Ryssland planerade en markinsats varför man kan anta att orsaken till punktinsatserna troligen inte var med hänsyn till proportionalitetsprincipen.

Slutsatsen blir därför att graden av samröre, som skall påverka den attackerade statens våldsutövande, i praktiken inte gör det. Även om den våldsutövande staten i sin retorik hänvisar till såväl nödvändighets- och proportionalitetsprincipen låter man inte graden av samröre och det samband som finns mellan värdstaten och den icke-statliga aktören ha någon större effekt på sitt våldsutövande.

5.2 Diskussion de lege ferenda

Utgångspunkten i denna studie har dels varit att hänförlighet måste föreligga för att en stat skall berättigas att med hänvisning till självförsvarsrätten tillgripa våld, dels att en åtskillnad inte kan göras mellan angrepp mot en icke-statlig aktör och värdstaten. Som ett resultat av detta har därför inte heller den attackerade staten i ett enda av de fem redovisade fallen haft rätt att tillgripa våld. Att sen proportionalitetsprincipen i vissa fall kan sägas ha efterlevts får ingen effekt: våldsutövandet måste betraktas som stridande mot folkrätten genom avsaknad av hänförlighet.

Effekten av den gällande rätten blir att den stat som utsätts för en attack från en icke-statlig aktör, och där hänförlighet ej föreligger, fram till dess att säkerhetsrådet eventuellt beslutar om åtgärder, måste finna sig i att utsättas för attacker som, om de utförts direkt av en stat, hade berättigat staten att försvara sig, men som i detta fall lämnar den attackerade staten utan effektiva handlingsmöjligheter. Värdstaten kan således bli en fristad för terrorister. Hänförlighetskravet får också till resultat att staten, innan den kan agera utifrån självförsvarsrätten, måste ha klart för sig att en mycket hög grad av samröre föreligger (det vill säga hänförlighet). I det fall en väpnad attack är pågående, eller, om man accepterar att en stat även får tillgripa våld då attacken är mycket nära förestående, måste naturligtvis den utsatta staten agera snabbt. Att staten då först måste klargöra och utreda förhållandet mellan den aktör som genomför attacken och en annan stat skulle försvåra den attackerade statens möjlighet att försvara sig.

Det ligger med anledning härav mycket i den kritik som Sten Verhoeven och Tom Ruys, båda folkrättsjurister verksamma vid Bryssels katolska universitet, framför i sin artikel *Attacks by Private Actors and the Right of Self-Defence*:

[I]f one would accept this position, it would be nearly impossible for states to exercise their right of self-defence [...], because of the high attributability thresholds of articles 8 and 11 [...].²³²

I kapitel 2.3.3 har två tolkningar av den gällande rätten som syftar till att komma runt denna problematik presenterats. Den ena gör gällande att hänförlighet kan uppstå vid en mycket lägre grad av samröre, till exempel då staten utövar ”övergripande kontroll” över en icke-statlig aktör eller då den tillåter att dess territorium nyttjas av en aktören. Inte minst efter ICJ:s uttalande i Genocide case får denna tolkning dock anses som ohållbar. För att hänförlighet skall uppstå krävs att värdstaten ger direktiv, instruktioner, utövar effektiv kontroll eller erkänner aktörens agerande som sitt eget.

Den andra tolkningen ifrågasätter inte kravet på hänförlighet. Förespråkarna för denna uppfattning menar istället att detta krav endast gäller då värdstaten *i sig* angrips, det vill säga att ICJ:s domar inte skall tolkas som att angrepp som uteslutande riktas mot en icke-statlig aktör är förbjudet om hänförlighet inte finns. De vill följaktligen göra en åtskillnad mellan angrepp på aktören och angrepp på värdstaten. Som tidigare redovisats är detta en ologisk tolkning. All typ av våldsutövning på en annan stats territorium, oavsett vilka objekt som angrips, är per automatik riktade mot denna stats territorium, förutsatt att staten ifråga inte samtycker till angreppet. Att separera våld som riktas mot en stat från våld mot en icke-statlig aktör skulle också få långtgående konsekvenser. En annan stat skulle till exempel kunna utöva exekutiv jurisdiktion på en annan stats territorium med hänvisning till att det är en enskild person, och inte staten, som är föremål för verksamheten.

Om man för en kort stund bortser från dessa brister ligger ett ytterligare problem i att denna tolkning, trots sin relativa flexibilitet, inte är tillräckligt flexibel. Detta eftersom den uppställer som krav att hänförlighet måste föreligga för att mål som inte är uteslutande kopplade till den icke-statliga aktören skall få angripas. Jag menar att det är rimligt att den attackerade staten berättigas att utöva våld också mot objekt som inte endast är knutna till den icke-statliga aktören även då den höga grad av samröre som hänförlighet förutsätter inte föreligger.

Denna tolkning är trots sina brister dock inte ointressant. Detta eftersom dess förespråkare menar att svaret på om våld får tillgripas skall ges utifrån en nödvändighetsbedömning. De anser att en förutsättning för att den attackerade staten skall få tillgripa våld är att värdstaten är ovillig eller oförmögen att själv agera mot den icke-statliga aktören. Om värdstaten själv vidtar åtgärder kan det följaktligen inte anses som försvarbart för den attackerade staten att agera.

I grund och botten handlar frågan om den attackerade statens möjlighet till att utöva våld med hänvisning till självförsvarsrätten om en avvägningsfråga. På ena sidan står staten som attackerades, och dess intresse

²³² Ruys & Verhoeven, s. 313.

av att effektivt kunna försvara sig, och på andra sidan det territoriella skyddet för den stat på vars territorium den icke-statliga aktören verkar. Som den gällande rätten idag är utformad, med dess krav på hänförlighet, väger skyddet över till klar förmån för värdstaten. Som har konstaterats hämmas genom detta en stats möjlighet att försvara sig. Frågan blir då hur denna avvägning bör göras för att bli mer tillfredställande.

Jag menar att en lämpligare och mer flexibel modell avseende självförsvarsrätten, där båda staters intressen på ett bättre vis tillvaratas, kan utformas uteslutande utifrån kraven på nödvändighet och proportionalitet. Kravet på hänförlighet i självförsvarskontexten bör därför inte sänkas, utan helt tas bort.

I det fall värdstaten själv vidtar åtgärder, självständigt eller i samarbete med den attackerade staten, mot den icke-statliga aktör som finns på dess territorium, kan det inte anses som nödvändigt för den attackerade staten att rikta våld mot värdstatens territorium. Så är också fallet om värdstaten är ovillig att agera mot den privata aktören men andra medel än våld bedöms som tillräckliga. Vapenmakt får av den attackerade staten endast användas då värdstaten är ovillig eller oförmögen att själv vidta åtgärder och andra medel än våld inte bedöms ha någon effekt, och då en väpnad attack är pågående eller mycket nära förestående. Som redovisades i kapitel 3.1.2 måste denna bedömning vara strikt och objektiv vilket ställer höga krav på den våldsutövande staten. Våldet får sedan, utifrån de krav som återfinns under proportionalitetsprincipen och som presenterats i arbetet, endast riktas mot objekt som är kopplade till den aktör som genomför attacken. Graden av samröre blir alltså styrande för vad som får angripas av den våldsutövande staten. I det fall det råder en högre grad av samröre, till exempel då den icke-statliga aktören och värdstaten har ett utvecklat militärt samarbete, utan att man för den skull kan tala om att hänförlighet föreligger, är det rimligt att värdstaten får finna sig i att den attackerade staten också riktar sitt våld mot objekt som inte uteslutande är kopplade till den icke-statliga aktören, till exempel värdstatens militära anläggningar, medan i det fall det endast är fråga om en låg grad av samröre, vilket kan vara fallet då värdstaten upplåter en del av sitt territorium till en icke-statlig aktör, får den attackerade staten begränsa sitt våldsutövande mot objekt förknippade endast med aktören. Förenklat uttryckt kan man säga att ju högre grad av samröre som föreligger, desto större intrång i värdstatens territoriella integritet är acceptabla och desto mer våld får användas. Detta korresponderar med det krav i proportionalitetsprincipen som anger att våld inte får användas i större utsträckning än vad som krävs för att avbryta eller slå tillbaka attacken. Fortfarande måste naturligtvis de direkta eller indirekta effekterna på det civila samhället beaktas liksom de regler inom IHL som är tillämpliga.

Applicerar man denna modell på de fem redovisade fallen får det till resultat att den attackerade staten i samtliga fall berättigas att nyttja våld, vilket är rimligt. Att till exempel USA inte skulle ges rätt att angripa Al-

Qaida utifrån självförsvarsrätten, eller att Israel skulle vara tvingad att utstå attacker från Hezbollah endast därför att det är denna aktör och inte staten Libanon som genomför dem, är otillfredsställande.

Det sätt varpå våldet sedan utövades i dessa fem fall kan naturligtvis ifrågasättas. Även med en modell av förevarande slag kvarstår därför problemet med att stater tycks obenägna att följa de krav som följer av proportionalitetsprincipen. Men detta fråntar inte behovet av att utforma en modell där en rimlig balans uppnås och där såväl den attackerade staten som värdstatens intressen tillvaratas.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Arend, Anthony Clark & Beck, Robert J., 1993. *International law and the use of force – Beyond the UN Charter paradigm*. Storbritannien: Routledge.

Baker, James E., 2002. *In the Common Defense – National Security Law for Perilous Times*. New York: Mercel Dekker. Tillgänglig som elektronisk bok på <http://www.lub.lu.se/cgi-bin/ipchk/http://www.mathnetbase.com/ejournals/books/book_km.asp?id=2284> Hämtad 2007-10-11.

Gardam, Judith, 2004. *Nesessity, Proportionality and the Use of Force by States*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gray, Christine, 2004. *International Law and the Use of Force*. Andra upplagan. Storbritannien: Oxford University Press.

Linderfalk, Ulf (red.), 2006. *Folkrätten i ett nötskal*. Lund: Studentlitteratur.

Rashid, Ahmed, 2002. *Taliban: Islam, oil, and the new great game of Central Asia*. London: Tauris.

Shaw, Malcolm N., 2003. *International Law*. Femte upplagan. Cambridge: Cambridge University Press.

Yoram, Dinstein, 2005. *War, Aggression and Self-Defence*. Fjärde upplagan. Storbritannien: Cambridge University Press.

Artiklar

Ago, Roberto, *Addendum - Eighth report on State responsibility by Mr. Roberto Ago, Special Rapporteur - the internationally wrongful act of the State, source of international responsibility (part 1)*, Extract from the Yearbook of the International Law Commission:1980,vol. II (1), A/CN.4/318/Add.5-7. Tillgänglig på <http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_318_add5-7.pdf> Hämtad 2007-12-01.

Areshidze, Irakly G., 2002. "Helping Georgia?", *Perspective*, vol. XII nr 4. Tillgänglig på <<http://www.bu.edu/iscip/vol12/areshidze.html>> Hämtad 2007-10-02.

Bjola, Corneliu, 2005. "Legitimizing the Use of Force in International Politics: A Communicative Action Perspective", *European Journal of International Law*, vol. 11 nr 2 s. 266-303. Tillgänglig genom databasen

SAGEJOURNALSONline

<<http://ejt.sagepub.com.ludwig.lub.lu.se/cgi/reprint/11/2/266>> Hämtad 2007-09-02.

Bothe, Michael, 2003. "Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force", *European Journal of International Law*, vol. 11 nr 2 s. 227-240. Tillgänglig på <<http://www.ejil.org/journal/Vol14/No2/art2.pdf>> Hämtad 2007-04-18.

Capaldo, Giuliana Ziccardi, 2007. "Providing a Right of Self-Defense Against Large-Scale Attacks by Irregular Forces: The Israeli-Hezbollah Conflict", *Harvard International Law Journal*, vol. 48 s. 101-112. Tillgänglig på <www.harvardilj.org/attach.php?id=115> Hämtad 2007-11-06.

Cassese, Antonio, 2001. "Terrorism is also Dsruping Some Crucial Legal Categories of International Law", *European Journal of International Law*, vol. 12 nr 5 s. 993-1001. Tillgänglig genom databasen ProQuest <<http://proquest.umi.com.ludwig.lub.lu.se/pqdlink?index=4&did=404124111&SrchMode=1&sid=3&Fmt=10&VInst=PROD&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1206873801&clientId=53681>> Hämtad 2007-04-18.

Childress, James F., 1978. "Just-War Theories: The Bases, Interrelations, Priorities, and Functions of Their Criteria", *Theological Studies*, vol. 39 s. 427-45.

Daum, Werner, 2001. "Universalism and the West", *Harvard International Review*, vol. 23 nr 2 s. 19-24. Tillgänglig genom databasen ProQuest <[http://proquest.umi.com.ludwig.lub.lu.se/pqdlink?vinst=PROD&passwd=sbsproq&fmt=6&startpage=-1&ver=1&vname=PQD&RQT=309&did=73731266&exp=10-26-2008&userid=09MJTST999&deli=1&scaling=FULL&vtype=PQD&cert=1Xu3PbBnxTzlrF7ZLHL04vTPSFbjpPSRoP0qt7habI9jgm9Yq4qrPKI%2Fi9WCStPl&req=1&rqt=309&cfc=1&mtd=1&TS=1206780855&clientId=53681"%20title="Full%20Text%20-%20PDF%20\(Scanned%20Image\)"](http://proquest.umi.com.ludwig.lub.lu.se/pqdlink?vinst=PROD&passwd=sbsproq&fmt=6&startpage=-1&ver=1&vname=PQD&RQT=309&did=73731266&exp=10-26-2008&userid=09MJTST999&deli=1&scaling=FULL&vtype=PQD&cert=1Xu3PbBnxTzlrF7ZLHL04vTPSFbjpPSRoP0qt7habI9jgm9Yq4qrPKI%2Fi9WCStPl&req=1&rqt=309&cfc=1&mtd=1&TS=1206780855&clientId=53681)> Hämtad 2007-12-30.

Doswald-Beck, Louise, 1997. "International humanitarian law and the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the legality of threat or use of nuclear weapons", *International Review of the Red Cross*, nr 316 s. 35-55. Tillgänglig på <<http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JNFM>> Hämtad 2007-12-06.

Gardam, Judith, 2005. "A Role for Proportionality in the War on Terror", *Nordic Journal of International Law*, vol. 74 nr 1 s. 3-26. Tillgänglig genom databasen Igentaconnect <<http://www.ingentaconnect.com.ludwig.lub.lu.se/content/mnp/nord/2005/00000074/00000001/art00002?token=003f17a4f9b1237333f25763541333c4a2f24416a4d3b4b67547d77463ec3a0>> Hämtad 2007-05-02.

Garwood-Gowers, Andrew, 2004. "Self-Defence Against terrorism on the Post-9/11 World", *QUT Law & Justice Journal*, vol. 13. Tillgänglig på

<<http://www.austlii.edu.au/au/journals/QUTLJJ/2004/13.html>> Hämtad 2007-04-18.

Gazzini, Tarcisio, 2006. "The Rules on the Use of Force at the Beginning of the XXI Century", *Journal of Conflict & Security Law*, vol. 11 nr 3 s. 319-342. Tillgänglig genom databasen Oxford University Press (OUP) <<http://jcs.l.oxfordjournals.org.ludwig.lub.lu.se/cgi/reprint/11/3/319.pdf>> Hämtad 2007-09-02.

Herold, Marc, 8 augusti 2002. "Counting the dead", *The Guardian*. Tillgänglig på <<http://www.guardian.co.uk/world/2002/aug/08/afghanistan.comment>> Hämtad 2007-10-11.

Jackson, Nyamuya Maogoto, 2003. "War on the Enemy: Self-defence and State-Sponsored Terrorism", *Melbourne Journal of International Law*, vol 4 nr. 2. Tillgänglig på <<http://ssrn.com/abstract=901219>> Hämtad 2007-12-06.

Jinks, Derek, 2006. "The Applicability of the Geneva Conventions to the 'Global War on Terrorism'", *Virginia Journal of International Law*, vol. 46 nr 1 s. 1-35. Tillgänglig på <<http://www.utexas.edu/law/news/colloquium/papers/Jinks.pdf>> Hämtad 2007-12-06.

Kammerhofer, Jörg, 2007. "The Armed Activities Case and Non-state Actors in Self-Defence Law", *Leiden Journal of International Law*, vol. 20 s. 89-113. Tillgänglig genom databasen Cambridge University Press (CUP) <http://journals.cambridge.org.ludwig.lub.lu.se/download.php?file=%2FLJL%2FLJL20_01%2FS092215650600392Xa.pdf&code=eca1394973cb7d67db323feb4fadd1e3> Hämtad 2007-05-04.

Krajewski, Markus, årtal saknas. "Preventive Use of Force and Military Actions against Non-State Actors: Revisiting the Right of Self-defence in Insecure Times", *Universität Potsdam*. Tillgänglig på <<http://www.uni-potsdam.de/jpkrajewski/Publications/PreventiveUse.pdf>> Hämtad 2007-05-15.

Lacey, Marc, 20 oktober 2005, "Look at the Place! Sudan Says, 'Say Sorry' but U.S. Won't", *The New York Times*. Tillgänglig på <http://www.nytimes.com/2005/10/20/international/africa/20khartoum.html?_r=1&oref=slogin> Hämtad 2007-10-11.

Meron, Theodor, 2000. "The Martens Clause, Principles of Humanity, and Dictates of Public Conscience", *The American Journal of International Law*, vol. 94 nr 1 s. 78-89. Tillgänglig genom databasen JSTOR <<http://www.jstor.org.ludwig.lub.lu.se/cgi-bin/jstor/printpage/00029300/di010210/00p0075z/0.pdf?dowhat=Acrobat&0.pdf>> Hämtad 2007-12-07.

Murphy, Sean D., 1999. "Contemporary Practice of the United States Relating to International Law", *The American Journal of International Law*,

vol. 93 nr 1 s. 161-194. Tillgänglig genom databasen JSTOR
<<http://www.jstor.org.ludwig.lub.lu.se/cgi-bin/jstor/printpage/00029300/di010210/00p00783/0.pdf?dowhat=Acrobat&0.pdf>> Hämtad 2007-05-04.
Naert, Frederik, 2004. "The Impact of the Fight Against Terrorism on the ius ad bellum", *Ethical Perspectives*, vol. 11 s. 144-161. Tillgänglig på
<<http://www.kuleuven.be/ep/viewpic.php?LAN=E&TABLE=EP&ID=495>>
Hämtad 2007-12-02.

Neuman, Noam, 2006. "Applying the Rule of Proportionality: Force Protection and Cumulative Assessment in International Law and Morality", *Yearbook of International Humanitarian Law*, vol. 7 s. 79-112. Tillgänglig på
<<http://journals.cambridge.org/download.php?file=%2FYHL%2FYHL7%2FS1389135904000790a.pdf&code=693b2fbc257c6df559d97c60a9e146d>> Hämtad 2007-12-02.

Newman, Richard J, Whitelaw, Kevin, Auster, Bruce B, Charski, Mindy & Cook, William J. 23 augusti 1998. "America Fights Back". *U.S. News & World Report*. Tillgänglig på <http://www.usnews.com/usnews/news/articles/980831/archive_004624.htm> Hämtad 2007-12-02.

Qawas, Nafez & El Rafei, Raed, 13 juli 2006. "Simiora's Cabinet makes clear it had nothing to do with 'what happened'", *The Daily Star Lebanon*. Tillgänglig på <http://dailystar.com.lb/article.asp?edition_id=1&category_id=2&article_id=73930> Hämtad 2007-12-01.

Raab, Dominic, 2004. "'Armed Attack' after the Oil Platform Case", *Leiden Journal of International Law*, vol. 17 s. 719-735. Tillgänglig genom databasen Cambridge University Press (CUP)
<http://journals.cambridge.org.ludwig.lub.lu.se/download.php?file=%2FLJL%2FLJL17_04%2FS0922156504002201a.pdf&code=57613fd959ea1547e4a6c55bf429b91c> Hämtad 2007-12-02.

Ratner, Steven R., 2002. "Jus ad Bellum and Jus in Bello after September 11", *The American Journal of International Law*, vol. 96 nr 4 s. 905-921. Tillgänglig genom databasen JSTOR <<http://www.jstor.org.ludwig.lub.lu.se/cgi-bin/jstor/printpage/00029300/sp030001/03x0013m/0.pdf?dowhat=Acrobat&0.pdf>> Hämtad 2007-05-04.

Roberts, Adam, 2002. "Counter-terrorism, Armed Force and the Laws of War", *Survival*, vol. 44 nr 1 s. 7-32. Tillgänglig på
<<http://www.ssrc.org/sept11/essays/roberts.htm>> Hämtad 2007-12-01.

Ronzitti, Natalino, 2006. "The Expanding Law of Self-Defence", *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 11 nr 3 s. 343-359. Tillgänglig genom databasen Oxford University Press (OUP)
<<http://jcs.oxfordjournals.org.ludwig.lub.lu.se/cgi/reprint/11/3/343.pdf>>
Hämtad 2007-05-04.

Rothwell, Donald R., 2005. "Anticipatory Self-defence in the Age of International Terrorism". *University of Queensland Law Journal*. Tillgänglig på <<http://austlii.edu.au/au/journals/UQLJ/2005/23.html>> Hämtad 2007-10-10.

Schöndorf, Roy S., 2005. "Extra-State Armed Conflicts: Is there a Need for a New Legal Regime?", *York University Journal of International Law and Politics*, vol. 37 nr 1 s. 1-22. Tillgänglig på <http://www.law.nyu.edu/journals/jilp/issues/37/37_1_Schondorf.pdf> Hämtad 2007-12-10.

Semb, Anne Julie, 2000. "The New Practice of UN-Authorizes Interventions: A Slippery Slope of Forcible Interference?", *Journal of Peace Research*, vol. 37 nr 4 s. 469-488. Tillgänglig genom databasen JSTOR <[http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3433\(200007\)37%3A4%3C469%3ATNPOUI%3E2.0.CO%3B2-D](http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3433(200007)37%3A4%3C469%3ATNPOUI%3E2.0.CO%3B2-D)> Hämtad 2007-04-10.

Shany, Yuval, 2006. "Toward a General Margin of Appreciation Doctrine in International Law?", *The European Journal of International Law*, vol. 16 nr 5 s. 907-940. Tillgänglig på <<http://www.ejil.org/journal/Vol16/No5/art5.pdf>> Hämtad 2007-12-06.

Silverman, Jeffrey, 29 januari 2001. "Pankisi Gorge kidnappings hint at chaos in Georgian government", *Eurasianet.org Eurasia Insight*. Tillgänglig på <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012902.shtml>> Hämtad 2007-11-10.

Smith, J. Warren, 2007. "Augustine and the Limits of Preemptive and Preventive War", *Journal of Religious Ethics*, vol. 53 nr 1 s. 141-162. Tillgänglig på <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-9795.2007.00298.x?cookieSet=1>> Hämtad 2007-11-12

Somer, Jonathan, 2006. "Acts of Non-State Armed Groups and the Law Governing Armed Conflict", *The American Society of International Law*, vol. 10. Tillgänglig på <<http://www.asil.org/insights/2006/08/insights060824.html>> Hämtad 2007-12-10

Stalinsky, Steven, 19 juli 2006. "Arab World Divided Over Hezbollah", *The New York Sun*. Tillgänglig på <<http://www.nysun.com/article/36281>> Hämtad 2007-12-01.

Thürer, Daniel, 1999. "The 'failed State' and international law", *International Review of the Red Cross*, nr 836 s. 731-761. Tillgänglig på <<http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JQ6U>> Hämtad: 2007-12-06.

Ticehurst, Rubert, 1997. "The Martens Clause and the Laws of Armed Conflict", *International Review of the Red Cross*, nr 317 s. 125-134.

Tillgänglig på <<http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JNHY>>
Hämtad 2007-12-06.

Trapp, Kimberley N., 2007. "Back to Basic: Necessity, Proportionality, and the Right of Self-Defence Against Non-state Terrorist Actors", *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 56 s. 141-156.

Ulfstein, Geir, 2003. "Terrorism and the Use of Force", *Security Dialogue*, vol. 34 nr 2 s. 153-168. Tillgänglig på <<http://folk.uio.no/geiru/Terrorism%20and%20the%20Use%20of%20Force.pdf>> Hämtad 2007-05-20.

Verhoeven, Sten & Ruys, Tom, 2005. "Attacks by Private Actors and the Right of Self-Defence", *Journal of Conflict & Security Law*, vol. 10 nr 3 s. 289-320. Tillgänglig genom databasen Oxford University Press (OUP) <<http://jcs.oxfordjournals.org.ludwig.lub.lu.se/cgi/reprint/10/3/289.pdf>> Hämtad 2007-05-04.

Värk, René, 2004. "Terrorism and the use of force: From defensive reaction to pre-emptive action?", *Security and Peace*, vol. 22 s. 146-151. Tillgänglig på <http://www.security-and-peace.de/archiv/PDF/2004-3/SuF_03_2004_8.pdf> Hämtad 2007-05-20.

Värk, René, 2006. "State Responsibility for Private Armed Groups in the Context of Terrorism", *Juridica International*, vol XI, s. 184-193. Tillgänglig på <http://www.juridica.ee/get_doc.php?id=1026> Hämtad 2008-02-16.

Vöneky, Silja N. U., 2007. "Response – The Fight against Terrorism and the Rule of International Law – Comment on Papers and Speeches of John B. Bellinger, Chief Legal Advisor to the United States State Department", *German Law Journal*, vol. 8 nr 9 s. 747-760. Tillgänglig på <http://www.germanlawjournal.com/pdf/Vol08No07/PDF_Vol_08_No_07_747-760_Developments_Voeneky.pdf> Hämtad 2007-12-01.

Weiner, Tim & Myers, Steven Lee, 29 augusti 2007. "After the Attacks: The Overview; Flaws in U.S. Account Raise Questions on Strike in Sudan", *The New York Times*. Tillgänglig på <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9506E2D71E3CF93AA1575BC0A96E958260>> Hämtad 2007-12-01.

Weir, Fred, 2001. "Russia Surfs Antiterrorist Wave", *The Christian Science Monitor*. Tillgänglig på <<http://www.csmonitor.com/2001/0926/p6s1-woeu.html>> Hämtad 2007-10-11.

Zimmerman, Andreas, 2007. "The Second Lebanon War: Jus ad bellum, jus in bello and the Issue of Proportionality", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, vol. 11 s. 99-141. Tillgänglig på <http://www.mpil.de/shared/data/pdf/pdfmpunyb/03_zimmermann_11.pdf> Hämtad 2007-12-10.

Författare okänd, 29 augusti 1998. "A case of mistaken identity?", *The Economist*, vol. 348 s. 43. Tillgänglig genom databasen ProQuest <<http://proquest.umi.com.ludwig.lub.lu.se/pqdlink?Ver=1&Exp=10-26-2008&REQ=1&Cert=IXu3PbBnxTzlrF7ZLHL04vTPSFbjpPSRoP0qt7habI9jgm9Yq4qrPKI%2fi9WCStPI&DID=33550817>> Hämtad 2007-10-11.

Författare okänd, 2 mars 2002. "Europe: A gorgeous mess; Georgia and Russia", *The Economist*, vol. 362 s. 44. Tillgänglig genom databasen ProQuest <<http://proquest.umi.com.ludwig.lub.lu.se/pqdlink?Ver=1&Exp=10-26-2008&REQ=1&Cert=IXu3PbBnxTzlrF7ZLHL04vTPSFbjpPSRoP0qt7habI9jgm9Yq4qrPKI%2fi9WCStPI&DID=109971346>> Hämtad 2007-10-02.

Författare okänd, 21 september 2002. "Leaders: Putin's folly; Russia and Georgia", *The Economist*, vol. 364. s. 14. Tillgänglig genom databasen ProQuest <<http://proquest.umi.com.ludwig.lub.lu.se/pqdlink?Ver=1&Exp=10-262008&REQ=1&Cert=IXu3PbBnxTzlrF7ZLHL04vTPSFbjpPSRoP0qt7habI9jgm9Yq4qrPKI%2fi9WCStPI&DID=187899631>> Hämtad 2007-10-02.

Författare okänd, 28 september 2002. "The Afghan Refugee crisis", *Guardian Unlimited*. Tillgänglig på <<http://www.guardian.co.uk/theissues/article/0,,559898,00.html>> Hämtad 2007-12-01.

Nyhetsdatabaser

Asian Political News, 24 augusti 1998. "At least 24 dead in U.S. strikes in Afghanistan", Tillgänglig på <http://findarticles.com/p/articles/mi_m0WDQ/is_1998_August_24/ai_53005638> Hämtad 2007-12-07.

BBC News, 12 september 2001. "Bush addresses nation: Full text". Tillgänglig på <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1539328.stm>> Hämtad 2007-12-01.

BBC News, 1 oktober 2001. "UN hails Israel's Lebanon pullout". Tillgänglig på <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5396966.stm> Hämtad 2007-12-01.

BBC News, 5 augusti 2002. "The problem with the Panski". Tillgänglig på <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2173878.stm>> Hämtad 2007-12-01.

BBC News, 25 augusti 2002. "Analysis: Georgia's stand-off with Russia". Tillgänglig på <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2216025.stm>> Hämtad 2007-10-01.

BBC News, 2 september 2002. "Georgia says gorge 'under control'". Tillgänglig på <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2231955.stm>> Hämtad 2007-10-01.

BBC News, 6 september 2002. "Georgia and Russia plan Pankisi search". Tillgänglig på <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2241133.stm>> Hämtad 2007-12-01.

BBC News, 11 september 2002. "Putin warns of 'self-defence' strikes". Tillgänglig på <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2252056.stm>> Hämtad 2007-12-01.

BBC News, 13 juli 2006. "Israel imposes Lebanon blockade". Tillgänglig på <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5175160.stm> Hämtad 2007-12-01.

BBC News, 21 juli 2006. "Q&A: Mid-East war crimes?". Tillgänglig på <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5198342.stm> Hämtad 2007-12-01.

Breaking News.ie, 1 augusti 2006. "Israel announces major expansion of ground offensive". Tillgänglig på <<http://archives.tcm.ie/breakingnews/2006/08/01/story270325.asp>> Hämtad 2007-10-11.

CBS News, 21 september 2001. "Taliban Won't Turn Over Bin Laden". Tillgänglig på <<http://www.cbsnews.com/stories/2001/09/11/world/main310852.shtml>> Hämtad 2007-10-07.

CBS News, 15 juli 2006. "Missile Hits Israeli Warship". Tillgänglig på <<http://www.cbsnews.com/stories/2006/07/15/world/main1807094.shtml>> Hämtad 2007-10-11.

CNN.com, 21 augusti 1998. "U.S. missiles pound targets in Afghanistan, Sudan". Tillgänglig på <<http://www.cnn.com/US/9808/20/us.strikes.02/>> Hämtad 2007-10-11.

CNN.com, 20 september 2001. "Transcript of President Bush's address to a joint session of Congress on Thursday night." Tillgänglig på <<http://archives.cnn.com/2001/US/09/20/gen.bush.transcript/>> Hämtad 2007-12-07.

South Asia Intelligence Review - Weekly Assessments & Briefings, *Al Qaeda*. Tillgänglig på <http://satp.org/satporgtp/usa/Al_Queda.htm> Hämtad 2007-10-11.

South Asia Intelligence Review - Weekly Assessments & Briefings, *Usama bin Laden*. Tillgänglig på <<http://www.satp.org/satporgtp/usa/Osama.htm>> Hämtad 2007-10-11.

FN-dokument

Resolutioner från säkerhetsrådet

UN Doc. S/RES/1368, 12 september 2001.

UN Doc. S/RES/1386, 20 december 2001.

UN Doc. S/RES/1373, 28 september 2001.

UN Doc. S/RES/1701, 11 august 2006.

Resolutioner från generalförsamlingen

UN Doc. A/RES/29/3312 (XXIX), 14 december 1974. *Resolution on the Definition of Aggression.*

UN Doc. A/RES/36/103, 19 december 1981. *Declaration on the Admissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States.*

Rapporter

A more secure world: our shared responsibility - Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, 2 december 2004. Tillgänglig på <<http://www.un.org/secureworld/>> Hämtad 2007-11-12.

UNEP Report Chronicles Environmental Damage of The Afghanistan Conflict, Press Release, 29 januari 2003.

Tillgänglig på <<http://www.mindfully.org/Heritage/2003/Afghanistan-Environment.>> Hämtad 2007-12-08.

United Nations Environment Programme, *Afghanistan - Post-Conflict Environmental Assessment*. Tillgänglig på <http://postconflict.unep.ch/publications/afghanistanpca_january2003.pdf> Hämtad 2007-12-08.

United Nations Human Rights Council, 23 november 2006, A/HRC/3/2, *Report of the Commission of Inquiry on Lebanon pursuant to Human Rights Council resolution*. Tillgänglig på <<http://ochagwapps1.unog.ch/rw/srch.nsf/doc304SearchResults?OpenForm&view=rwrwb&srcid=UNHRC.>> Hämtad 2007-12-08.

United Nations Human Rights Council, 8 juni 2007, A/HRC/4/17. *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967, John Dugard*. Tillgänglig på <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/129/63/PDF/G0712963.pdf?OpenElement>> Hämtad 2007-12-08.

Övrigt

UN Doc. S/1998/780, Letter dated 20 August 1998 from the Permanent Representative of the United States to the United Nations addressed to the President of the Security Council.

UN Doc. S/1998/789, Letter dated 21 August 1998 from the Chargé d' Affaires A.I. of the Permanent Mission of Kuwait to the United Nations Addressed to the President of the Security Council.

UN Doc. S/2001/946, Letter dated 7 October 2001 from the Permanent Representative of the United States to the United Nations addressed to the Secretary-general.

UN Doc. S/2002/950, Letter dated 23 August 2002 from the Permanent Representative of Georgia to the United Nations addressed to the Secretary-General.

UN Doc. S/2002/1012, Letter dated 11 September 2002 from the Permanent Representative of Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General.

UN Doc. S/PV.5489, Security Council, 5489th meeting Friday, 14 July 2006, *The situation in the Middle East*.

Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001, *Yearbook of the International Law Commission, 2001*, vol. II, Part Two.

UN Report of International Law Commission on the Work of its Forty-sixth Session, 2 May – 22 July 1994, GAOR A/49/10.

Instrument

Charter of the United Nations, San Francisco 26 June 1945. (*FN-stadgan*)

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. (*Tilläggsprotokoll I*)

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), 8 June 1977. (*Tilläggsprotokoll II*)

Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, Genève 10 October 1980. (*Vapenkonventionen*)

Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, Oslo 18 September 1997. (*Ottawakonventionen*)

Material från Human Rights Watch

Human Rights Watch, World Report 2002, *Refugees, Asylum Seekers, Migrants, and Internally Displaced Persons*. Tillgänglig på <<http://hrw.org/wr2k2/refugees.html>> Hämtad 2007-12-08.

Human Rights Watch, Publications 2002, *Fatally Flawed: Cluster Bombs and Their Use by the United States in Afghanistan*. Tillgänglig på <<http://www.hrw.org/reports/2002/us-afghanistan/>> Hämtad 2007-11-06.

Human Rights Watch, Publications, - *V. Targeting, or Immediate Effects*. Tillgänglig på <http://www.hrw.org/reports/2002/us-afghanistan/Afghan1202-05.htm#P394_79482> Hämtad 2007-11-06.

Human Rights Watch, *Fatal Strikes - Israel's Indiscriminate Attacks Against Civilians in Lebanon*, 2006, vol 18 nr. 3. Tillgänglig på <<http://www.hrw.org/reports/2006/lebanon0806/lebanon0806web.pdf>> Hämtad 2007-12-08.

Roth, Kenneth, 15 september 1998. *Letter to Clinton Urges Sudan Factory Inspection*. Tillgänglig på <<http://www.hrw.org/press98/sept/sudan915.htm>> Hämtad 2007-12-15.

Material från USA:s kongress och regering

Annotated Supplement to the Commander's Handbook on the Law of Naval Operations. Tillgänglig på <<http://www.dsca.mil/diils/library/US%20Navy%20Marine%20Coast%20Guard%20Operational%20Law%20Manual%20for%20Lawyers.pdf>> Hämtad 2007-11-13.

President Addresses Joint Session of Congress Sept. 20 (3170). Tillgänglig på <<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2001/09/mil-010920-usia01.htm>> Hämtad 2007-12-01.

The 9/11 Commission Report. Tillgänglig på <<http://govinfo.library.unt.edu/911/report/911Report.pdf>> Hämtad 2007-10-11.

The White House, *The National Security Strategy of the United States of America*. Tillgänglig på <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html> Hämtad: 2007-12-03.

U.S Public Law 107-40 [S. J. RES. 23] 107th Congress, 18 september 2001. *Authorization for Use of Military Force*, tillgänglig på <<http://news.findlaw.com/wp/docs/terrorism/sjres23.es.html>> Hämtad 2007-12-01.

U.S. Department of State, International Information Programs, U.S. Embassy Bombings. Tillgänglig på <http://usinfo.state.gov/is/international_security/terrorism/embassy_bombings.html> Hämtad 2007-12-01.

Material från den israeliska regeringen

Israel Prime Minister's Office, *Address by Prime Minister Ehud Olmert - The Knesset*, 2007-07-12. Tillgänglig på <<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Archive/Speeches/2006/07/speechknesset170706.htm>> Hämtad 2007-12-01.

Israel Prime Minister's Office, *PM Olmert's remarks at his press conference with Japanese PM Junichiro Koizumi* 2007-07-12. Tillgänglig på <<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Archive/Speeches/2006/07/speechjap120706.htm>> Hämtad 2007-12-01.

Israel Ministry of Foreign Affairs, *Responding to Hezbollah attacks from Lebanon: Issues of proportionality*, 2006-07-25. Tillgänglig på <<http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Responding+to+Hizbullah+attacks+from+Lebanon+Issues+of+proportionality+July+2006.htm>> Hämtad 2007-12-01.

Övrigt material

Amnesty International, *Israel/Lebanon Deliberate destruction or "collateral damage"? Israeli attacks on civilian infrastructure*. Tillgänglig på <http://www.amnesty.org/en/alfresco_asset/a856a705-a4b1-11dc-bac9-0158df32ab50/mde180072006en.pdf> Hämtad 2007-10-10.

Diskussionsdokument från tankesmedjan *Chathamhouse*. Tillgänglig på <<http://www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/il/ILPForce.doc>> Hämtad 2007-04-20.

Letter of Secretary of State Daniel Webster to Special Minister Ashburton, dated 27 July 1842. Tillgänglig på <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/britian/br-1842d.htm>>. Hämtad 2007-11-25.

Quarterly Journal of the Harvard Sussex Program on CBW Armament and Arms Limitation, August through November 1998. Tillgänglig på <<http://www.sussex.ac.uk/Units/spru/hsp/cbwcb42.pdf>> Hämtad 2007-12-01.

Rättsfallsförteckning

International Court of Justice

Corfu Channel Case, Merits, Judgment April 9 1949, ICJ Reports, 1949.

Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), ICJ Reports, 24 May 1980.

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), ICJ Reports, 27 June 1986.

Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), ICJ Reports, 6 November 2003.

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, ICJ Reports, 8 July 1996.

Legal Consequences of the Construction of a wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports, 9 July 2004.

Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), ICJ Reports, 19 December 2005.

Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), ICJ Reports, 26 February 2007.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

The Prosecutor v. Dusko Tadić, Decision of 15 July 1999, Case No. IT-94-1-AR72.

The Prosecutor v. Dusko Tadić (Jurisdiction of the Tribunal), Decision of 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72.

Prosecutor v. Milan Martić ("Martić Decision") Decision of 8 March 1996, Case No. IT-95-11-R61.